

B2-páholy

Változnak az idők. Megváltoznak az én szokásaim is. Régen szinte csak vörösbort ittam, aztán, ahogy – átmenetileg – tehetősödtem, whiskyt vörösborral, amit a környezetem nem győzött eléggé csodálni és utálni. Olyan férfias volt ez, ez a vörösboros léhaság, néha veresborosság, hozzátartozott az éjszakázásokhoz meg az éjszakázásokhoz asszociált legendákhoz, melyek vagy igazak voltak, vagy sem, ezt ne döntsük el most, legrosszabb, ha egy legendáról valamilyen igazságtartalom is kiderül. Aztán, pár éve, egyszer csak száraz fehérborokat kezdtem el inni, és a whisky is pálinkává fokozódott melléje. Az átalakulás szinte észrevétlen történt, magyarázhatnók (oh, Vitray Tamás és a boldog idők, amikor a riporterek/bemondók még nem címlap- és bulvárbutácskák voltak, hanem a szakma kiváló ismerői és művelői...) ezt talán azzal is, hogy a vörösborban lévő savak kezdték fájdalomba hozni a gyomromat, ami régen nem volt így. Hiába, no, be kellett ismerjem, az én gyomrom sincs bádogból legyártva, amint azt gondoltam volt. Legyen fehér, mi volt vörös – még a rendszerváltozás előtt gondoltam ezt így...

De most itt ülök a Komédiumban, és hallgatom Rátóti Zoli (bocs', Zoltán, merthogy nem csak barát már/még, de a kaposvári színház igazgatója is, akit imígyen mégsem illik lezozlizni) és Huzella Péter (Kossuth-díjas, persze, közöttünk a díj előtt sem merült fel a petezés, azóta meg miért is?), hosszú a mondat, jöhet tehát kihagyásokkal, ülök és hallgatom Rátóti és Huzella műsorát a borról. Hamvas- és Márai-gondolatok, filozófia amannál, bölcsesség emennél. És, bár olvastam hajdanán, amikor még szenzációszámra ment egy-egy Hamvas-megjelenés, *A bor filozófiáját*, csöppet sem volt rám olyan mély hatással, mint most, itt, R. Z. válogatásában és remek előadásában, melyhez H. P. pontos felhangzásai és visszafogott éneke (jó versek kitűnő megzenésítésben) méltó keretet adnak. Hallgatom, mikor illik inni és mikor nem, mikor miből illik inni, és miből nem, mihez mit lehet inni, és mihez mit nem, van, amit tudtam, többnyire azonban, rá kellett jönnöm, nem tudtam semmit... Némi büszkeséggel szoktam rég a pincéreknek mondani, én a halhoz is vörösbort iszom, na és... Valahogy úgy voltam én ezzel, mint ama novella-regény-fűzér-hős a főtt marhahússal:

– A teremtésit, csaknem elfelejtettem, hogy tulajdonképpen miért is jöttem Pestre! Finom, főtt marhahúst szeretnék enni, mert az nálunk faluhelyen nem kapható. Minden héten egyszer vág a mészáros, akkor is csak valami vén, kimustrált teremtést, amelynek húsa szívós, kemény, az ereje semmi, az ember megunja az életét, amit megeszi. Mondja, Vendelin fiam, volna odakünn a konyhán egy kis darab csontos vagy csont nélküli marhahús? Nem bánom, ha bordás is, de a gerincet jobban szeretem. De legnagyobb örömömre volna az a színhús, amelyet Pesten táfelpitznek' neveznek. Tudja, ezt enném én paradicsommártással, fiatal hagymával, melyet minden jobb vendéglőben természetesen a pincében. Ha a vendéglős ad magára valamit, van fiatal hagymája.

A kis pincér egy darabig tanakodva állott:

– A szárnyas után? – kérdezte.

– Eh, mit bánom én a maguk étkezési rendjét! Ki vagyok én, hogy nekem maguk előírják, hogy mit egyek? – kiáltott fel váratlan szilajsággal a vendég. – Azért jöttem Pestre, hogy jó marhahúst egyek, csak a sok haszontalan beszélgetésben elfelejtettem.

Akkor még nem tudtam, hogy ez a gőgös mindenfelrúgás, ami egy Szindbádnak jól állt a század elején, nem biztos, hogy jól áll egy Z. T.-nak is a század vége felé

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIII. évfolyam 8. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),

Balázs Géza (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (próza), **Elek Szilvia** (zene),

Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet),

Szondi Bence (törtélelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat, főszerkesztő-helyettes), **Wehner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**,
Radnóti Zsuzsa, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szörényi László** (tiszteltetlelbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mfsz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája . . . . . borítóbelsők

Előter

Szondi György: Tizenhét 3

Évgyűrűk

Halzl József: A határon túli magyarság
szolgálatában 5

Fénykör

Balázs Géza 7; Botos Katalin 8; Buzinkay Géza 9;
Krzysztof Ducki 11; Frankovics György 11; Gráfik
Imre 12; Kabdebó Lóránt 13; Kukorelly Endre 14;
Mayer Éva 17; Nagy Bandó András 18; Papp
Tibor 18; Radnóti Zsuzsa 18; Rostás-Farkas
György 19; Matej Šipický 19; Zsilák Mária 20

Hangírás

„A nevet méltón kellett követnem”
(Kathy Horváth Lajossal Gáborjáni Szabó
Orsolya beszélget) 21
„...kopott, szürke alakja miatt lomhábbnak
képzelte az ember” (Géczi Jánossal Hervay
Gizelláról Gáspár György beszélget) 31

Dokumentum

Szakolczay Lajos: Halált halállal? 35

Kiss Anna: Talált felvételek; Peóniák 38
Szauer Ágoston: Készület; Körülírás; Küzdelem 40
Pálfi Ágnes: Majdnem középen; Play back . . . 41
Oláh Tamás: Fejjel lefelé 42
Vassné Szabó Ágota: Primavera 44
Botár Attila: [Árpád híd] 45
Botos Ferenc: Berda-reminiscenciák 45
Dombos Krisztina: a titok; no more rehab, Amy 46
Forgács László: Indulás (haiku-lánc) 47
Móritz Mátyás: Ki őriz mit? 48
Merényi Krisztián: Túlélés 49
Csillag Tamás: Zivatar; Ha szabad, ha részeg 50
Fecske Csaba: Kísértetfalu; Kulcs;

Talán jobb is így 51
Lászlóffy Csaba: A holtak összetartozása . . . 53

Mustra

Adonyi Sztancs János: Elprédált elit 59
Csordás László: Egy költői világ
– üveggolyónyi sűrítésben 61
Fodor Géza: Hangszerek; Bukovinai esték;
Porozovo; A távolodó emléke 63

Tárlat

Gosztola Gábor munkái (színes melléklet)
Gosztola Gábor–Wehner Tibor: Korszakváltások . 65

Hangírás

Kárpáthy Gyula: „Alkotó rögtönzés” 66
Elek Szilvia: Fanny és Felix. 69

Berek

Koncz Péter: A Nemzetközi Poláris Év 78

Szóvár

Balázs Géza: Az álmok nyelve 90

Hetedhét

Rose Ausländer versei (Cseh Károly fordításai) 97
Danijel Dragojević 99; Zorica Radaković 100;
Miroslav Mićanović 101 versei
(Borbély János fordításai). 101
Rainer Maria Rilke: Játékok
(Botár Attila fordítása) 102

Emlékezet

Fenyvesi Félix Lajos: Tea japán csészéből . . 103
Kemenczky Judit: Geschlossen – Bezárva . . 105
Németh István Péter: Rekviem-töredék
Makay Idáért. 106

Téka

Vitéz Ferenc: A város és a vidék. 108

Ablak

Albert Gábor: A hűség és a szeretet költője 114
Ébert Tibor: Gradus ad Parnassum 117
Bende Tamás: Kirándulás benső tájakon . . 119

Bíró József: Camea; Garden party. 122
Boda László: Michael 124

Napút-díj 2011

Csáji László Koppány laudációja Erdélyi Istvánról 125

Égalj

Kopeczky Lajos: Erdőváros – Erdőkertes . . 126

E számunk szerzői. 128

Illusztrációk: Gosztola Gábor rajzai
. . 4, 6, 68, 89, 102, 107, 113, 118, 121

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 58.

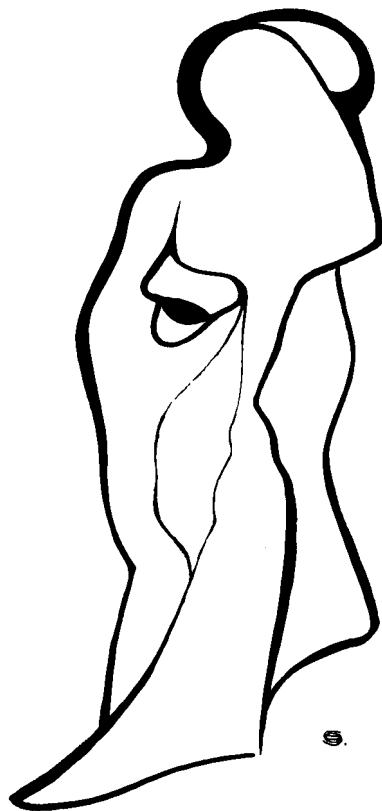
Ritter György: Háború és elűzés
(Emlékezések a második világháborúról
és az 1946-os német kitelepítésről)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIII. évfolyam 8. szám

Egységek egysége

E számunk képzőművésze – nem igazán vendég. Gosztola Gábor tervezte a lap teljes arculatát, azóta sem változtattunk rajta voltaképp. Vendég ezúttal mégis magunknál: most esik meg első ízben, hogy egy teljes összeállítást az ő színes és fekete-fehér alkotásaival illusztrálunk.

Tizenhét

Azt mondja a pompás orvos, nagyon klassz volt az a füzet is, amit belecsúsztattott, barátom, a Napútba. („Hálafolyóiratként” adtam korábban kezébe.) Magam erre: nem belecsúsztattam, a lappal jár; már hatodik éve. – No, derék, igazán – nyugtázta mosollyal.

Legyen ez – a Káva Téka sorozat, a Napút-füzetek – a tizenhetedik. Többünk prima szerencseszáma. Ennyiedik – mondjuk: belső egysége, rovata a folyóiratnak. A lap történetében időrendben s atipikus vállalkozásunk pénzemésztő sorában eddig az utolsó. Előtte – 1999 januárjától közben-közben kicsit szaporodóan – tizenhat. Így formáltak, ekként alakult.

A lap mindig tematikus számainak mostani, októberi összeállításában ez adja a szerkezetet: **először szerepel együtt oldalainkon s közöttük az összes rovat.** A *Káva Téka* – változatos jellegével, tálalásával – tudatosan elkülönül az alapválogatás tematikájától. Az *Évgyűűrkben* jeleseink vallanak a családfáról, a *Mustrában* készülő nagyobb mű részletének közlésére vállalkozunk, a *Fénykör* körkérdés-válaszokat sorakoztat, a *Hetedhét* a világirodalom és műfordítóink „terepe”, a *Tárlat* nyolc színes oldalával is a képzőművészet (olykor más ábrázoló művészet) alkotóinak munkásságából válogat, a *Berek* a környezet, a *Szóvár* a nyelvművelés, a *Hangszóló* a zene kérdéseivel foglalkozik, a *Téka* klasszikusainkat mutatja be új színekben, a *Hangírás* elhangzott interjúk és beszélgetések szerkesztett változatával ismerteti meg olvasóinkat, az *Égaljban* egy-egy településünk (vagy fővárosi kerület) mutatkozik be, az *Emlékezet* rovatban eltávozottjainkat búcsúztatjuk, az *Ablak* tájékozási belső egység: ismertetések, kritikák könyvekről, tárlatokról, zenei vagy színházi eseményről, a *Dokumentumban* – faksimilét, fotókat publikálunk kommentárral. Haláláig Lászlóffy Aladár („Onnan nézek szertesét” cím alatt), harmadik éve Zalán Tibor (*B2-páholly*) a gazdája a borítóbelső tárcáknak.

E bevezető sorok jelentik az *Előtér* hangütését: ezúttal épp szenttelen előmagyarázatával szolgál a főszerkesztő a következő 128+8+48 oldal mibenlétének.

Hogy nincs a rovatismertetésben összetartó logika? Hm. Így szokott ez lenni műhelyünk gyakorlatában: menet közben alakul minden, kaptafa a sutban.

Hogy általános a lajstrom, nem csiklandoz ínyt történetesen a most összeválogatott, rendelt anyagok miéértjét illetően? S ha – lehet így – nem olvasta az itt közölt írásokat

Szondi György?

P.S.1 E szerkezeten kívül van mindenkori tizedik számunk, a „hetvenesek évkönyve”: a nemzedéki tabló – 65–95 magyar kiválósága a művészi területeknek és a tudományosságnak vall mintegy hetven sorokban életük eltelt hét évtizedének foglatatát adván, a születési hónap és nap szerint sorban.

P.S.2 Természetesen e – máskor váltakozón jelen lévő – rovatok körül és között: megannyi szépirodalom, annak valamennyi műfajával, műnemével tarkán.

P.S.3 Voltaképp nevet is ötlöhetnénk (de lenne ekként tizenyolcadik?) gyakori híreinknek. Például pályázati eredményeket, díjainkat tesszük közé, versengést, gyűjtőmunkát hirdetünk meg. Marad ilyenkor a szabad felületre csent keretes közlés. Marad is. Marad a tizenhét.

Halzl József

A határon túli magyarság szolgálatában

A határon túli magyarsághoz fűződő érzelmi kötődésem nagyrészt családi előzményekre vezethető vissza. Apám a felvidéki Szencen született, amely akkor túlnyomórészt magyarok által lakott település volt. 1897-ben született, elemi iskolai tanulmányait Szencen végezte, majd szülei az akkor híres (azóta megszűnt) pozsonyi Bél Mátyás Evangélikus Líceumba írták be. Érettségi után jelentkezett a pozsonyi Erzsébet Egyetem jogi karára, és az utolsó évfolyamhoz tartozott, ahol még magyar nyelven folyt az oktatás. Ezt követően Bécsben folytatott tanulmányokat, majd néhány évre Németországba költözött. Ezután költözött át Magyarországra, ahol egészen 1945-ig az Ácsi Cukorgyár tisztségviselője volt.

Gyermekkoromban sokat hallottam tőle ifjúkori élményeiről, elsősorban a pozsonyi líceumról. Mindig felháborodva hozta szóba a felvidéki magyarlakta területek Csehszlovákiához történt csatolását. 1938 őszén magával vitt Komáromba, ahol tanúja voltam az első bécsi döntést követően Horthy Miklós kormányzó komáromi bevonulásának. A háború után családjunkat is érintette a magyarok tömeges kitelepítése Csehszlovákiába. Apám nővérét és családját, valamint a velük együtt élő nagyanyámat is kitelepítették Galántáról Bátaszékre. Nagyanyám egy-két évig velünk élt akkori lakóhelyünkön, Hatvanban. Ezen idő alatt sokat mesélt csehszlovákiai élményeiről.

Egy másik, apámmal kapcsolatos, a határon túli magyarságot érintő élményem 1940-ben volt, amikor a második bécsi döntés eredményeként Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz. Ott ültünk együtt kertünkben egy nagy térkép előtt, és apám ujjongva húzta be a térképre a rádió által ismertetett új román-magyar határt.

Anyám is a történelmi Magyarország területén született, a Sopronhoz közeli Sopronkeresztúron. Ez a település a trianoni békeszerződés értelmében Ausztriához került. A település németajkú volt, anyám is jobban beszélhetett gyermekkorában németül, mint magyarul, ennek illusztrálására megmutatta iskolai leckeönyvét, ahol a soproni Orsolyák Gimnázium osztályfőnöke a következő bejegyzést tette: „Schummel Anna szorgalmasan és jól tanul, de nyaranként üdvös volna, ha többet gyakorolná a magyar nyelvet.”

Összességében azt tudom mondani, hogy a családi háttéren túlmenően a határon túli magyarság ügyére elsősorban az erkölcsi felháborodás tett érzé-

kennyé. Nem tudtam és ma sem tudom elfogadni azt az igazságtalanságot, amelyet magyarok milliói szenvedtek el, amikor megkérdésük nélkül egy másik állam fennhatósága alá kerültek, ahol országonként változó mértékben, de mindenütt hátrányos megkülönböztetés lett az osztályrészük. Mély csalódást okozott bennem az is, hogy az Európai Unió – amelytől olyan sokat reméltünk – teljesen érzéketlen a téma iránt, és pl. Szlovákiát minden további nélkül felvették az Európai Unió tagjai közé anélkül, hogy megkövetelték volna Szlovákiától a beneši dekrétumok hatályon kívül helyezését és az érintettek kárpótlását.

Az ügghöz való hozzáállásomat természetesen jelentősen befolyásolta a Rákóczi Szövetség munkájába történő bekapcsolódás, és nagy örömmre szolgál, hogy két évtized óta sok, az ügy iránt elkötelezett emberrel együtt folyamatosan munkálkodhattam a határon túli magyarság szolgálatában.

Abonyi István

Megkerestünk sokakat, válaszokat kaptunk többektől, köszönjük; adjuk közre mind a tizenötöt.

1. Található-e nemzetiségi ág-bog a családfáján?
2. Szunnyad-e ma bármilyen (jellegű, fokú) etnikai feszültség Magyarországon, érzékel-e efféle horzsolatot?
3. Miként éli meg... magyarságát, zsidóságát, németiségét stb.?

Balázs Géza

1. Szüleim felvidéki magyarok. Apám (Balázs János) pozsonyi, anyám (Vigh Emília) pudmerici (~ gidrafai). Apai nagyanyám, Susla Anna, akit nem ismertem, talán, anyai nagyanyám, Kristofovics Júlia részben mindenképpen szlovák volt, de a rokonok szlovén származást is emlegettek. Tehát egynegyedrészt én is szlovák lehetek. A család, szüleimig bezárólag, egyformán jól tudott magyarul, szlovákul (csehül) és németül (apám pedig még néhány nyelvet). Mi, gyerekek és persze az unokák pedig elsősorban a világnyelvekre álltunk rá, szlovákul már csak néhány szót tudunk.

Egy hónapja a Diófa-kör (nyelvész kör) tagjainak egy lelkes matematikus-genetikus kimutatta a genetikai leszármazását. Az egyikről kiderült, hogy az obi-ugorokkal rokon, a másiktól, hogy több ezer éve itt él. (Én nem tudtam elmenni a vizsgálatra, így most kétségek gyötörnek.)

2. Szerintem nem szunnyad, hanem parázsluk a roma–magyar ellentét, elég fölszállni a 7-es autóbuszra. Más kérdés, hogy egyetlen budapesti tömegközlekedési járaton két állomás között körülbelül egytucatnyi agresszióféleséget lehet összegyűjteni (megnézés, lenézés, tülekedés, verbális megjegyzés, hangoskodás...), természetesen nemcsak az említett viszonylatban (és viszonylaton). Talán Koestler *Sötétség délben* (egyébként: *Napfogyatkozás*) című művében szerepel az a mondat: az emberek a villamoson elkezdtek figyelni, hogy ki milyen újságot olvas... (Kötelező opera: Sári József: *Napfogyatkozás*, rendezte: Kovalik Balázs, Magyar Állami Operaház.) És azt sem lehet nem észrevenni, hogy a (nyugat-európai példákhoz hasonlóan) lassan multikulturálisává váló budapesti városrészek ugyanazokat az etnikai feszültségeket fogják a felszínre hozni, mint amit Párizsban, Brüsszelben, Berlinben tapasztalhatunk (és teljességgel megoldhatatlannak látszanak). Ugyanazokat, csak fáziskéséssel. (Kötelező színházi darabok: Roland Schimmelpfennig: *Golden Dragon*, rendezte: Gothár Péter, Tersánszky J. Jenő nyomán Grencsó Krisztián: *Cigányok*, rendezte: Máté Gábor, mindkettő: Katona József Színház.)

3. Kész válaszom van arra, hogy hogyan élem meg a magyarságomat. Sokszor elmondtam már. A magyarságom olyan, mint a levegő. Nem lehet nélküle élni. A levegő természetes, nem látszik, föl se tűnik, ezért nem is beszélünk róla. Ha fogyatkozik, ha megromlik, akkor viszont föltűnik, és rögtön elemezni akarjuk, valamint mindenki mindent összevissza beszél róla. Úgy látom, hogy az elmúlt évszázad nyolc (!) rendszerváltása (1918–1990 között) adott okot az identitászavarokra. Az identitásokkal való tudatos manipulálást bűnnek tartom, az identitásproblémás embereket – az előzőek alapján, ameddig lehet – meg-

értem. Viszont örömmel tölt el, hogy a magyar identitás legjellemzőbb területének (a magyar nyelvnek) lehetek kutatója, és ezzel a legjobb értelemben szeretném szolgálni a magyar közösséget.

Botos Katalin

Nemzetiségi kérdésről – személyes élmények alapján.

Gyökereim ága-boga különböző nemzetekhez, nemzetiségekhez vezet. Anyámék, a Kapitányok örmény származásúak voltak. Erre mutat a családban oly gyakori olajosbarna bőrszín, a férfiaknál gyakori dús, göndör haj. S talán innen eredeztethető a pénzhez való érzékem is, pontosabban, érdeklődésem. Édesanyám remek gyakorlati pénzügyes volt, vett-eladott, kártyázni is csak pénzben tudott, kiváló üzletasszony volt. Én inkább az elméletével foglalkoztam. Édesapámék felvidéki németek voltak (lánykori nevem Krebsz Katalin). Anyai nagyanyám is német volt, fiatalasszony korában alig tudott magyarul. A német „vonaltól” talán az elvont kérdések iránti fogékonyságomat kaptam, s rendkívül széles érdeklődésemet. Mivel nagyszüleim vegyes házasságban éltek vallási szempontból, nagy volt nálunk a tolerancia. Hét gyermekük született. Egyik nagynéném zsidó emberhez ment férjhez, majd egyik unokatestvérem román nőt vett feleségül. Nagyszüleim generációjában abszolút nem volt tapasztalható antiszemitizmus, de bizonyos románellenesség nagybátyámnál, nagynénémnél érzékelhető volt. Nem örültek a román menynek, de itt inkább az egyéni tulajdonságok voltak meghatározóak. Hiszen a házban, ahol éltek, nemzetiségre való tekintet nélkül jó viszonyt ápoltak mindenkivel. Magyar öntudatuk erős volt, amit a Trianon utáni sok-sok megaláztatás csak fokozott. Március 15-e megünnepléséért az egyik nagybátyámat kivágták az iskolából. Természetesen, nagy magyar lett belőle... Jómagamnak gyerekkoromban számos román barátom volt. Egyáltalán nem éreztem semmifajta nemzeti feszültséget az aradi kölyökcsapatban, sőt, kamaszkori érzelmi szálak szövődtek köztünk. A Marosban úszva azonban közel került hozzánk egy ideiglenesen ott állomásozó orosz csapattag, nos, őt testületileg nagy ellenszenvvel üldöztük el. A hetvenes években a munkám a KGST-ben gyakran összehozott a különböző nemzetiségű kollégákkal. Mondhatom, a legjobb barátságban voltam szinte mindegyikükkel. Nem hivatali kénytelenségből, őszinte szívből. Közülük is a bolgár Vilcsev professzort kedveltem a legjobban. Mellesleg a rendszerváltás után a jegybank elnöke lett, amikor én miniszter voltam... Talán az egyik legkiemelkedőbb tudású kolléga Entov professzor volt, egy orosz zsidó, akit mindnyájan nagyon tiszteltünk. Többször meglátogattuk egymást baráti alapon is, ma is áll még a telkemen az az óriási nyár, amit közösen ültettünk...

Az én generációmban jól elkülönültek a kozmopoliták és a nemzeti érzésűek. Sokat vitatkoztunk a magyarkodásról, revizionizmusról, az álláspontok alig közeledtek. Mi, akik közvetlenül megtapasztaltuk más nemzetek agresszív nacionalizmusát, a felvidéki lakosságcserét, a romániai magyarellenességet, csak megerősödünk magyarságtudatunkban. Azok a családba került tagok, akik ezt nem élték át, sokkal közömbösebbek voltak, mondhatni, a kor uralgó ideológiáját követve, még ha nem lelkesedtek is a kommunista eszmé-

kért, irtóztak a nacionalistának vélt szövegektől. Ebben az is benne volt, hogy a nemzetiszocializmus annyira lejáratta a nemzeti gondolatot, hogy sokan ezért nem szerették a magyarkodókat. A hivatalos Magyarország megosztott volt a Kádár-korszakban. A népi-nemzeti szárny szerencsére elég határozottan jelentkezett a Pártban, s ez adott egy kis védőernyőt a hagyományápolóknak, zenészeknek, irodalmároknak. A rendszerváltás után a kozmopolitizmus eluralkodásával a nyugat-imádat és Amerika-majmolás olyan általánossá vált a fiatalság körében, hogy a nemzeti érzés szűk körre szorult vissza. A gazdasági nehézségek természetesen – mint mindig – kiélezték ismét a nemzeti ellentéteket. Sajnálatosan, a környező országokban kijátszott magyar kártya is hozzájárul ehhez. Nem kis szerepe van a feszültségkeltésben a médiának. S annak, hogy egyre általánosabbá válik a vélekedés: a nemzetközi tőke tart a markában bennünket, s ezt meghatározott népfajjal azonosítják. Az az önkritikus megközelítés, hogy az eladósodásért felelős kormányokat saját magunk választottuk, s a bankba se vontatták be kötéllal a lakáshiteleseket, nem eléggé általános a társadalomban. Könnyebb ellenségképet keresni. Mindehhez a romakérdés is hozzájárul. Azt tapasztalom, hogy az Alföld kis településein vegetációra kényszerülő öregek nem veteményeznek, nem tartanak csirkét, mert úgyis ellopják. A rossz közbiztonság fokozza a nyomort, a munkalehetőségek hiánya a cigánybűnözést, s mindez a feszültségek fokozódását.

A gazdasági fellendülés és okos gazdaságpolitika kulcskérdés a nemzetiségi feszültségek enyhítésében is. Szómágia nem segít.

Buzinkay Géza

Nézetszilánkok a hovatartozásról. Magyarságról mint etnikai csoportról beszélni az egyén esetében éppúgy csak óvatossággal lehet, mint a társadalom esetében. A magyarság kulturális hovatartozást jelenthet, amit éppúgy örökölhet az egyik ember, mint választhat a másik, és a kettő között nem tehető különbség, hacsak nem a választott identitás javára, mert az tudatosított ismereteket és megfontolást, azaz értékválasztást jelent. Magyar vagyok, mert érteni vélem, hozzám szól Mikes Kelemen, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Széchenyi István, Arany János, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Ambrus Zoltán, Molnár Ferenc, Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Márai Sándor, Ottlik Géza és gyakran Esterházy Péter; vagy Liszt Ferenc és Bartók Béla, illetve a zseniális színészek, előadók hosszú sora. Az irodalmi és a zenei nyelv, a bennük megszólaló gondolatok, a világlátás sajátosságai, amelyek otthonossá tehetik az életet.

Szerencsére – ami azonban a nem is olyan régi múltban éppen nem szerencsének számított – őseim meglehetősen nagy számáról pontos ismereteim vannak. Így aztán nemcsak elmélkedhetek arról, hogy mi minden csörgedezik ereimben, milyen eredetű gének működnek együtt vagy vesznek össze bennem, hanem anyakönyvileg is meg tudom nevezni, el tudom helyezni őket. Családnevem alapján nemcsak egyértelműen magyarnak látszom, de az osztályharctól nem független közhely szerint az „y” társadalmilag is elhelyezett: az osztály-

idegenek közé utasított. Még 1980 körül is, hivatalos helyiségben, adatok kitöltése közben, kellemetlen hangsúllyal kaptam meg, hogy „ez is jó nemesi név”.

A legfőbb gond ezekkel a kategóriákkal, hogy semelyiket sem lehet egyértelműen, biztonságosan használni, másként szólva: semelyik sem igaz. Két évszázadot visszamenve 20 név szerint ismert ősről lehet néhány ismertetni. Felekezeti hovatartozásukat tekintve a többség katolikus volt, néhányan evangélikusok. Voltak köztük földbirtokos nemesek, katonatiszt, szabad királyi város polgármesterei, megyei főbíró, városi főügyész, közjegyző és főorvos, író-pedagógusok, illetve kereskedő is. Nemzetiség szerint tizenegy volt közöttük a magyar, négy osztrák vagy német, két szlovák, egy elzászi német-francia eredetű, egy-egy lengyel és cseh. Nyelvhasználatuk azonban teljesen összezavarja ezt a megnevezhetőnek látszó besorolást. Buzinkay úkapámat mint a legészaknyugatibb szabad királyi város, Szokolca polgármesterét megróttá a Kossuth-féle Pesti Hírlap, mert (az egyébként szlovák többségű) városi szenátusban szlovákul és nem magyarul beszélt. A nők franciául vagy németül leveleztek egymással, ugyanígy írtak költeményeket, mérnök nagyapám pedig az 1920-as években, hogy a csehszlovák posta ne tudja olvasni levelezését a Felvidéken maradt rokonaival és barátaival – latinul írt nekik. Ugyanő, miközben revíziós szervezetekben vett részt és tartott szónoklatokat, emlékműavatásokat, meggyőződéssel állította, hogy a magyarság végzete akkor kezdődött, amikor a latin nyelvet felcserélte a magyarral. Ez a nézet kétágú: egyrészt az itt élő nemzetek-nemzetiségek fölött álló nyelvet tart közvetítőnek (akárcsak hatalmilag a Habsburg-ház), másrészt pedig hisz abban, hogy kívülről és felülről meg lehet szabni egy nép életmegnyilvánulásait. Semelyik megoldás sem életképes, de legalábbis túlhaladott.

A magyarok sebeinek begyógyulására nincs remény. Bármennyi hibát és igazságtalanságot követtek el korábban más nemzetiségekkel szemben, hatványozottan, kívülről érkezett erőszakos döntésekkel torolták meg rajtuk, és miközben nagy részük jogfosztott, teljesen reménytelen állapotba került, a győztesek mai napig rettegnek tőlük, és az alapvető emberi jogokat is megtagadják tőlük. A közép-európai kollektív paranoia gyógyítására eddig még nem született gyógymód. Lehet kitalálni szellemes elméleteket, de hatalmi megvalósításukat nem kívánhatjuk. A nemzeti értelmiségeknek kellene felismerniük önmagukon kívül mások létezésének jogát is, és közép-európaivá válniuk. Valami olyasmi öntudatot kellene transzponálniuk, amit Kecskeméthy Aurél, a 19. század közepének nagyszerű publicistája és kiváló konzervatív gondolkodója így fogalmazott meg: „mindenekelőtt az ausztriai birodalom polgára vagyok, s csak mint ilyen vagyok magyar”. A magyar nacionalizmus felemelkedése óta az ilyen nézetekért kiközösítés járt, de nemcsak a magyarok körében: mindenütt másutt is. (És ilyen mentalitás mellett szeretne életképes lenni az Európai Unió!)

Magyarország Hungariaként lehetett sikeres, magyar országgként még mindig nem találta meg a helyét és hivatását.

A magyar társadalom szanaszét szaggatott állapotban van. Pártpolitikai, vallásfelekezeti és etnikai hovatartozások, az ezekkel együtt járó rejtett vagy nyilvános acsarkodások, a valódi okot, az elkötelezettséget vagy előítéletet igen ritkán feltáró szembenállások a napi élet részei. Nem maga a jelenség, hanem annak erőssége, kizárólagossága a társadalom betegségének jele. És enyhülé-

sének nincsen nyoma. Nemcsak a történelmi kudarcok, a társadalom, a nemzet helyének meddő keresése, de visszaszorítottságának és fölöslegességének tudata is egyre láthatóbb. Ezzel párhuzamosan a kisebb csoporthoz való kötődés erősödik, a nemzethez való tartozás szempontja elhalványul. Nem azért, mert nem tudunk „összefogni” – egyetlen társadalom sem tud összefogni csak úgy egyszerűen, ok és főleg szervezés nélkül (ami az állam fő feladata) –, hanem azért, mert közel egy évszázada csak kudarcélmények sújtják ezt a társadalmat. A XX. század elejéig voltak nemzeti célok, érzékelhető előrehaladás, amitől érdemes és jó volt magyarnak lenni, ezért csatlakoztak is az „asszimilánsok” (elsősorban ezért, és nem a helyi jegyzők nyomása, sem Rákosi Jenő sajtó-propagandája hatására). A trianoni békeszerződés azonban nyilvánvalóvá tette, hogy nemcsak nem sikeres, nem erős a magyar társadalom, de ellenállóereje sincs. Még egy ideig, történelmi megszokásból sokan tekintették magukat magyarnak, noha választhattak volna más identitást is. De ez legkésőbb a második világháború óta már elvesztette értelmét és vonzerejét, a disszimilálódás az idő múltával gyorsul, amit sem a nosztalgia, sem a futballsiker mint össznemzeti életcél nem tud megállítani. Valami tartós és sikerrel kecsegtető nemzeti cél kellene, de ezt legutóbb az Osztrák–Magyar Monarchia időszaka, majd a trianoni békeszerződés revíziójának programja tudta nyújtani. Mindkettő már történelmi kérdés, és helyükbe csak magáncélok léptek.

Krzysztof Ducki

Mindkét országot jól ismerem és magaménak érzem. Lassan 30 éve élek Budapesten kizárólag lengyel állampolgárként, ebből még sosem volt valódi problémám. Büszke lengyel mivoltomra azonban néha árnyékot vetnek a lengyel médiának azok a – pillanatnyi politikai fuvallatoknak köszönhető – felületes vélekedései Magyarországról, amelyekkel mostanában találkozom. Ez elkeserít, s ha lehet, olykor szóvá is teszem.

Frankovics György

1. Őseim mind Dráva menti horvátok, nejem magyar.
2. 66 éves vagyok, gimnazista koromban a vonaton Pestre tartva, vagy más járművön utazva, nemegyszer szóvá tették, hogy „csak magyarul tessék beszélni, mert magyar kenyeret eszel!”

Szerencsére ma már ez nem tapasztalható! Fiaimmal, barátaimmal horvátul beszélék, nekem így természetes.

Hazánkban tudati változások következtek be, a más nyelv iránti (legalábbis a horvátokat érintő) intolerancia megszűnt.

Nemzedékváltás következett be, s az új nemzedék európai gondolatok befogodójává, közvetítőjévé vált. Ez hatalmas eredmény, büszkeség lehet nemcsak nekem, horvát nemzetiségűnek, de az ország javát is szolgálja.

Ilyen szempontból mindez nem lebecsülendő, amiről nem esik szó sehol se!, ez egy tudati változás, pozitív elmozdulás, valahol itt kezdődik az európaiság.

Másrészt, társadalmunk az utóbbi húsz esztendőben ezen a területen, bizton állíthatom, lényeges tudati változásokon ment keresztül: a magyar nemzet egy TOLERÁNS nemzetté vált, amely a Szent István-i intelmek szellemében jár el, s ez a példa más országok számára is követendővé vált. Mi tagadás, modellértékű!

Esetünkben lehetségesnek tűnik, helyet adva a kétségeknek, hogy mindez a határon kívül rekedt magyarság érdekében történik?...

A hangsúly azon van, hogy POZITÍV TUDATI VÁLTOZÁSOK ÁLLTAK ELŐ!!! Erről pedig senki nem beszél, ezt valahogy igyekszünk eltitkolni, mert a dolog természetéből következik. Van egy köztudott demokratikus állam, s a vele járó európai gondolkodás... Volt, s szerencsére már a múlté, egy XX. század eleji irányvonulat! Mint nemzetiségiék túléltük, szerencsére túlhaladott a magyarság számára is.

Nekem mint hazai horvátnak, akinek fiai megtanulták a horvát nyelvet, bírájk és szívesen beszélnek, jelenlegi erőfeszitésem arra irányul, hogy az unoká(i) m is elsajátítsa(ák).

Egy, ami biztos: etnikai feszültség magyar–horvát szempontból nem létezik!!!

3. Köszönöm szépen, jól vagyok. „Valamikor” mint első számú horvát vezető nem vettem fel a horvát állampolgárságot, számos alkalommal megtehettem volna. Nem tettem meg, tekintettel, hogy a horvát és a magyar nemzet részesének, illetve horvát nemzetiségű magyar állampolgárnak vallom magam, s az kívánok maradni a továbbiakban is, miként tette lakócsai dédnagyapám, aki a szerb megszállás alatt (1918–1921) a párizsi békekonferenciára hasonló értelmű üzenetet küldött, s egy percig sem fordult meg a fejében az elszakadás gondolata, tiszteletben tartva az ország törvényeit s horvát nemzetiségi jellegük fennmaradását.

Gráfik Imre

1. Igen. Mégpedig apai ágon. Igazolhatóan *szlovák*, amely eredendően, illetve föltételezhetően elszlovákosodott *német* volt/lehetett. Mindenesetre az 1700-as évek elején a Békés megyébe, Szarvasra telepődő szlovákok körében bukkan fel az apai családnév.

2. Természetesen föl-fölbukkan, hol erősebben, hol gyengébben a magyar társadalomban etnikai (nemzetiségi, faji, vallási) feszültség. Ilyenekkel saját hivatalos, privát (civil) és rokoni kapcsolataimban olykor-olykor (néha egészen váratlanul) magam is találkozom. Véleményem szerint azonban az ilyen típusú ellenérzések, feszültségek, konfliktusok (is) alapvetően általános emberi hajlandóságából eredeztethetők (tehát nem magyar sajátosságról van szó). Fölerősödésük/fölerősítésük szinte csaknem minden esetben összefüggésbe hozható más típusú társadalmi problémákkal. Az etnikai feszültségek kiterjedése és „kezelése” viszont kapcsolatban van az egyén neveltetésével, jellemével, társadalmi szocializációjával is.

(Egyébként pedig a kérdés sokkal bonyolultabb, mintsem hogy pár mondatban meg lehessen válaszolni!)

3. Másokat nem sértő önbecsüléssel és önmérséklettel.

Kabdebó Lóránt

A magyarörmények több mint három évszázad alatt úgy váltak magyarrá, hogy származásuk öntudatát megtartották: a befogadó nemzet legjobb polgáraivá igyekeztek válni, minden sorsdöntő és minden békés időszakban egyaránt. Csak megjegyzésként: az aradi tizenhárom között két örmény tábornok is volt: Kiss Ernő és Lázár Vilmos. Nyelvüket az évszázadok során azonosították a befogadó nemzetével, de vallásukat megtartották. [...]

A Kabdebók neve feltűnik Szamosújvár régebbi, úgynevezett Salamon-tempломának donátorai között. A név ragadványnév, a moldvai átkelés emléke: románul „ökörfej” jelent (latinul: caput bovis). *Jeszaján* lehetett örmény őseink neve, annak tükörfordítása ragadt meg az új hazában is. Nagypám Vasaszentiványt volt jegyző, ott élt a családi birtokon. Apám bátyja, Kabdebó Gerő Trianon után is otthon maradt, 1940-től a magyar időben főszołgabíró lett. A Cegei-tó partján szomszédja volt az író Wass Albertnek, özvegye a háború után is sokáig levelezett az Amerikába szakadt szomszédal. Apám harminchat hónap frontszolgálat után Budapesten szerzett mérnöki diplomát, és mind ő, mind unokatestvére, a festő Barcsay Jenő Magyarországra települt. [...]

Jártam Szuzdalban, a Volga-Káma-könyökben, az ősi szláv város közelében van egy kastélyszerű épület, ez volt a későbbi moszkvai nagyfejedelmek ősi fészke. Örmény építészek tervezték. Valóban emlékeztet Örményország épületeinek csodáira. És akkor eljátszottam a gondolattal: hol is lettem én magyarörmény? Ha kilépünk a most-pontokra szakadt időből és a történelem felett egybeálmodjuk a létezést, akkor már ott laktak a valahai magyarok, ott építettek kastélyt örmény mesteremberek, arrafelé vérezett el, fagyott meg a közelmúltban egy magyar hadsereg (benne anyai nagybátyámmal), és én most (mármint akkor!) uborkát eszem a modern konferenciaterem étkezőjében. Öreg kollégámmal akkori magyar irodalmi aktualitásokról beszélgetünk. Közben azon gondolkozom: mikor találkozhatott bennem először a magyar az örménnyel? Miért is történhetett mindez? Mi dolgom lehet ezen a világon?

(Korábbi Napút-béli vallomás alapján)

Kukorelly Endre

69 mondat

Anyai nagyapám szülei nem tudtak magyarul.

Eleve nem, később pedig már nem tanultak meg, csak épphogy.

Dédanyám Klagenfurtban született, nagyapa németül álmodott állítólag, anyukám szerint.

Az apu mindig németül kiabált ál-mában, mesélte anyám, egyszer én is hallottam, emlékszem rá, bár elég kicsi voltam; értelmetlenségeket mormolt maga elé a nagyapám.

Ült a középső szobában a füzete előtt, és nyilván az anyanyelvén számolt.

Vranovits Emánuel, elszegényedett horvát bárói családból, anyja Petroschnigg Johanna, klagenfurti lány, ki tudja, miért, Budapestre költöztek, és jött a sok gyerek.

Összesen kilenc, mérnök, lump, tisztviselő, katona, újságíró, színésznő, ilyesmik, vagyis tizenegy, kettő közülük csecsemőkorában meghalt.

Az újságíró Varjasra magyarosított, Janka néni, a színésznő Várnaira, Anna néni pedig hozzám *egy zsidóhoz*, Fodor nevű filmproducer, még idejében leléptek *hálivúd*ba, volt némi családi skandalum meg röhécselés a dolog körül.

Királydaróczi Daróczy István partiumi kisnemes, gazdatiszt, neje Csengeri Tóth Erzsébet, Dsida Jenő magyar költő édesanyjának testvére, Szatmárnémetiben éltek, anyai nagyamamám ott született, ez a terület ma Romániához tartozik.

Az első világháború után Magyarországtól Romániához csatolt rész körülbelül tízezer négyzetkilométerrel nagyobb a mai Magyarországnál.

Összes nagyszülóm a mai Magyarország területén kívül született.

A Daróczyak is sokan voltak, hét testvér, egy virtigli magyar dzsentri gyermekei, à la Mikszáth Kálmán, olyan beleugrok a velencei tükörfajta, dédpapa konkrétan bele is ugrott, addig ugrált, míg az összes birtokot elugrálta.

Nagymamám tíz-egynéhány éves korában vállára akasztott flóbertpuskával mászkált a tarlón, nyulakra lövöldözött – mindez jóval Trianon előtt.

Volt revolvère is, a nyarakat a zánkai villájukban unatkozta végig a lányaival, plusz cseléd, négy nő, kirakta a revolvert maga mellé az éjjeliszekrényre, für alle Felle, ez későbbi történet, kilencszázhuszas-harmincas évek.

Aztán, még később, nemigen értette, miért is kellene beszoigáltatnia a pisztolyát.

Sok mindent azután már nem értett, mégis végigcsinálta rendesen.

A Kukorelly elmagyarosodott olasz család, a 18. század elején még C-vel és i-vel írták a nevüket, birtokosok, nagybérlők, közhivatalnokok, katonatisztek.

Úgynevezett urak.

Apukám és számos unokatestvére magy. kir. honvédtiszt, a Ludovikán végeztek, aki vitézséget kapott, magyarosított.

Az apám századparancsnok, díszelgett Horthy előtt, a székesfehérvári Magyar Király Szálloda éttermében mulattak, nőügyek stb., orosz front, a brjanszki erdőben partizánvadász, súlyosan sebesült, amerikai fogságba került, 1946-ban hazajött.

Úgy kell elegánsan kitölteni a bort, hogy pontosan huszonegy csöpp maradjon az üvegben, se több, se kevesebb, ezt a tudást most megosztom Önökkel.

Aztán államosítottak mindent, nagyjából az egész családomat kitelepítették.

A kitelepítés deportálás, úgy megy, hogy éjszaka jön a teherautó, felkúrják őket a platóra, az egész pereputtyot leviszik egy Tisza melletti faluba, beköltöztetik valamelyik paraszt házába.

Üldögél apukám mondjuk 1937-ben tisztársaival a Magyar Királyban egy lefordított borosüveg előtt, és várják, kijön-e még egy csöpp.

Vagy nem jön ki.

Nagyanyámnak volt két osztrák társalkodónője, ikrek, a Pikki néni meg a nem tudom, milyen néni, vénkisasszonyok, ők tanították apámat németül.

Amennyiben hajlandó lett volna, de ő inkább viccből fölmászott a diófára.

Emlékszem Pikki nénire meg az izé nénire, Erna, iszonyú öregek és csontosak, csoszognak a Németvölgyi úton, két réges-régi, édességzagú veréb, valahogy Pesten ragadtak a háború után, nem tanultak meg rendesen magyarul.

Csak keveset, amennyi muszáj egy egész élethez.

Károly nagyapám anyja Keller lány, birodalmi német, valahonnan Berlin mellől, neje Koloszár Kornélia, nagybirtokos család, Koloszár dédapám versenylovakat tenyésztett, üzemek, házak, 3000 hold földbirtok Beregsomban, ma Ukrajnához tartozik.

Akkor az Osztrák-Magyar Monarchiához.

Később Csehszlovákiához.

Az első bécsi döntés szerint Magyarországhoz, a 2. világháború után a Szovjetunióhoz, igazi K. u. K.-katasz.

Az 1920-as trianoni döntés után Koloszár dédapám azt találta ki, hogy

felpirosfehérvölg-lobogóztatta az egyik hintóját, és áthajtatott Somból Beregszászra, ott le-föl grasszált, mire a demokratikus csehszlovákok kutasították az öregurat az országból.

Cirka hatféle zászló.

El kellett kótyavetyélnie a földjét.

A Koloszárok elmagyarosodott tótok.

Német, osztrák, olasz, horvát, magyar, tót, csak a zsidó maradt ki és került épp ezért olykor a családi diskurzus centrumába, mint, gondolom, a gójozás zsidó diskurzusok centrumába.

A zsidózás *kellő* érdeklődés, többször (mint nem) a *kellété*nél hevesebb, nem mindig rosszindulatú, néha rosszindulatú, és az identifikációról szól.

Ami, lássuk be, unalmas dolog.

Az identitás-cucc unalmasan érdekes, unalmas, hogy ilyen érdekes.

Én például, vegyük némi ásítozás után ezt a számomra kézre eső példát, abszolút nemzeti vagyok, a leggyűgyűbben az, nem *bírok*, mondjuk, az olasz futball-válogatottnak drukkolni, mert, noha tudom, ez így hallatlanul bárgyú, a magyaroknak drukkolok.

Osztrákoknak semmiképp.

Tótnak, horvátnak sem, mert akkor inkább német, legyenek a németek, őket úgyis mindenki utálja, többé-kevésbé saját maguk, a németek is, és amúgy sem tudnak futballozni, kivéve Günther Netzert.

Nem futballozni tudnak, hanem győzni, ez az elterjedt és meglepően széles körben frusztrációt okozó tény(kedés) pedig mégiscsak inkább tetszik nekem.

Mint nem.

Ilyesmi primitív, végtelenül monoton maszatolás folyik az identitás körül.

Hasonlóan unalmas érdekességű ezenkívül még a Monarchia-nosztalgizálás, valamint a 'nemzetieknek' a hihetetlen ostobán vagy gonoszul meghúzott, ezáltal halálos fegyverre élesített határok fölötti folyamatos örvendezése/sopánkodása – attól függően, ki hol él és miként gondolja el az igazságot.

Na most, ez az egész érdekesség engem hidegen hagy.

Viszont ebbe a diskurzusrendbe vagyunk zárva, mi *elgondoljuk* az igazságot.

Valamiként, úgy látszik, muszáj elgondolnom, ha közben az unalomtól lefordulok is a székről, annyira nem érdekel.

Mivel engem a következő dolgok érdekelnek: írás, nők, anyukám, barátkozás, a kertünkben, könyvvel az ölemben, a fű növényét hallgatni, *Götterdämmerung*ot hallgatni, tengerpart, különféle sör- és húskészítmények, Rómában vagy Berlinben lakni.

Rendben van, Bécsben is.

Az identitásom nem.

Az gyakorlódik magától.

Mint egy automata.

Az identitásommal megmondjam, mit teszek?

Birtoklom.

Az identitás birtok, és „*aki birtokol, azt birtokolják*” (Nietzsche), a birtok mégis *unalmas jó* dolog, birtokolni unalmasan jó, nem beszélve arról, hogy birtokolva lenni, az is milyen jó.

Beszélhetnénk még Hohenwart gróf és Auersperg herceg kormányairól, Beust gróf és Andrássy Gyula külpolitikájáról, Bosznia-Hercegovina

1878-as okkupációjáról és 1908-as annexiójáról, Jókairól, Mikszáthról és Krúdyról, akik nélkül nem is érdemes megérteni a Monarchiát, a Strudlhof-lépcsőről, Törless növendéknek az imaginárius számokkal, a négyzetgyök mínusz eggyel kapcsolatos problémájáról, Ottlik Gézaról, Ottlik iskolájáról, Thomas Bernhard *Wittgensteins Nefféjéről*, Thomas Bernhardtól, Thomas Bernhardtól, Thomas Bernhardtól.

Vagy arról, hogy nagypapám miért hallgatta oly lelkesen Hitler beszédeit, és miért örült az Anschlussnak.

Arról, hogy Szenteste apám mindig megkereste Bécsset a nagy, zöld szemű, Orion világvevő rádiókon, addig csavargatta a gombot, míg be nem jött a *Wiener Sängerknaben*.

Dédszüleim egy része árva szót nem beszélt magyarul.

Az összes dédszülömm tudott németül, nagyszüleim egy része még igen, a szüleim alig.

Speciel az én családomat a Monarchia hozta össze.

A Monarchia hozta össze – nebenbei – magyarnak, és ha egykoron összejött volna a II. József-féle németesítés, egy közös nyelvi alapon megvalósuló, kisebbségi komplexusok nélküli nemzeti identifikálódás talán össze is tarthatta volna, egyben tartaná azt, ami most ilyen reménytelenül széttart, de sebj.

Én sem tudok németül, csupán vágyakozom.

Vissza nem.

Például hogy hangzana *másként* az, hogy *sebj*, nem?

Mayer Éva

1. Magyarországi német családba születtem, a Tolna megyei Bátaszéken töltöttem a gyermekkoromat. Mivel édesapám a háborúban elhunyt és én akkor még három hónapos voltam, nem ismertem őt. Nevelőapám a szlovák–magyar lakosságcsere kapcsán a Pozsony melletti Szencről érkezett Bátaszékre, hatéves voltam, amikor elvette édesanyámat és nekem apám lett. Ahonnan tehát én jövök, az egy többnemzetiségű/kultúrájú család, mely nagyban meghatározta a gondolkodásomat, a tetteimet, az egész életemet. A svábokat kitelepítették, a szomszédaink menekült bukovinai székelyek, illetve felvidékiek voltak, keresztszüleim, megmaradt rokonságom sváb, az NDK-ba telepített nagyszüleimmel halálukig szoros volt a kapcsolatunk, minden évben találkoztunk. Nagy honvágyuk volt, sokat meséltek egykori, otthoni életükről. Hihetetlen, milyen szépen őrizték meg a magyar nyelvet, ünnepelték március 15-ét! tizennégy éves koromban, a sváb rokonok tiltakozása és aggodása ellenére, apám beíratott Budapesten az Eötvös József Gimnázium német nemzetiségi tagozatára. Mert ahány nyelv, annyi ember, mondta ő. Igaza volt, a nyelvtudásomból és a problémaérzékenységeből éltem: 27 évig a Neue Zeitung riporterere voltam, persze jogi egyetemet és újságíró-iskolát végeztem, akkor még az újságíráshoz diploma kellett Magyarországon.

2. Újságíróként az egész országot – és Európát – bejártam. Bátaszék lehetne az ország mintája. Mi együtt jártunk iskolába, magyarok, svábok, székelyek, felvidékiek, cigányok. A tanárok vigyáztak ránk, én ma is beszélem a bukovinai tájszólást, amit az utcán tanultam meg persze. Anyám keresztyerekével, aki velem egyidős, és cigány, jóban vagyunk. Bátaszéken mindig is természetes volt a különböző kultúrájú és nemzetiségű emberek együttélése. De ez az ország nem Bátaszék, ezt hamar megtanultam. Hogy szunnyad, meg horzsolat? Milyen kérdések ezek? A Napút szerkesztői nem Magyarországon élnek? Óriási feszültséget érzek a társadalomban, ami elsősorban előítéletből fakad. Mindig is éreztem a cigányellenességet, később megértem az antiszemizmust, és a mai napig dühvel tölt el, hogy Magyarországon ez a feszültség nemhogy csökkenne, hanem – sok társadalmi, gazdasági gond, de emberi hitványság miatt is – inkább növekszik: komoly aggodalommal tölt el a szélsőjobbos párt erősödése, az a semmittevés, ahogyan ezt a problémát a politika évtizedek óta kezeli s kisebbíti, mely ettől nem oldódik meg.

3. Nincsenek identitási problémáim, ha a kérdés erre vonatkozna, felvállalom és soha nem felejttem, hogy honnan jöttem, sőt büszke vagyok rá, ugyanakkor soha nem volt kétséges, hogy magyar vagyok, így is nevelkedtem. Gazdagabban, érettebben jöttem tizennégy évesen egy világvárosba, ahol az elmúlt évtizedekben európai polgárrá válhattam. Segítettek ebben tanulmányaim, tanáraink, professzoraim a pécsi egyetemen, mestereim az újságírásban, mint Ember Mária. Tisztelem az embereket, mások kultúráját, vallását, talán ezért lettem a Barátság folyóirat egyik alapítója. Közben 15 évig voltam a Fővárosi Német Önkormányzat elnöke, és ezt a választott funkciót is nagyon komolyan, őszintén, sok energiával, nagy aktivitással és hittel végeztem. Hiszem, hogy a kultúrák és a nyelvek sokszínűsége gazdagítja Európát, az itt élő embereket. Társamat, barátaimat is így válogattam, csak így lehet elviselni azt a kegyetlen világot, melyben ma élünk.

Nagy Bandó András

1. Nem tudom, de elvileg akár lehetne is, igaz, az sem érdekelne.
2. Nem szunnyad, ébren van, de ez is kétarcú. Lelkük mélyén sokan fordulnak szembe és beszélnek elítélő hangnemben a dologtalanul, különféle bűnökhöz köthetően sokaknak gondot és kárt okozó, társadalomba illeszkedésre alkalmatlan romákkal, de ugyanezek akár szimpatizálhatnak a már beilleszkedett, jobbára zenész, művész romákkal, és akár baráti viszonyt is építgetnek velük. Ez is mutatja, hogy nem általában a romákkal van gondjuk, hanem azokkal, akiktől akár rettegniük is kell, és értékeiket félthetik. Amerika színes bőrrű polgárai már egybesimultak a fehérekkel, kimondható: sokat tettek érte. Ennyi a teendő. És aztán se horzsolat, se sebek.
3. A magyarságomról szólhatok csupán. Ez, azt hiszem, van, megvan. Erőből ennyit, és ne többet. Olyan jó magyar nem akarok lenni, mint a magukat legjobb magyarnak gondolók, az nekem már sok. Magyar nyelven beszélek és írok, ezzel minden eldőlt. És jó, hogy így van. Őseim a haza földjében porladnak, tehát minden ide köt. Nekem anyaföld, másnak térkép e táj. És testvérem mindenki, aki magyarul beszél és ír.

Papp Tibor

1. Található: anyai felmenőim között 1746-tól németek. (Amikor is gróf Károlyi Sándor az Écsedi-láp mellett lévő elnépteledezt falvakba német telepeseket hozott.) Apai oldalról a Pappok erdélyi görög katolikusok voltak, a Komróczyak (apai nagyanyám ága) felvidéki nemesek.
2. Igen. A legmeglepőbb az anyaországba betelepedett erdélyi magyarok helyzete, akiket a környezetük románként emleget. A cigánykérdés megoldása, érzésem szerint, jó úton halad, persze még sok időre és nagy türelemre van szükség. A zsidózás addig, amíg az egyébként sem fényes helyzetben a Kertész Ákos-félék lovat adnak az antiszemiták alá, mint egy gennyes seb, igen nehezen fog begyógyulni.
3. Bár az életem kétharmadát külföldön éltem le, soha nem volt problémám a magyarsággal. Otthon érzem magam Budapesten és Párizsban is.

Radnóti Zsuzsa

1. Remélem, nagyon sok „nemzetiségi ág-bog” van a családfámban. Bizonyítottan sváb, tót és alföldi magyar, de nagyon remélem, van még valahol zsidó, cigány és román is. Ez lenne (és tetszés szerint kibővíthető más nemzetiséggel is) számomra egy részekből összeálló, de teljes értékű családfa.
2. Gondolom, szándékos diplomáciai eufemizmus sugallta „az efféle horzsolatok” kifejezést, mert érzésem és véleményem szerint súlyos és életveszély-

lyes etnikai (és természetesen nemcsak etnikai) feszültségekkel teli folyamatok zajlanak napjaink közgondolkodásában, amiket a politika akarva-akaratlanul generál. Ajánlom elolvasásra, újraolvasásra Spiró György sötéten mulatságos, utópisztikus, jövőben játszódó szatirikus vízióját (ami a jó néhány „horzsolat” egyikéről szól), a *Feleségverseny* című regényét, amelyben cigány–magyar háborút vizionál.

3. Magyarságomat, zsidóságomat, németségemet, emberi létezésemet stb. a lokális és a globális szerves egyesítésében élem, illetve szeretném megélni.

Rostás-Farkas György

Három kérdés a halhatatlanságról

1. A jó válaszhoz messzire kell visszakanyarodnom, de szívesen teszek eleget kérdésednek, mert mi más tehetnék. Fordított esetben te is ezt tennéd. Büszke cigány ősök származéka vagyok, akik úgy vonultak be egykoron e homloknyi második őshazánkba, mint hajdan tették ezt Álmosék, Árpádék...

Ezek a felmenőim cigányok voltak az őssejtig, sőt magyarul alig tudók-beszélők.

2. Hogy szunnyad-e, az nem kifejezés! Ha valakit fényes nappal kivégeznek, akkor itt többről van szó, tehát a válaszom egyértelmű. De közös erővel sok mindenre képes lehet, lehetnek nagy nemzetek fiai.

3. A harmadik kérdésre, amit ezúton is köszönök, könnyű a válasz: büszkén. Mert egyszerre lenni cigánynak és magyarnak, nem adatik ez meg mindkinek!

Matej Šipický

1. kérdés. A teljes család nemzetiségi, bár sokan már nem vállalják a rokonságban a gyökereket. Van olyan példa is a családon belül, hogy a nagyszülőnek megtiltják, hogy az unokájával nemzetiségi nyelven beszéljen. Az asszimiláció nagyon erős.

2. kérdés. Nem szunnyad, hanem egyre gyakrabban megjelenik. A kormány nemzeti irányvonala egyre több polgártársat készít arra, hogy távolságtartóvá váljon a kisebbségi honpolgárokkal szemben. A távolságtartók között sok maga is nemzetiségi származású, de a hatalomhoz való simulás kényszere miatt egyre többen igyekeznek bizonyítani, hogy ők már jó magyarokká váltak. A kormány agresszív szomszédpolitikája miatt óvatosabbak a hazai kisebbségek az anyaországok iránti kapcsolataik ápolásában is.

3. kérdés. Egyre nehezebben. Sosem volt jó pont a karrier szempontjából, ha valaki nyíltan vállalta kisebbségi mivoltát. Az utóbbi másfél évben viszont már félelmeink is vannak. A régió egyéb nemzeteivel kapcsolatban szinte kizárólag negatívan nyilatkozó politikusok, valamint a szomszéd országokról szinte kizárólag csak a magyarelnyomásról, magyarverésről stb. szóló híreket

hozó média olyan légkört kezd kialakítani, amiben a nem magyar nemzetiségű magyar állampolgár egyre inkább a peremre sodródva érzi magát. Ki ad rá garanciát, hogy holnap már nem leszünk-e megbízhatatlan elemeknek tekintve? Ebben a Kárpát-medencében mindenki csak a magyart bántja. És te, hazai ki-sebbségi, azok rokona vagy! Stb.

Zsilák Mária

1. Csak az van. Az utcán a gyerekektől tanultam meg magyarul, később az iskolában. A mai napig választékosabban tudom kifejezni magam szlovák nyelven.

2. Egyszerű lenne erre a kérdésre igennel vagy nemmel válaszolni, hiszen mindkét szónak egyértelmű, jól behatárolt jelentése van. A felvetett probléma azonban összetettebb. Ha nemmel válaszolnék, nem mondanék igazat. Ha igennel, sértenék embereket, embercsoportokat. Sajnos, nem túl széles réteget.

Tény, hogy a magyar társadalom túlnyomó része nem is vesz tudomást rólunk, történelmi nemzetiségekről. Ez talán még a szerencsésebb eset. Mondták már nekem, „mi közöd neked ahhoz a szemét nemzethez, amikor te normális vagy, mint mi”. Az ilyen típusú megjegyzéseket az ember aszerint értékeli, ki mondta. Az ő intelligenciaszintjének tükrö.

Szomorúnak tartom azonban, hogy a magyar társadalom nagy része nem is kíváncsi a szomszéd népek kultúrájára, amelyet mi is képviselünk. Elit körökben nemegyszer idézik István király *Intelmeiből* az idevágó passzust. A gyakorlat azonban igen zavaros tudatállapotot tükröz, sajnos ez értelmiségi körökre is jellemző. Hadd világítsam meg egy példával. Fodrászüzlet, élménybeszámoló párkányi utazásról, amelynek szlovák neve Štúrovo. A következő szövegre kaptam fel a fejem: „Jaj, ki sem akarom ejteni ezt a nevet. Valami Štúr tábornokról nevezték el, aki segített levérni a magyar szabadságharcot.” Vajon hogyan reagálna a magyar társadalom, ha Kossuthról beszélnének a határ túloldalán hasonlóképpen, hiszen Štúr hasonló kaliberű szlovák politikus volt, csak ő a szlovákok nemzeti szabadságáért küzdött. De ő teremtette meg a modern szlovák irodalmi nyelvet is, e tekintetben Kazinczyhoz hasonlítható. Tábornok pedig végképp nem volt. Számomra ez az eset azt mutatja, hogy a másik fél szempontjainak még csak a megismerésére sincs igény. A társadalom nagy része sztereotípiákat ismételget. Ez az attitűd determinálja a velünk szembeni viselkedésmódot is.

3. Természetes állapotnak. Többletértéknek tartom azt, hogy nemcsak befogadója, de aktív művelője is lehetek két kultúrának.

„A nevet méltón kellett követnem”

Kathy Horváth Lajossal Gáborjáni Szabó Orsolya beszélget

– Kathy Horváth Lajosnak mi van a névjegykártyájára írva?

– Hegedűművész, zeneszerző.

– És ez nem is meglepő, hiszen édesapád híres jazzgitáros volt; gyermekkorodban kizárólag csak jazz-zenét hallhattál otthon, vagy más típusú zenékre is fűlelhetél?

– Édesapám a klasszikus zenét is nagyon szerette, de miután ő volt az a híres Kathy Horváth Lajos jazzgitáros, aki többek között Pege Aladárt és Szakcsi Lakatos Bélát is tanította, inkább a jazzt preferálta. A hetvenes években nagyon sok tisztelője volt az apámnak, tanácsokat adott az akkoriban elindult LGT-nek, Presser Gábornak és Demjén Rózsának. Az apai nagybátyám is egy világhírű jazz-zenész volt, így a jazz-zene iránti szerelem bennem így alakult ki. Én a jazznek egy progresszívebb, modernebb válfaját játszottam anno a Szyriusz együttesben, és játszom ma is. Az együttes tagjai olyan nagy nevekből álltak, mint: Orszáczky Jackie, Ráduly Mihály, Tátrai Tibor... A Szyriusz mellett a Rákfogó együttesben is játszottam Szakcsi Lakatosékkal; ez az időszak, a hetvenes évek közepe egy gyönyörű, felejthetetlen korszak volt az életemben. Szakcsi Lakatossal és Szabados Györggyel mi a legprogresszívebb zenét játszottuk annak idején: Jeney Zoltán, Kurtág György, Sáry László követői voltunk mindannyian, illetve velük együtt csináltuk az új zenei műhelyt, aminek a bemutatóit az egyetemi színpadon tartottuk. Nagyon jó érzés ebbe a 37 év távlatába visszaemlékezni, akikkel mi kezdtük annak idején ezt az egész irányvonalat, azokból mind, egytől egyig hatalmas művész lett. Valószínűleg az én sikerem is annak köszönhető, hogy Szakcsi Lakatossal kezdtük el ezt annak idején, és nem mentünk bele sosem egy populárisabb zenei világba csak azért, hogy jobban kedveljen minket a közönség. Az a véleményem, hogy letisztult gondolat és letisztult zene csak úgy születhet, ha az ember őszinte és kitartó. Ezenkívül még egy dolog van, ami nagyon fontos, a hit. Mindegy, hogy miben hisz az ember: cselekedetben, Istenben, vallásban vagy eszmében, de higgyen.

– Biztos előfordult már, hogy az édesapáddal hasonlítottak össze. Ez egyfajta frusztrációt kelt benned, vagy pont, hogy ösztönöz, ösztökél téged?

– Természetesen ez gyakran előfordult, és előfordul még ma is. Azt mindenképp szeretném tisztázni, az a véleményem, hogy a tehetség – származástól függetlenül – öröklődik. De ha ez nem párosul szorgalommal és tanulással, akkor az egyik nem érhet semmit a másik nélkül. Lehet valaki mérhetetlenül tehetséges, ha mellette borzasztóan lusta, hiszen akkor a kevésbé tehetséges, de roppant szorgalmas ember utoléri őt. Többször előfordult már, hogy ezt mondták nekem: „Te a Kathynak a fia vagy, neked úgy kell tudnod gitározni!...” És én hiába mondom nekik, hogy de hát én hegedűs vagyok, erre mindig ugyanaz a válasz: „Nem számít, akkor is a Kathy fia vagy!” Tehát a nevet méltón kellett követnem. A generációs különbség természetesen befolyásolta a stílust,

hiszen az ötvenes, hatvanas évek zenéje ellazult kicsit és modern jazz lett belőle, aminek a későbbi elnevezése lett az avantgárd jazz.

– *Az édesapád ugyanolyan fontosnak tartotta az improvizációs játékot, mint te?*

– Édesapám is egy nagyon komoly improvizátor volt, hiszen maga a jazz szó az improvizációról beszél. Természetesen lehet nagyon rosszul improvizálni, amikor nem halad sehova, nincs célja a kitalált hangjegyeknek, de édesapám nem ebbe a csoportba tartozott – ő is nagyon jól megfogta az improvizáció lényegét.

– *Te nem csupán a jazzbe, hanem a klasszikus zenébe is belecsempészel jazz-, illetve cigányzenei elemeket. Tegyük fel, egy Mozart-műbe hogyan lehet belevinni ilyen modern hangulatot?*

– Egy Mozart-műbe nem lehet belevinni ilyesmit. Ötvözetet azonban lehet készíteni, úgy, ahogy egy sárgaarany ékszerben nem bántó a fehérarany. Mi inkább a századfordulós zenei elemekbe teszünk modern elemeket, amelyek elbírják ezt az ötvözetet. A cigány elemek pedig nem azok az elemek, amiket az emberek 90 százaléka ismer, hanem megvannak a cigányzenének azon balladás hangvételei, amelyeknek ősi üzenetük van és egyfajta szabad gondolkodást, játékot képeznek.

– *Rengeteg részén jártál már a világnak, nyilván azokról a helyekről is felszippantottál zenei hangulatokat, ötleteket. Tudom, hogy Párizsban végeztél el a zeneakadémiát; vajon az a kijelentésed, miszerint ezek az intézmények gépies zenészeket képeznek ki egyéniség nélkül, a francia intézetre vonatkozott, vagy általánosságban fogalmaztál?*

– Azt mindenképp fontosnak tartom, hogy ezeket az iskolákat elvégezze egy zenész – már csak a papírok miatt is. De amúgy is: az ember a konzultációkon biztos hogy fejlődik, már ezért megéri elvégezni az iskolákat. Viszont vannak olyan tanítványok, akik ugyan elfogadják azokat az instrukciókat, melyeket a mester mond, de többre vágnak, az egyéni kifejezőmódjuk megtalálására vágnak. Én is ilyen voltam, vagyok. Hamisnak érzem azt, hogy jövök a kocsival, beparkolok az aszfaltos útra valahova, majd fogom a hegedűmet és a sznob közönségnek eljátszok egy Bachot vagy egy Mozartot. Mert ma nincs erről szó. Ma nincsenek barokk ruhák, legyezők és parókák. Gondoljunk arra, hogy ha az orvostudomány megállt volna az 1700-as években, most nem lenne olyan technika, génebeszet, olyan operációk. Ugyanez a helyzet a zenével és más társművészetekkel. Fejlődni kell. Mozartnak nincs rá szüksége, hogy reklámozzam őt... Az oktatást meg kell reformálni, a tanítványoknak biztosítani kell a szabad gondolkodást, ideológiát, kinek-kinek testre szabottan, hogy az egyéni véleményét, személyiségét kifejleszthesse.

– *Abban azért, gondolom, egyetértünk, hogy ha egy fiatal művész nem kapja meg a klasszikus táplálékot, akkor az illető azt sem fogja érteni és értékelni, hogy mit játszik Kathy Horváth Lajos... És az is lehetséges, hogy egy fáradt ember ha hazamegy az állandó stresszből, inkább egy Dvořakot rak fel, és nem egy olyan zenét, ami csak még jobban felizgatja. Szükség van tehát a klasszikusokra, én így gondolom.*

– Ízlés kérdése. A csokoládékból sem ugyanazokat szeretik az emberek; van tej-, fehér- és keserűcsokoládé. A nem értés az ember szellemi lemar-

dásából ered inkább. Ha az ember nem ismeri a választékokat, persze hogy azt fogja leemelni a polcra, ami már évszázadok óta bevált. Természetes, hogy én nem tudok mindenkinek muzsikálni, mert nem jut el mindenki értelméig a zeném. Gyöngyöt nem dobok disznók elé. Ha valaki velem kontaktusba akar lépni, annak otthon kell lennie a szociológiában, filozófiában, teológiában, irodalomban, történelemben. Fontos elvem, hogy elsősorban magamnak akarok megfelelni, és csak másodsorban a világnak. Visszatérve az előző gondolathoz: azt nem vitatom, hogy Mozart, Bach és a többi zseniális zeneszerző nagyszerű próféta volt, de nem szabad leragadni egy fejlődési szinten, tovább kell lépni. Az amerikanizálódást természetesen nem támogatom, itt egész másról van szó. Vannak persze előnyei Amerikának, nem csak a hátrányait kell nézni, de amerre elment a világ, az inkább a negatívumára épül.

– *Ha valaki a te CD-det szeretné levenni a polcra – melyik az, amit mindenkinek ugyanolyan szívesen ajánlasz, melyikre mondanád azt, hogy az első hangjától az utolsóig büszke vagy rá?*

– *Az Alfa és Ómega című művem – ami tulajdonképpen az életművem – a legfontosabb zeném. Ezt egy stúdióban improvizáltam lemezre, és az a nagy büszkeségem ezzel kapcsolatban, hogy az egész szimfonikus zenekart én játszottam fel egyedül, ami egyes kutatók szerint 200–250 évre visszamenőleg nem történt meg sehol a világon. Azt is kutatók, tudósok számították ki, hogy legalább ezerévesnek kellene lennem ahhoz, hogy ilyen színvonalon ennyiféle hangszereken tudjak játszani. Ez egy Isten által adott tehetség, aminek amúgy komoly kötelezettségei vannak, és oda vezethető vissza, hogy a három hangszereken játszó testvéremnél mindig jobb akartam lenni gyerekkoromban... Miután megjelent ez a CD, felkerestek az Izraeli Filharmonikusok, hogy nekik kellene ez a darab, küldjem el a partitúrát. Ez nem volt egy könnyű feladat, hiszen nem volt partitúra a darabról. Végül úgy oldottuk meg, hogy egy nagyon kedves barátom meghallgatta sávonként a hangszereket, és nyomban papírra is vetette a hangokat.*

– *Milyen kapcsolat kell ahhoz, hogy több ember együtt tudjon improvizálni?*

– Elsősorban egy együtt gondolkodás szükséges hozzá. Az nyilvánvaló, hogy nem a színpadon látjuk és halljuk egymást először játszani, tehát ismerjük már egymás lelkét, gondolkodását, tehetségét.

– *A Dallas Pashamende című filmnek te szerezted a zenéjét. Mi a menete, ha valaki egy filmhez készít zenét? Elmondják a zeneszerzőnek, hogy miről szól a film, és ahhoz ki kell gondolnia egypár dallamot, dalt, vagy a már elkészült filmnek bizonyos kockáihoz, részeihez kell kitalálnia odaillő zenét?*

– Már kész volt a film, amikor engem odahívtak, hogy megnézzem az anyagot. Azután minden résznél szóltak, ahol szükség volt zenére, én megkérdeztem, hány perces legyen, és ezt követően az összes hangszerrel én játszottam fel a szalagra.

– *Az improvizáció zeneszerzésnek minősül?*

– Az improvizációnál az ember fejében már minden meg van fogalmazva. Más kérdés, hogy van-e olyan memóriája az adott személynek, hogy meg is jegyzi a hangokat, vagy rögtön lejegyzi, esetleg felveszi magnóra. Az improvizációnak akkor van vége, ha az egyik hangszerelemmel már felvettem egy adott dallamot. Akkor ugyanis már ehhez kell igazodnom, visszatérnem. Innentől kezdve már zeneszerzésnek számít a folyamat.

– *Előfordult már olyan eset, hogy elveszett egy improvizációd? Tehát nem volt a közelben kottafüzet, magnó, papír, ceruza?*

– Sok ilyen volt. Amióta azonban színpadon fellépek, azóta nem vesztett el egy hanganyagom sem, mert valaki biztos hogy diktafonnal érkezik a közönség soraiba.

– *Olyan is megtörtént már, hogy valaki mutatott egy felvételt, nem jöttél rá, hogy mi az, s csak később derült ki, hogy az a te improvizációd volt?*

– Volt ilyen nemegyszer, de egy idő után mindig rájöttem, hogy én játszom a felvételen. Az improvizáción belül is megvan mindenkinek a saját stílusa, egyénisége, amit fel lehet ismerni, ha az ember koncentrálna. De ha már az improvizációnál tartunk: el kell különíteni egymástól kétfajta improvizációt. Létezik az úgynevezett jazzimprovizáció, amikor egy akkordra vagy egy harmóniasorra kell építeni a kitalált dallamot. Ekkor az egymásra figyelés, egymásra hangolódás játszik főszerepet. A másik fajtában az ember teljesen szabadon dönthet arról, hogy mit játszik, tulajdonképpen a saját feje után megy – ilyen volt a *Dallas Pashamende*. Ilyenkor a gondolatok a végtelenségig hömpölyögnek, ami nagyon nehéz, hiszen bizonyos szempontokat figyelembe kell venni. Még a mesterem, Yehudi Menuhin is megjegyezte egyszer, hogy nehéz elhinni az én improvizációról, hogy az tényleg nem egy betanult dallamsor. Menuhin egyébként nemcsak mondta nekem, hanem le is írta, hogy ezt a fajta improvizációt, amit én gyakorlok, misszióként kellene tanítani a világon.

– *Az improvizációt tanítják bárhol is?*

– Nem tanítják, és pontosan ebben szeretnék fecskeséget vállalni – szeretnék létesíteni, teremteni egy improvizációs osztályt. Sokan úgy tartják, hogy nem lenne szerencsés improvizációt tanítani az alsóbb éveseknek, sőt, leginkább posztgraduális képzésben szokták javasolni ezt a fajta tanítási típust. Én személy szerint nem látom akadályát, hogy már korábban elkezdjük, hiszen attól még ő megtanulná az adott leckét más órákon... A felsőoktatással az a legnagyobb probléma, hogy betereleik a növendékeket egy olyan irányba, ami csak erről szól: „Egy út van, én vagyok a tanár, ezt én tudom jobban. Ne gondolkodjon, én majd gondolkodom helyette.”

– *Hogyan lehet irányítani az improvizációt? Hogyan lehet beleszólni akár egy tanítvány improvizációjában, ha neki megvan a saját elképzelése valamiről?*

– Az egy folyamat eredménye már, hogy valaki improvizál. Erről a folyamatról szeretnék is egy könyvet kiadni majd, ha lesz rá időm, megírom. Az improvizáció tanítására vannak bizonyos helyzetgyakorlatok, manuális gyakorlatok, fejben végezhető készségfejlesztők. Társművészetek megismerése, társítása – hiszen gondolatok és érzések nélkül nem megy az improvizálás.

– *Pontosan hogy működik az improvizálásra tanítás? Eléd áll egy tanítványod, te megadsz neki három hangot és hogy F-dúrban játsszon, majd meghallgatod, hogy erre mit talál ki?*

– Így is működhet, de úgy is, ha én nem hangokban és hangnemekben gondolkodom, hanem azt mondom neki, hogy „öröm” vagy „bánat” vagy „szomorúság”, és inkább arra vagyok kíváncsi, hogy ezekből a hangulatokból ő mit tud kihozni. Hogy képes társítani a hangulatot a zenével. Mindig elképzeltetem a tanítványokkal az érzéseket, és ösztönzöm őket, hogy próbálják átélni, mielőtt elkezdenek játszani. Valaki két percet játszik, valaki tízet, de az időinter-

vallum ilyenkor egyáltalán nem mérvadó. Teljesen mindegy, hogy hány percet játszik, az a fontos, hogy hiteles-e, amit előad.

– *Emlékszel az utolsó olyan koncertedre, amikor leírt kottából játszottál?*

– Ahhoz, hogy valaki hitelessé tegye a hangszer tudását, természetesen profi módon kell tudni játszani Beethovent, Csajkovszkijt. Később azonban az emberben születik egy vágy, hogy a saját elképzeléseit vigye az éterbe – hozzá kell tennem, hogy Csajkovszkij sem szívesen játszott Mozartot annak idején... De visszatérve az eredeti kérdéshez: még a mai napig ráadásként szívesen játszom Bach-szonátát, ám meg kell mondanom, hogy az igazi mondanivalót akkor játszom el, mikor a saját darabjaimat adom elő.

– *Külföld mit nyújtott a számodra, amit esetleg Magyarország nem tudott megadni neked?*

– Ha az embernek megteremtik azt a lehetőséget, amiben ő maximális teljesítményt tud nyújtani, akkor bárhol a világon jól érzi magát. Ha az én példámot nézzük: heti két koncert és olyan elismerés, ami számomra elegendő, akkor valahol vidéken is pompásan elélegélnék. A hetvenes évek elején kezdődött a jazz-korszakom, ekkor indítottuk el a „Szyriusz-hajót”, nem sokkal a kezdetek után be is tiltották, mondván hogy túl nyugatias zenét játszunk. Mostanában nagy divat az átkosról rosszat mondani, de én tudok jót is: akkor egy gumibotos, biciklis rendőr nagyon nagy fegyelmet tudott tartani egy-egy kerületben, ma már senki nem fél a rendőröktől, hiszen szinte mindenkinek ugyanolyan fegyvere van, mint nekik. Hogy pontosan hogy éltem meg azt, hogy külföldre kerültem? Éreztem, hogy azt a tehetséget, ambíciót és felgyülemlett energiát, amit nem tudtam itthon kiadni magamból, mert nem volt rá lehetőségem, azt külföldön tudnám kamatoztatni. Rólam olyan cikkek jelentek meg Párizsban, hogy én vagyok a világ legjobb hegedűse, aztán később zeneszerzője, improvizátore – ezt itthon nem kaptam volna meg. Ez egyrészt nagyon jólesett nekem, másrészt nem kevés pénzzel járt együtt...

– *Milyen nyelveken beszélsz?*

– Németül és franciául.

– *Gyönyörű nyelv a francia...*

– Igen, tényleg az, de én inkább csak eltársalgok ezen a nyelven – az irodalmi nyelvet nem igazán ismerem, vagy például nem tudnék lefordítani egy szöveget tökéletesen. Németül jobban tudok, mert azt kiskoromtól fogva beszélem, mind a mai napig, hiszen apai féltestvéreim, illetve unokatestvéreim élnek kint Németországban. Apám szép szál legény volt, és anyám tudta nélkül három gyereke született még különböző asszonyoktól...

– *És édesanyád mikor tudta meg, hogy van egy pár „mostohagyereke”?*

– Körülbelül öt-hat éves volt a legnagyobb, mikor valaki elszólta magát: „Te nem is tudod, hogy milyen szép nagy gyerekei vannak az uradnak?” Anyám teljesen összetört a hír hallatán természetesen.

– *Ha a mai napig használod a német nyelvet, ez azt jelenti, hogy állandó kapcsolatban vagy a féltestvéreiddel. Mit jelent neked a tágabb család? Vagy nem teszel különbséget szűkebb, illetve nagyobb család között?*

– Bármilyen történések, a család a legerősebb kötelék, ami létezik a földön. Nekem fontos, hogy a távolság ne szakítsa meg a szeretetet, és a gyerekeink meg tudják látogatni egymást.

– *Van időd mostanában zenét írni?*

– Arra mindig jut idő.

– Akkor adekvát a kérdés, hogy van-e új lemezed készülőben?

– Szakcsi Lakatossal készítettünk egy CD-t, aminek az a címe, hogy *In One Breath*. A lemezt Kurtágnak, Ligetinek, Boulez-nek és Eötvös Péternek ajánlottuk. A fiammal is készült egy lemez mostanában, ahol ő a szólólista és csak egyszer szólószómon én, amikor is a fiam brácsázik, én pedig hegedülök. Amúgy végig én kísérem zongorán a fiamat.

– Azon túl, hogy édesapád zenész léte befolyásolta az egész gyermekkorodat, még mire emlékszel vissza azokból az időkből?

– Miután én 1952-ben születtem, így biztos, hogy nem lehettem több négyévesnél – mert még a forradalom előtt történt –, amikor én már darabokat dúdolgattam, improvizálgattam. Azután fogtam egy seprút, s úgy tettem, mintha gitáron játszanék... Mikor lekerültünk a pincébe a forradalom ideje alatt, találtunk egy átjárót, ami egy esztergályoshoz vezetett. Ő készített nekünk csónakszerű tárgyakat vitorlával, ezt pedig az állam alá raktam, mintha hegedülnék.

– Maradt még valami emléked a forradalom kapcsán vagy az az utáni időszakból?

– Nagyon nehéz időszak volt, az biztos. Kisgyerekként olyanokat érzekeltünk, hogy például nem engedtek ki minket a mellékhelyiségbe; újból rá kellett szoknunk a bilire a pincében. A lövések nyilván félelmetesek voltak, ezenkívül az orosz katonák látványa, ahogy a falhoz állították a szülőket, hiába nem bántottak minket, gyerekeket. A forradalom utáni években próbálták helyreállítani a város és az ország képét, a közlekedést. Mi gyerekeként a rengeteg játék során szüntelenül fegyvereket találtunk, és az iskolákban állandó volt a felvilágosítás ezzel kapcsolatban: ha bármilyen fegyvert találtunk, azonnal szólnunk kellett egy felnőttnek, nehogy balesetet okozzunk. Rengeteg fegyvert eldugtak az emberek, ám felszólították a lakosságot, hogy egy bizonyos ideig még büntetlenül elhelyezhetik ezeket az illegális fegyvereket egy meghatározott helyen.

– A lakásokat megmaradt, vagy lebombázták azt is?

– Belövés volt csak, hála az égnek, de hát az is elég volt nekünk akkor...

– Hogyan alakult tovább az életed '58–'59-ben?

– Akkoriban kezdtem el zongorázni tanulni, miközben édesapám éppen Cziffra Györggyel játszott együtt... Ebben az időszakban hagyta abba apám a jazzjátékot, miután egy alkalommal megrázta őt az elektromos gitár és majdnem meghalt. Ezek után – nem csodálom – főbiája lett a gitártól, és inkább visszanyúlt a hegedűhöz, alakított egy nyolctagú együttest, akikkel a Gellért Szállóban léptek fel ezek után majdnem minden este. Apám persze otthon gyakorolt – klasszikusokat is –, és nekem annyira tetszett a játéka, hogy elhatároztam, én is zenész leszek.

– Miért zongorázni kezdtél el, miért nem hegedülni?

– Mert nem volt olyan pici hegedű, ami az apró ujjaimnak megfelelt volna. És különben is: volt otthon zongoránk, tehát adott volt a lehetőség.

– Édesapád segített az első lépésekben?

– Természetesen. És az is húzóerő volt, hogy négyen voltunk testvérek, s mind a négyen zenéltünk valamilyen hangszeren, együtt is sokszor.

– Most már nem?

– Most már nem jellemző, és sajnos az egyik testvérem azóta meg is halt autóbalesetben.

– *Még milyen hangszereken játszottál gyerekkorodban?*

– Vonós hangszereken játszottam, több fajtáján is, plusz a zongora. A fúvós hangszereken való játékot csak felnőttkoromban próbáltam ki, de nem jutottam messzire: a rézfúvósok például egytől egyig kimaradtak az életemből.

– *Édesapád hány éves koráig játszott aktívan?*

– Aktívan addig, amíg egy infarktus el nem vitte, tehát 56 éves koráig.

– *Roma származásod miatt ért-e téged valaha atrocitás, indulat, megjegyzés?*

– Bármilyen származású is legyen valaki, ha az illetőnek a teljesítménye bizonyos személyek érdekeit sérti, máris rengeteg ellenséget szerez magának az a valaki. S miután akkoriban nem volt olyan verseny, amit ne én nyertem volna meg, így eleve sok ember előtt elástam magam.

– *De kifejezetten a származásod miatt soha nem kaptál rosszindulatú megjegyzéseket?*

– Akkoriban édesapám rengeteget járt kint Nyugaton, ami egy hatalmas dolog volt abban az időszakban. És ő mindig a legújabb divatot követve vásárolt nekünk ruhákat, farmert és más hasonló, Magyarországon még nem létező darabokat, ami miatt felnéztek rám gyerekek, felnőttek egyaránt. Ha valaki romázott volna, azt az iskola verte volna meg... Azt azért el kell mondanom, hogy édesanyám zsidó volt, és édesapámnak az apukája volt csak cigány származású, de ő sem teljesen, a mamája pedig a Habsburg-családból származott, mégpedig nem is akármelyikből: Ferenc József volt az ősöm...

– *Ahhoz képest, hogy édesanyád zsidó volt – márpedig a zsidó vér anyai ágon öröklődik –, te mégis úgy élsz a köztudatban, hogy roma zenész vagy. Ez miért alakult így?*

– Ez azért van, mert a VIII. kerületben, ahol felnőttem, olyan emberek nevelkedtek mellettem, mint Lakatos Sándor, Pege Aladár, Szakcsi Lakatos Béla, akik mind roma származásúak voltak. És mindig, mikor szóba jött, hogy honnan ez a tehetség bennünk, arra lyukadtunk ki, hogy a roma vérünk adja ezt a képességet nekünk. Mi romák amúgy állítólag a zsidóság Egyiptomból származó 13., elveszett törzse vagyunk, akik Mózes segítségével átkeltek a Vörös-tengeren – ezzel a témával én hallatlanul sokat foglalkoztam és foglalkozom, remélhetőleg lesz annyi időm, hogy megvédjem az erről a témáról szóló doktorátusomat *Romák Európában* címmel.

– *Hol doktorálsz?*

– A pszichológia tanszéken doktorálok, ahol egy kilencéves kutatómunka eredménye ez az írás, amit beadok.

– *Mennyire tartanak össze a romák?*

– Sokan szemünkre vetik, hogy nem vagyunk egységesek.

– *Pedig szerintem ha valakiről, a romákról el lehet mondani, hogy össze tartanak...*

– De nem lehet akkor sem teljesen egységes egy nép. Ez ugyanolyan, hogy van Magyarországon ilyen párt, olyan párt, és az emberek nem csupán egy pártra szavaznak egységesen..

– *A Kathy-Horváth név honnan származik?*

– Édesapám volt Kathy-Horváth, messzebbre nem megy vissza ez a név; a nagyapám simán Horváth Lajos volt. De amúgy minden szerénység nélkül el kell

hogy mondjam, a feleségem bármilyen orvoshoz bejelentkezik, mindig ezt hallja: „Jaj, én pont akkor udvaroltam a feleségemnek, mikor a férje az Omegában játszott...” Amúgy létezik egy másik történet is apám nevével kapcsolatban; mikor a nagymamám terhes volt vele, mindenki azt hitte, hogy kislányt vár, és ő elhatározta, hogy Katika lesz majd a neve. Így félig-meddig ez meg is történt végül.

– *Milyen iskolákba jártál?*

– Itthon a Szófia utcában lévő Országos Szórakoztató Zenei Központ stúdiójába jártam, ahol nagyon komoly tanárok tanítottak. Akkoriban főiskolára vagy konzervatóriumba nagyon nehéz volt bekerülni – ez leginkább kapcsolatokon múltott. A konzervatórium kimaradt az életemből, mert amikor az édesapám elvitt Kovács Déneshez, akkor rögtön a rendkívüli tehetségek szakosztályába kerültem be. Itt Kovács Dénes mellett az Erdélyből jött Szász József professzor is tanított engem, aminek azért örültem nagyon, mert mi magunk is erdélyi származásúak vagyunk.

– *Erdély melyik részéről?*

– Nagypámék Kolozsvár, Nagyvárad környékéről jöttek Magyarországra.

– *Kovács Dénes és Szász József mellett hogy alakult az életed?*

– A zeneakadémiai versenyeket sorban megnyertem, majd egyik alkalommal megjelent Cziffra György, hogy válogasson a tehetségek között. Nekem rögtön mondta, hogy ismeri az apámat, nagyanyámat, a tanárok meg azonnal látták, hogy nem akármilyen kapcsolat fűzi Cziffrát a családomhoz. Ezek után kerültem ki Párizsba ösztöndíjjal, és akkor az itteni tanulmányaim megszakadtak. Ez a hatvanas évek végén volt, amikor nem lehetett csak úgy utazgatni ide-oda, de miután én mindig visszatértem, és a testvéreim is mindig visszajöttek Magyarországra, így egy idő után már nem volt probléma a határátlépés. Sőt, kaptam egy olyan pecsétet az útlevelemben, hogy bármikor bárhova elutazhatok. Őszintén szólva, befolyásolni lehetett ezt a dolgot. Tudniillik mindnyájan tisztában voltunk vele, hogy lehallgatják a telefonokat. És amikor egy itt maradt rokonommal beszéltem telefonon, olyanokat mondtam neki, hogy mennyire utálok kint lenni és mennyire vágyom haza. Ez általában bejött...

– *Az ösztöndíj mellett miből éltél akkoriban?*

– Annak idején itthon még nem létezett a kazettás magnó, de kétkazettás végképp nem. Én megvásároltam ezeket kint fillérékért, és itthon borsos árért adtam el őket. Azután jött a videomagnó, és a kamerákról már nem is beszélek. Kamerákat még orvosi egyetemek is vettek tőlem... Ezzel megalapoztam a jövőmet, lett egy lakásom, és még bútorokat is tudtam venni ebből a pénzből. Velem az „átkos” nem tolt ki. Az is igaz, hogy mikor hazajöttem a Menuhin-diplomával a zsebemben, azt hittem, itthon azzal fogadnak majd, hogy tanítsak a Zeneakadémián. Ehelyett behívott Petúr György a minisztériumba, ahol kiterítettem nekik is a diplomámat, mire ők így reagáltak: „messziről jött ember azt mond, amit akar.” Őket csak az foglalkoztatta, hogy itthon mit értem el, milyen versenyeken nyertem. Hozzátenném, hogy Párizsban nemzetközi hegedűversenyt nyertem! De még erre sem lágyult meg a szívük. Azután felsoroltam, hogy itthon milyen díjakat nyertem, és ők a „gyenge mezőnyre” hivatkozva lesajnálták a díjaimat. Csak kötekedtek velem, de én nem hagytam magam, hiszen egy rossz szóért be is zárhattak volna. Elmondtam, hogy én a Zeneakadémián akarok tanítani, ám erre is megvolt a válaszuk: „maga miatt rúgjunk ki onnan elismert szaktekintélyeket?” Egyszóval nem engedték, hogy ott dolgozzak.

– *Mennyire figyeled az új hegedűs nemzedéket?*

– Az új tehetségekre azonnal felfigyelek, próbálom megismerni őket. Keresem az igazságosságot, mert erről az országról azért el kell mondani, hogy bár milyen rég megtörtént a rendszerváltás, az egyetemeken ez nem történt meg, hiszen azok az emberek, akik akkor elmozdíthatatlanok voltak, még mindig ott dirigálnak.

– *Ha van időd és el tudsz menni egy koncertre, milyenfajta zenét választasz?*

– Én ugye kortárs beállítottságú zenész vagyok, aki tanítja is ezt a műfajt, és aki kizárólag csak a jövőben gondolkozik. Ligeti, Kurtág György, Eötvös Péter, Pierre Boulez – ezek a nevek ma már olyan helyen vannak, mint anno például Bartók Béla vagy Mahler. Úgyhogy leginkább én ilyenfajta koncertre mennék, megyek. Az is idegesít, ahogy a színházban meg vannak csinálva a párbeszéddek, ami mindenre hasonlít, csak arra nem, ahogy az életben történnek a dialógusok. Arról nem is beszélve, hogy ma már semmit nem mond az, ha az Operaházban Csajkovszkij Diótörőjében kis lila túllruhában, mosolyogva belibbennek a balettosok. Ennek a zenének és hangulatnak ma már nincs mondanivalója. A fiatal rendezőknek, karmestereknek, zenészeknek azért is kell helyet adni, hogy ilyen ma már ne történjen meg. A kultúrának az lenne a feladata, hogy adjon egy globális kitekintést, de ha állandóan hátranézünk, akkor nem fejlődünk. Ha valaki magánéleti válságban szenved, sokszor azt tanácsoljuk neki, hogy ne nézzen hátra. A kultúrával ugyanez a helyzet. Előre kell tekinteni, különben egy állandó álarc-létről beszélhetünk csak.

– *És mivel lehetne szerinted ezen segíteni? Esetleg egy társelméleti ággal?*

– Akár a pszichológia, akár a filozófia pontos ismerete hozzásegíthetne mindenkit ahhoz, hogy előrenézzen és előre gondolkodjon. Szinte mindegyik filozófus fontosnak tartotta a személyiség megvalósítását, illetve a tudat és a tudatalatti boncolását. A vallás is jó példa erre. A teológusok azt állítják, hogy van Isten és Jézus, kikről még írás is készült, és amiben én is hiszek; viszont emellett mérlegre kell tenni azoknak az embereknek a véleményét is, akik ateistaként foglalkoznak pszichológiával és filozófiával – én mindig is így éltem és élek, mindig megnézem a másik oldalt is, és csak ezek után vonok le következtetéseket. Én nagyon vallásosan élek, de nem dogmatikusan. Tudományosan megvizsgáltam az evangéliumot, és azt éreztem, hogy az elején csak sok rám zúdult betűhalmaz van előttem, ami súlyként nehezedik rám. Ám egy idő után eljutottam ahhoz a mélységhez, ami a világegyetem tudását jelenti, és amely átformálja az érzetet alázattá és békés szeretetté. Ekkor az ember nagyon picike lesz hirtelen, viszont csak innen lehet felemelkedni később.

– *Mit tartasz a legfőbb erényednek?*

– Talán azt, hogy több lábon állok a földön. Egyrészt művész vagyok, másrészt nagyon sokat tettem és teszek is a roma társadalom integrációjáért, miután a szellemi tőkébe való investációjukat nagyon fontosnak tartom. Amiért küzdök: minél több oktatásban részesüljenek, hiszen ez az egyedüli kiút az életminőségük megváltoztatására és megjobbítására.

– *A magyarországi roma pártokkal tartod a kapcsolatot?*

– Igen, igen, hiszen mint szervezet sokat tudnak segíteni nekem, és viszont.

– *A művészetteddel kapcsolatban mit tartasz a legfontosabbnak?*

– A saját munkáim arra ösztönöznek, hogy tovább dolgozzak, új zenéket, új műveket alkossak, amelyeket elvárnak tőlem. Szeretnék majd egyszer egy

balettet készíteni az Operaház részére, és megemlíteném azt az embert, aki már évek óta munkatársam, segítóm: Egerházy Attila balettművész. Többek között együtt szeretnénk megvalósítani a Nemzetiségi Művészetek Házát, melyben a tizenhárom kisebbség helyet kapna. Lesz benne egy roma múzeum is, hiszen ez még hiányzik Magyarországról. Ami még egy nagy álmom: miután a Bibliában Isten végig a békéről és az egységességről beszél, az emberiségnek el kellene most már jutnia oda, hogy ezt a folyamatot felismerje, és ne a saját gyarló gondolkodása, hatalma kerüljön fölébe, hanem menjen vissza emberré az ember.

– *Említetted, hogy Rák vagy. Számodra fontos a horoszkóp?*

– A Ráknak vannak olyan tulajdonságai általánosságban, amiket én is felismerek magamban..

– *Például?*

– Családcentrikus, törtető – nem megalkuvó –, a mércét magasra rakja, és a művészetek nagyon fontosak a számára.

– *Ha már említetted a családcentríkusságot, a gyerekeidről mesélj egy kicsit!*

– A lányom, Horváth Ildikó Szulamit nagyon tehetséges hárfaművész, akivel szintén szoktam együtt zenélni. Már évek óta külföldön él a férjével együtt, ahol természetesen zenélnek.

– *Ő ezek szerint nem „Kathy”.*

– Nem, mert az már sok lett volna így: Kathy-Horváth Ildikó Szulamit. És arra is nagyon büszke vagyok, hogy van „jogutódom”, hiszen a fiam, ifjabb Kathy-Horváth Lajos tavaly diplomázott le a Zeneakadémián, és csodálatos művei vannak már neki is! Nálunk sosem hangzott el, amíg tizennyolc év alatt voltak a gyerekek, hogy: „milyen ügyes vagy, fiam...”, mert ez természetes. Most már viszont, hogy felnőtt és vannak önálló művei, sokat dicsérem. Ha meghalok, az én eszmeiségemet, az én művészeti gondolkodásomat – ami nagyon összefonódik a teológiával és a pszichológiával – viszi majd tovább. A CD-n is lehet hallani, amit közösen csináltunk, hogy mennyire együtt gondolkodunk.

– *Külsőre hasonlít rád?*

– Hasonlít, hasonlít, de leginkább vegyes. Azt szokták mondani, hogy a fiúk inkább az anyjukra hasonlítanak, de azért rám is. Ha már említettem az anyját, hadd mondjak a feleségemről is egypár szót. A lánykori neve: Damu Ildikó, egyrészt anyatigris, másrészt fantasztikus feleség, aki egy ilyen művészcsaládban helytáll. Sokan megkérdezik, ő dolgozik-e, és akkor mindig elmagyarázom, hogy ha ő dolgozna, nem lenne, aki főzne ránk, mosna ránk, rendben tartaná a ruháinkat, a lakást... Én például még életemben nem vágtam kenyeret. Sem a szüleimnél, sem itthon. De nem azért, mert nem akartam vagy nem tudtam, hanem mert nem volt szabad. A gyerekeinket mi is így neveltük.

– *A család mennyire fontos neked?*

– A legfontosabb. A feleségemet egy templomi esküvőn láttam meg először; olyan gyönyörű volt, mint Sophia Loren. Végem volt. Ő meg azt mondta akkor, hogy most ne udvaroljak neki, mert készül az érettségire. Ennek még jobban örültem akkor, mert kiderült, hogy egy okos lányról van szó. Több mint harminc éve házasok vagyunk, és soha nem csaltam meg a feleségemet. Nem tudnék úgy zenélni, hogy nem tiszta a lelkem.

„...kopott, szürke alakja miatt lomhábbnak képzelte az ember”

Géczi János emlékezése Hervay Gizellára*

Gáspár György: *Tudjuk, hogy Hervay Gizellával közelebbi, lelkinek is mondható kapcsolatban álltatok. Hogyan, milyen körülmények között ismerkedtetek meg?*

Géczi János: Az 1980-ban elnyert Móricz-ösztöndíj lehetővé tette, hogy tervben lévő *Vadnarancsok* című kötetemhez anyagot gyűjteni hat hónapra a Veszprémi Országos Oktatási Intézet-től eltávozást kapjak, és Goldschidt Dénes, a Semmelweis Kórház pesthidegkúti részlegének az igazgatója, akihez rokoni, baráti szálak fűztek, megengedte, hogy ez idő alatt 'biológusként' dolgozzak – azaz interjúkat készítsék – Hidegkúton, az intézetében.

Fél nyolcra jártam be az orvosokkal, pszichiáterekkel, pszichológusokkal együtt, és ötig, hatig részt vettem a különböző terápiás programokban. Nyitott, nagyon jó szellemű, majd-hogynem antipszichiátriai intézet volt. Dénes nagyon tekintélyes, művelt társasági ember, hatalmas művész- és tudóscsoport vette körül. Ezeknek az embereknek többsége nem a beteg volt, hanem baráti kapcsolat fűzte hozzájuk. Egyébként különös legenda foglalta magában, a feleségeivel, mozgékony gyerekeivel; tehát egy picit bizánci, egy picit pedig olyan dél-francia alkatnak számított. Az újabb pszichológiai irányzatok egyik atyamesterének számított, és engedte, hogy nem szakképzett emberként jelen legyek a számos foglalkozáson.

Beengedett az intézetbe, egyedüli kérésére kellett ügyelnem: ha valamit publikálni akarok, akkor az a beteget hátrányosan ne érintse. Emiatt aztán kizárólag azokkal a kezeltjeivel dolgoztam, akiknek nem organikus betegségük volt, ők dönteni tudtak abban, hogy szóba állnak-e velem, illetve arról, hogy a kész anyag – megfelelő elkendőzés után – közölhető-e vagy sem. Addig tartott velük, a páciensekkel a beszélgetés és az újra-beszélgetés, amíg ki nem kerültek az intézetből, és többnyire gyógyult emberként dönthettek az elkészült szöveg közléséről. Illet megvárnom, hogy valóban stabilak-e.

A pesthidegkúti kapcsolatok között azonban talán a Gizizhez fűződő, a *Vadnarancsoktól* független barátság a legfontosabb. Róla, miután költő volt és meghalt, talán kötelesség beszélnem. Másokról nem.

Gizivel az első találkozás hagymáz-lázalom volt. Egyik reggel, hetente mindig akadt ilyesmi, az egész intézet számára volt egy közös megbeszélés. Klebelsberg Kunónak a villájában található az egykori intézet, annak a fogadótermében, amelynek egyik oldala tiszta tüköruveg, a plafontól a padlóig. A szalonszerű helyiségben fehér kórházi széken üldögéltek a betegek, az ápolók, az orvosok, meglehetősen zsúfoltan. Gizit éjszaka, vagy talán az előző napon hozták be, úgy tudom, hogy Szederkényi Ervin, a Jelenkor fő-

* Részlet a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában készített interjúból

szerkesztője segítségével. Pécssett tartózkodott korábban Gizi, hosszú ideig lehetett rosszul. Mindenféle mentális bajai voltak. Sejthetően a korábban elhalt fia és az egykori Szilágyi Domokos miatt, de még inkább egy nagyon nagy, reménytelen szerelem okán. Reggel szürke, tépett, kócos hajjal, boszorkány és egyben cigány alakjában, erdélyi, hosszú szoknyában, mély hangon, nagyon barna és hihetetlenül vakító, sötétbarna-feketés szemmel, feketére vénült arccal jelent meg új betegként a kórházi tömegben. Hihetetlen jelenségként. Késve robbant a tömegbe. Megdőbvenve látta, hogy ott betegek várják és kémlelik. Mint utólag elmondta: úgy érezte magát, mintha egy Bosch-képbe lépett volna bele. Mi, a nem betegek ott ültünk összevissza, némelyek fehér köpenyben, mert érdekes módon akadtak, akik ezzel akarták érzékeltetni, hogy nem ápoltak. Gizi beléptekor megmozdult léptétől a lécparketta, és a parketta miatt az egész falnyi tükrön hullám futott át, magam is láttam, ahogyan a tükör látványa széjjelesett. Én pontosan akként láttam, mint Gizi. Szétesett a szoba. Gizi ettől pánikrohamot kapott, sikongott, hogy ezt a rontást vegye le valaki róla. Kiszolgáltató, védtelen, esendő és szenvedő asszony vergődött a tömeg közepén. Máskor mindig keménynek látszott. Senki nem segített, nem segíthetett. Nekem az első kórházban töltött napjaim voltak ezek, nem tudtam, mit kell csinálni. Valóban az volt a hatásos, amit az orvosok tettek, hogy részvétellel figyelték a helyzetet, jelen tudtak lenni és ezzel támogatták.

– *A terápia része lehetett, hogy nem kell közbeavatkozni?*

– Nyilván, ha be kellett volna avatkozni a szituációba, a szakemberek azt megteszik. De a jelenlét és a meg-

figyelés a terápiához hozzájárult. Az ápoltak számára is, hiszen Gizi életébe is beavatódtak a többiek, részeseivé váltak a betegsége tüneteinek, és a betegek is láthatták, hogy hogyan kell ilyenkor viselkedni: nyugodtan.

Számos élményem kötődik Gizizhez. Egy-másfél-két hét múlva Zalán Tibor barátom, aki régről ismerte, meglátogatta Gizit, ételt hozott számára. Zalán felesége, Csilla küldött be egy sült galambot. Az egésznek, amikor Baráth doktornőtől hallottam, allegorikus értelem jutott. Gizi a galambbal körberohanta a hatvan-nyolcvan beteggel foglalkozó intézetet, és mutogatta, hogy ő már megkapta a sült galambját. Ennek utána derült ki számára, hogy Zalánnal régi, testvéri barátságban vagyunk, talán ettől megnyílt. E naptól kezdve lettünk Gizivel jóban.

– *Azt tudta rólad, hogy te is költő vagy?*

– Nem hiszem, hogy tudta. A verseimet sem biztos, hogy ismerte. Azt hitte a nevem alapján, hogy erdélyi vagyok.

Nem tudta, abban az állapotában nem is tudhatta összerakni a valósága darabjait, még az olvasatait és a gondolatait se. Többféle világ volt adott egyszerre számára.

Később, idővel, napközben vagy akár esténként, kísérelve, szülőkkal, rokonokkal, barátokkal vagy a biztonságosan viselkedő betegtársakkal együtt el lehetett hagynia az intézetet, neki éppúgy, mint bárki másnak. Ki lehetett menni kirándulni, kocsmázni, süteményezni. Gizi először Egerbe ment, egy hétvégi kirándulásra, ápolókkal elegy betegekkel. Lassan „irodalmi szalont” kezdett fenntartani – és a szalontagok jelenlétét sem igényelte, elég volt némelyeket csupán fölemlgetni. Nagyon szerette például

Kosztá Gabriellát, Csordás Gábor feleségét, az erdélyi színésznőt. Rajta keresztül lehetett talán Szederkényivel kapcsolata, Zalán és mások is jártak hozzá, Ilia szegedi tanítványai is elkezdtek odafigyelni, gondoskodni, s persze több költő- és művészárs is akadt a gondozottak között. Egy testvére, fiú féltestvére, aki Budapesten élt, ugyancsak gyakorta járt hozzá.

Gizi, amikor még inkább elengedhető állapotba javult, és csütörtök esténként elengedték, maga is társasági életet élt. Akkor már barátságba került Tóth Erzsivel, a Csütörtök Esti Társaság egyik vezéregyéniségével, s néhányszor velük, velem is bandáztott. Gizi nem a saját nemzedékével tartotta a kapcsolatot, egyszer csak benne ült a fiatalok egyik csapatában, abban, amelyben akkor még jelen volt Csajka Gábor, Szervác, Szikszai, Banos János, Zalán, s feltűnt hol ez, hol az, de soha nem kért semmi előjogot. Néhányszor más irodalmi programon is megjelent, amikor a JAK összeült, a szentendrei JAK-találkozót tartottuk, ahol a hatalom és az írók először rugdosták össze a port, ő bizony jelen volt. Szentendrén maga kérte, hogy velem lehessen, mert hosszabb időre nem volt szokás őt az intézményből kiengedni. Sajgó emlékek ezek. A kapcsolatunk a *Vadnarancsok* megírása után is megmaradt.

– *Miről szóltak ezek az általad irodalmi szalonnak nevezett összejövetelek, beszélgetések? Irodalmi jellegűek voltak, vagy vegyes témájúak?*

– Az intézetben, a látogatóival biztosan privát ügyekben tárgyalt, magánbeszélgetések sora darabolta meg vagy fogta éppen össze a napjait. Utánuk bőrruhája lobogásából volt látható, milyen hatással lehetek rá az ismerősei. Gizi amúgy szokásosan, mint a villám, úgy közlekedett. Für-

ge, cikcakkzó léptekkel, pedig kopott, szürke alakja miatt lomhábbnak képzelte volna el az ember. Nem az volt, sem a beszédében, sem a mozgásában. Lehet, hogy másmilyenek is tudott látszani, lehet, másmilyen is tudott lenni és ezt az egyszerre gyors, egyszerre lassú habitust a gyógyszerek okozták, én csak ekként említhetem. Hol vibrált körülötte a levegő, és rendkívül szellemes intellektussal megáldott asszonynak mutatkozott, hol pedig egy apatikus, aszexuális lénynek. Gyorsan átalakult az egyikből a másikba. Az intézetben megkereste a magához való embereket, s mindig bővítette a körét. Szeretett embereket összeismertetni, szeretett nagyon jóízűen gonoszkodni. Némelykor belefeledkezett a bajaiba. Több idősebb pályatársa is látogatta. Őket, érdekes módon, mintha kevésbé viselte volna... A saját korosztályába tartózó nőket is úgy nyírta, ahogy csak bírta. Igazi éles, erdélyi fondorlattal. A harmadik, negyedik mondat után vettük csak észre, miféle mély kút kávéjához vitte azt, akit esetlen nem szívelt.

Ami az irodalmi élet másik oldalát illeti: a Csütörtök Esti Társaságban mindenről esett szó. Folyóiratokról, kiállításokról, kajáról, emlékekről, ki hogy él. Gizit nemegyszer hallottuk énekelni. Tóth Erzsi ugyancsak szeretett dalolni. Hogyha „leült” a társaság, a két nő rázendített. Egymásra néztek, s egyszerre rákezdték a dalra. És nagyon szépen, érzelemgazdagon, önmagát adva énekelt Gizi. Mindig belülről. A hitelessége nem az énekmondásban tűnt ki, hanem abban, hogy azonosult azzal, amit énekelt. Tátott szájjal hallgattam. És bizony, ott sokszor mások is énekeltek velük, nem maradtak ketten. Érdekes, ez a kör olyannak látszik így, mintha Nagy László, Csoóri Sándor... tehát népies,

de minőségi irodalomárokából állt volna össze. De nem. A félavantgárd, az avantgárdhoz közeli, a posztmodernnek mondott figurák, mint Csajka Gábor Cyprián vagy Szikszai Karcsi, vagy némelykor én is ott voltunk. Gizi ebben a társaságban láthatólag otthon érezte magát, rendületlenül járt ide. Némelykor a féltestvérét is elhozta.

Kórházi ápolása után több irodalmi estet rendeztek a számára. Pl. a Kassák Klubban, ahol Kovács Kati, szegedi évfolyamtársam sikeres estet szervezett. Ezeken az esteken aztán kiderült, hogy Gizinek a hazai közege kizárólagosan a fiatal nemzedék. Lázár Ervinen, Vathy Zsuzsán kívül egyetlenegy harmincévesnél idősebb író nem láttam. Miközben zenészek, képzőművészek, Erdélyből ájtjött művészek és ifjabb irodalmárok tömegében voltunk.

Ezek már az utolsó pillanatai voltak Gizinek... És akkor láttam őt összeomlani. Nem tudom megmondani, hogy mi lehetett a magába zuhanásának a közvetlen oka, az értelmét ő abban határozta meg, hogy rájött: itt is magányos.

A temetése. Az rettenetes volt.

Őt nem találták meg azonnal, senki nem nézett rá előzetesen, s amikor meghalt, akkor is a halála után jóval később találták meg. A 'temetésén' szinte csak a fiatalok voltak. Én véletlenül Tóth Erzsivel együtt mentem a temetés előtti búcsúztatására. Mi, mint kezdő temetésre járók, nem tudtuk, min fogunk részt venni. Nem emlékszem békés szívvel a beszédekre. Nem volt, aki ne a másodlagos dolgo-

kat hangsúlyozta volna Gizi kapcsán. Ő ugyan balladás sorsú, de szeretetre méltó ember. Azt hiszem, a nemzeti küldetéstudatos, erdélyi ízekben gazdag irodalom legjobb művelőinek egyike. Ebből a szempontból modernebb felfogású, mint több kortársa. De ennek hangsúlyozása helyett az elvesztett gyereket, az elvesztett férjet, a tragikus Antigoné-vonásokat emelték ki sorsából. A beszédeket hallgatva úgy éreztem, temetése a beszélők küldetéstudatáról szólt, és nem a fájaldalmukról, nem az elhunytól.

Visszatérve arra, amit mondani szerettem volna: felrakták az urnát a kocsira, és elindult. Mi, ártatlan kölykök halálosan meg voltunk rémülve. Az első nemzedéki haláleset volt az övé. Mentünk a gyászkocsi után. A lovak megkerülték a ravatalozót, és az épület mögé, a szemétdombra mentek. Mi követtük, és egyszerre ott álltunk az elhasznált virágokból halmozott szemétdomb közepén, amikor leugrott a gyászhuszár, s hóna alá kapva Gizi urnáját, elrohant. Ami akkor az arcokra kiült, azt nem lehet elfelejteni. Pokolszerű jelenet volt. Gizi életéhez méltó.

Később tudtuk meg, hogy Gizi hamvait Erdélybe vitték, azaz az országból kilopták. Mert nem engedélyezték az országból való kivitelét, egyik testvére hazacsempészte a hamvakkal telt urnát Erdélybe, Romániába. A család nem kívánta, hogy itt temessék el, Magyarországon. Fehérneműk közé rejtve vitték haza a hamvakat. Nem tudom pontosan, hova került.

Halált halállal?

Hervay Gizella kéziratos verseskönyvéről

Hervay Gizella (1934–1982) a fájdalom asszonya volt. Az iszonytató fájdalomé. Magyarországi születésüként (!) kellett Erdélyből hazatelepülnie. Ragyogó versekkel, ám a hátán üres kosárral. Ez az üresség – első férje, Szilágyi Domokos, és fiuk, Kobak halála sivataggá tették lelkét – mégis tonnányi súllyal nehezkedett rá. Itthon sem talált otthonra – a politika cikcakkjait nem tudta megemészteni –, az otthonná hazudott itthon sem tudta lelkét megvigasztalni.

Világnagy szeretetre vágyott, s mi csak morzsákat juttattunk az asztalára.

Mikor nem bírta magával, vagyis a rettenet, az egyedüllét démonaival, a Lipótmezőn keresett menedéket. Az íráshoz menekült. Ahhoz az íráshoz, amely számára védőbástya volt. Kibeszélni a múltat, föltámasztani a föltámaszthatatlanokat – hátha rémséges viharai elcsendesednek.

De a halált nem az éléttel akarta legyűrni – noha többször is írta, megszülöm a fiamat –, hanem a halállal.

Ez volt a pokla.

Népköltészeti ihletésű keserveseiben (külön ciklus) a Fájdalom Anyja szól – megrendítően. Furcsamód, zaklatott verseiben – mert az „örület” lépcsői mégis valahova visznek – rend van, tisztaság van.

Búcsúzáván az éléttől avval akart magához ölelni, hogy a Lipóton írott kéziratos könyvvel megajándékozott. Álljon itt ebből az unikumból két jellegzetes – cím nélküli – költemény!

Ha az egész könyv egyszer majd megjelenik, ő is meg fog érkezni – ahogy gyönyörűjét várva írta – hajnalkor!

Szakolczay Lajos

56

meg is moskodatam
meg is felszékötiam

bromom örvemet
meg is öntöröyötiam

gere vira görög, virág
hadd legyen szép e világ!

születöl örömöt
halálöl dűt

dűndök öt hont
harmatöl szűrdmet

gere vira
vira vörök

reket mesel
törvira háret

gyljösök kettőn
ef, nap tüzü

születöl depiaöl
~~születöl depiaöl~~

eljen öl
ki elvönjötü

szemad, fel
holisatöl

törj nap
hij dűndököl!

57

serluf fel serluf fel
eggetu gæmmum

kerad meq angádat
tóbald meq angádat

ark dítad meqhal
höghe nam dítad

rittolu víðron
fóvok dítad

fóld alá hýok
teygve temerkerok

keít meqjore rúhauke
e'gre kídliok

míndiro gænge gæmmol ^{ist} ~~lúðok~~
dóted s. róllok

meq feritatem
máplon alþtem

míndu þoð víðon
alþtem dítad

gære gæmmum
gære angádat

högnetu indel
dítad meq hógnetu!

Kiss Anna
 Talált felvételek

Rozálról

Szőkén a szőke árban –	szélben alvó madár, a világok tetején hál,	világokból világba, felhőben lángoló nap,
talán a part, a szél fenn, szélben alvó madár, ma onnét világol minden,	felhőben változó hold, világzó fény, de hol már?	világzó fény, aranyszál, merül a szőke
alkonyból nő a szárnya, világokból világba, felhőben változó hold,	felhőben változó hold, a bánat is	árba. A szélbe hullt ruhája –
világzó fény,	való volt,	a hintaágy a holdnál, felhőben
selyemszál	s mi változóbb	lángoló szív, világzó fény, de hol már?
merül a	a holdnál?	
szőke árba,	Szőkén a szőke parton –	felhőben
a szőke part szelíden, talán a szőke ég fenn,	világos, mint az alkony, szélben alvó madár fenn, onnét világol minden,	lángoló nap a bánat, ó, a bánat,
szélben alvó madár, ma onnét világol minden,	hajnalból nő a szárnya,	elvágta egy aranyszál.

Peóniák

Magdolna lányomnak

Ó, dél homályos holdja! nagy múlása összetörte,	halál az utakon, az ég nagy múlása,	valaki – már aligha él – feloldódik a nyárba,
elmúlni készül – egyre hull, egész nap hull a földre, egyre hull,	de itt vagy, valaki – már aligha él – talán még el se dobta,	peóniák dombján a szél, leoldott női kelme, valaki – már aligha él – feljár a régi helyre,
magába omló nagy terét a nagy múlás bejárja,	baljós felével már felül hevert valami kocka,	peóniák dombján a szél, úgy omlanak egész nap,
valaki – már aligha él – feloldódik a nyárba,	talán még el se dobta,	halál az utakon,
peóniák dombján a szél, leoldott női kelme,	ó, dél homályos holdja! nagy múlása összetörte,	elér nagy múlása,
valaki – már aligha él – feljár a régi helyre,	elmúlni készül – egyre hull, egész nap hull a földre, egyre hull,	de itt vagy.
peóniák dombján a szél, úgy omlanak egész nap,	magába omló nagy terét a nagy múlás bejárja,	

Szauer Ágoston

Készület

Tenyérnyi kék. Tisztul.
Li bambuszt vág, indul,
a hegyre tart ma, gyalog,

de kunyhójánál leül.
A leghosszabb út belül,
önmagában kanyarog.

Körülírás

Percnyi haladék csak.
Hiába a rét, nap –
díszletek,

mint tavon a fények.
Hídjukon a lélek
megremeg.

Küzdelem

Mindig a parton áll,
zsinórja pókfonál –
ettől függhet,

hogy egymásnak feszül
az alul és felül.
Dél van. Fülledt.

Pálfi Ágnes
Majdnem középén

Rendben van hát. Hadd legyen én a bűnbak, aki elrontotta a játékodat. Aki belepisilt a könyvedbe. Aki a tiszta abroszra lötytyintette a feleséged levesét. Aki mikor meghalotta a harmadik kakasszót, habozás nélkül megtagadott. Akinek mindig maga felé hajlott a keze. Aki négyévesen pisztolyt rántott. Akit mégsem lőttek bele a Dunába. Aki álmodban most úgy vigyorog rád, mint egy idióta. Aki fehér ruhában, hátán egy csecsemővel, hívatlanul állít be hozzád. És hiába dörzsölöd a szemed. Két duzzadó melle közt ott éktelenkedik az a csúnya kis anyajegy. Majdnem középén, akárcsak neked. Közel a szívhez.

Play back

1.

Hiába minden. A múlt, az vár reád.
Véres a torka minden mondatodnak.
Eredj hát, lányom. – Neked nincs apád.
Kardomba dőlsz, ha itt talál a holnap.

2.

Én kisütöttem. – Aztán ő eltalálta.
S te mind megetted. – Nem volt szép halott
anyád sosem. Lassan hatott a méreg.
Vadhúsod édes. Van hát egy perc esélyed.

3.

Kisujját kértem, s ő a karját adta –
tehetek róla, hogy soványka volt?
Mikor lenyeltem, s kiköptem a csontját,
korgott a gyomrom egyre hangosabban.

4.

Nézz a tükörbe! – mi nem hasonlítunk.
Ahogy te sem hasonlítasz magadra.
Vigyen az ördög! Senkinek ne higgy.
Magadnak pláne. – S ki ne menj a napra!

Oláh Tamás
Fejjel lefelé

A mély csöndjén
lépsz az ürességbe,
a Tejút szórja
lábad elé
szikrázva útjelző fényeit,
és a hajnal angyala
festi arcodra búcsúkönyveit...

...mikor a napok váltói között
végre eltévedtél,
és a *kéklő pára tömjénén élteél*,
vörös erjedése dagadva
szétáradt agyadban,
és élvezted, ahogy
felszállsz a magasba
rögvest
a szerelem-vágatba,
úgy hitted,
tiéd lesz örökké
a kozmikus táj;
nem tudtad,
mint csecs után
a kiseded,
újra és újra vágysz majd,
hogyan ott lüktessen
vonagló vak szívedben,
és tánca,
szédítő káprázata
végigfusson rajtad,
elkeveredjen benned,
mint füst a füstben;

ha feszülnek
koponyád fűrészfog-varratai,
s eszed szürke járatai
egyetlen gyatra gondolatot sem szülnek,
többé nincs úgy semmi, mint régen,
egyedül az ő hatalma
lódítja harangját neked
az emléktelen égen;

a téboly verejtékcöppjei
 hátadon végigfutnak,
 veled hálnak
 az éjszaka szörnyei,
 és kicsap
 a félelem sója
 szőrzedet vastag
 rostjai közül,
 a nap is a sárga ház mögül
 kel fel neked,
 és piros szemű ébredéseidet
 követik a vihartépett
 szénakazal-nappalok,
 míg a gyötrelem
 úr-tüze el nem
 éget egészen,
 és mint a fél marha
 a hentesüzlet vasfogasán
 fejjel lefelé lógva,
 nem fordul veled is föl a világ;

előbb felröpít
 a felhők hasába,
 de csak addig,
 míg redőt nem hasít
 arcodon,
 míg szét nem
 durran papírzacskó-éned,
 míg ólomsúly-valóságod
 ki nem töröl memóriádból
 minden *ablakból*
integető reményt;
 visszafelé, a szűk járaton át
 már nem látod a fényt,
 s az élet utolsó morzsáit
 nyalogatva
 hiába fordulsz imát mormolva
 Uradhoz, hiába szitkozódsz
 sárkányszavakból
 szótt haraggal,
 ha az anyaggal
 vagy tele,
 már csak mint páرزó vadállat
 vonaglsz,
 és mint az éhes darázs,
 amelyik türelmetlenül várja,
 hogy fullánkja

a gyümölcsbőrbe fúródjon,
 úgy várod
 te is a tűszúrást,
 az önmagadba zuhanást,
 de a magány
 dióját többé fel nem töröd,
 hiába töltöd
 az újabb feledést
 magadba,
 kilincs nélküli ajtó mögött
 maradsz majd elhagyatva,
 hiába kéred a perc kegyét,
 nincs szeretet, nincs kéz,
 ami simogasson,
 és elhagyott éveidet
 már hasztalan siratod...

...a mély csöndjén
 az ürességbe léptél,
 a Tejút szórta
 lábad elé
 útjelző fényeit,
 és a hajnal angyala
 arcodra festette búcsúkönnyeit...

Vassné Szabó Ágota

Primavera

Ezer apró ejtőernyős
 guggol ugrásra várva,
 hófehér lányszobák
 ablaka nyílik,
 tárul a bodza virága.
 Sejlik a fény a zöld levélen,
 szédítő illatok szállnak,
 pókhálókönnyű nyoszolyában
 kicsiny életek várnak.

Botár Attila
[Árpád híd]

Hordozlak. Sebet ejt rajtam, sose hittem, a szép is.
Pillantásod egén semmibe foszlik az ív.
Habzás lent. Nekivágsz. Kivirágzik a képzeleted. Hajt
fákat, domborodó hátam elé takarást.
Függöny rejti a fáradt sín s feszülő vezetékek
Óbuda, Aquincum parti kövekbe vesző
halk, meghitt csevegését elfakuló nyaraimmal.
„Hurcolt két nevet ez.” „Itteni régi szokás.”
Nem követem, viselem büszkén saruid neszezését,
s állom: a túlsó táj vár ölelésre a társ.
Mint lefagyott monitort merevíti meszesre az égaj
Tábor-hegy tetejét nyűgözi gyors gyufaláng,
sercen s villám udvara tárul, szaporázod ijedten
távolodásod az est díszzeitől csupaszít –
Burkolat ózona tűnik a korlát hézagain. Friss
lépteid öltögetik össze jövőm jelenét,
vagy csak a nyelv botlott? ... S a Dunába röpíti esernyőd.
Hátra se néz akié. Hujjog utánad a szél.

Botos Ferenc
Berda-reminiszcenciák

Nyíló gyöngyvirág
te Mária-illatú
rejtőző ima

A vágóhídra
úzöttek szemeit, jaj
tudd megsiratni

Lombok alatt szólsz
megtört kőből is beszélsz
útszéli Krisztus

Dombos Krisztina
a titok

kimondtad az elrejtettet
 s én, akár Püthia, ülök felszálló
 illó anyagai fölött révetegen

a mélység kráterén megnyílt a múlt
 – mint burjánzó, tekeredő alakok
 az oltár fölött, amin ki fel

s ki lefelé tart az erők sodrásában –
 és rajzol belőlük taláalomra mintázatokot
 a vonzás vágya s a félelem

de nincsenek papjai a megértésnek
 sem papnői a feledésnek:
 tántorgunk és hallgatunk a foszló időben

no more rehab, Amy

sötét hajtincseid koronaként
 fejed felett, távollét ittléted

Egyiptomot idéző fekete szemed
 mélyen metszi az életet

valami egyszer elveszett – a jelek
 megválaszolatlan hullnak az érzékek kapuin át

megismételhetetlen játéka a nyugvó
 naplementének egy fátyolos vöröslő égen

Forgács László
Indulás (haiku-lánc)

Pocsolyák jelzik
a hajnali zivatar
sebesült táncát,

az ereszekről
a lukakon át csöpög
pár vízcsepp-morzsa.

Az első napfény-
sugár bukdácsol végig
a házfalak közt,

álmosan törli
ki ablakok szeméből
az est mámorát.

Fellocsolt járdák
ívén henyél a pára,
a lomha buszok

és villamosok
üvegén át nézem a
reménytelenül

munkába indult
arcok ráncait és már
indulok én is.

Móritz Mátyás

Ki őriz mit?

Kántor Péternek

Ki őriz mit? Az évek vonulását,
a gödröt, a hideget, az éjszakát;
halott redőt, ezer rovátka rajzát,
a gyógyírt: Jézus utolsó két szavát.

Hajnali részegséget, balga szókat,
a tiszta és fényes nagyszerűséget;
tüzes tejutat, mérges altatókat,
vagy a betű szerint való hűséget.

Göncölöket, nyirkos cementfalakat,
síró vasat, az arany öntudatot;
megriadt egérkét, néma halakat,
csókot, mit már nem ad a néma halott.

Néma könnyeket, munkatáborokat,
fehér cellafalakat, vaksötétet;
férget és döggöt, mely rejtetten rohad,
szorult szívet és sok áthágott évet.

Csillámló sziklafalat, ifjú nyarat,
napot, fényt, kegyetlenséget, jóságot;
vesét, melyben életet nyer a salak,
öntudatlan örökkévalóságot.

Krokodilkönnyeket, Arany Oroszlánt,
tetőkön bukfencező galambokat;
gyémántokkal befalazott arcú lányt,
madarakat, kik lenyelték a hangokat.

Takarót, napfényű gázt, hímes lepkét,
lombokat, tengert, árkot, apályokat;
reggeli templomot, terheket, leckét,
éggő követ, Danaida-lányokat.

Eszelős utakat és görbe botot,
az ifjúságát követelő embert;
síró Istenséget és tompa dobót,
ősi nyomort, hegyomlást és a tengert.

Az Urat, Jónást, Ninivét, a várost,
a szörnyű várost, mely zihálva roppant;
nagy bajt és a megáradt gonoszságot,
az eleven állatot a homokban.

Népet: szentet, kárhozottat és drágát,
születőket, porló csontú ősöket;
a Sátánt, aki éli a világát,
regősöket, vértanúkat, hősokeket.

Merényi Krisztián

Túlélés

Nyolcvannyc múltam.
Irigykedve bámulom bútoraimat,
a naponta kivett protézisemet,
festményeimet, és a kinti világot:
folyókat, hegyeket... évszakokat.
Csodálom a nyelvek és ideológiák
halhatatlanságát, s minden könyvbe
vésett betűt s mondatot.
Szívemet sajdítja a közeli barlang,
a vén út s Róza néném varrógépe.
Mint ahogy anyám megmaradt katicás
kombinéja és apám műszemöldöke is.
Búsan nézem a vaskos bérházakat,
a lombos erdei fákat, éppúgy, mint
Jóska barátom katonasapkáját
vagy Bólya bácsi ágytálát.
Irigyelem mind!
Lennék szívesen helyükben.
Egész biztos túlélnek engemet.

Csillag Tamás

Zivatar

Tombol a forró, alföldi délután,
ingem – az élet – gombolva tágra.
A napfény átszédül a pupillán:
minden támpont alulexponálva.

Az ég kontúrai sötétek, a
déli nyugalomban elhal a zaj.
Átvillog mindenem ez a néma,
szívet vakuzó, száraz zivatar.

Ha szabad, ha részeg

Téged nem láthat már senki
se igazabban, se szebben.
Ha kellene, rád vallanék,
lobogsz fakó íriszemben.

Átlátok mindenem – rajtad,
ha szabad vagyok, ha részeg.
Éjszakák: kamra-sötétek,
és töröttek az egészek.

Amikor egyformák voltunk,
minket összezárt ez a nyár.
Elváló levélen lépve
az ősz külön-külön talál.

Fecske Csaba
Kisértetfalu

„*ki tudja hány és hol? ki tudja mind?*”
(Weöres Sándor)

sehol egy teremtett lélek sehol egy
köhintés káromkodás mint kiszáradt
csigahéj hever a falu dühödten fújtató
macska hátaként púposodik a domb

halott mozdulat ez nem ígér semmit
unatkozó szél bolyong a pusztuló házak közt
letép egy-egy elkorhadt palánkot tenyérenyi
vakolatot viszi ami útjába kerül

nem a szenvedély megnyilvánulása ez
a gazdátlan erő űzi kisded játékait a céltalanul
csordogáló idő medrében gyűlik az iszap
betemet minden lábnyomot esendő jelet

kiszáradt lószar körül verebek zsinatolnak
ahány hang annyi akarat ők az osztzkodó
madarak uralkodnak itt méltatlankodnak
ugyan mért zavarom köreiket

valahol kutya ugat ha van hang mely
hátborzongató hát ez az
egy életre kárhozott lény
keserű méltatlankodása

a templom felé vezető ösvényt fölverte a gaz
nem jár itt senki az apátiába süppedt Isten
nem fogad többé ügyfelet mint elkárhozott
lelkek zörögnek az aláhulló akáclevelek

Kulcs

tudod az a baj veled hogy
 nem találsz hozzám a kulcsot
 mondta egyszer szomorúan
 és egy nő szomorúsága olyan lefegyverző
 biztosan igaza volt de őszintén szólva
 én nem is kerestem a kulcsot
 hogy miért azt fedje jótékony homály
 ez a mi igazi közegünk ez a
 gyógyító félsötét ahol nem látni tisztán
 a dolgokat nincs rá szándék nincs igény
 sőt az ellenkezőjére van jobb nem tudni
 hol húzódik a demarkációs vonal
 mikor lép taposóaknára egyikünk
 csak keresd azt a kulcsot mondta még
 fáradozásodat siker koronázza majd
 gondolom addig is kiszellőztet
 rendet rak eltüntet az árulkodó
 nyomokat méltóképp fogadjon ha rányitok

Talán jobb is így

betelt a pohár ez így
 nem mehet tovább gondolta de ahogy
 az lenni szokott – ment
 úgy döntött hosszú gyötrődés
 hezitálás után hogy a végére jár
 járt mint korsó a kútra
 darabokra tört szívét szégyenlősen
 seperte vissza bordái mögé
 mint a szemetet szokta a szőnyeg alá
 végül semmi sem tisztázódott csak még jobban
 összekuszálódtak a szálak
 ki tudja talán jobb is így

Lászlóffy Csaba

A holtak összetartozása

(Megközelítések)

Mottó: *„Különösen ezek az erdélyi kálvinista holtak...”*
(Krúdy Gyula)

Télikabátban, verejtékezve, homlokára ragadt hajfürtökkel. Gyönyörökbe süllyedő, reumás írástudó, ki hetek óta képtelen megtartani kezében a tollat... Görnyedt árnyékbohócként forgolódik a vaskondér előtt fagyoskodó nyomorultak előtt, a fővárosi hódzsungelben. Máskor meg mint valami – kószakáll helyett – szalmaszakállal ácsorgó, a Balaton sekély homokpartjára kivetett Heródes. A Teremtés óta elfogyott a zsiradék; nem csoda, ha szárazkaszával sújt a szél a zsúptetőkre.

Nem ismert ő lelkében irigységet, céllövő- vagy regényírásversenyen se, a népes Casinóban.

Külön tálon szolgálták fel a velős csontokat, zöldséggel; torma, mustár, arany színű vagy sáfrányos lében, meghintve pirospaprikával.

K. minden bogarasságát beismerve, tudta, hogy a nagy tobzódások után ő már csak tengeti életét, mint valami fölösleges lélek. (Na, nem épp olyan, mint amilyenről a harcos erkölcsi felfogású Csernyisevszkijnél olvasott volt, vagy inkább csak fellapozta az oroszról lefordított füzetecskét.) K. valójában egy Csehov mélabúra hajló temperamentumával vonszolta magát házasságról házasságra, könyvről könyvre. Bagatell adósságokból nagy adósságokba.

Vásárfiának még elkel a könyv nálunk...

Akkoriban lőtte magát agyon egy ünnepelt színésznő. Megkísérelvén Bródy Sándort utánozni... Régen tán a bomlott írók, költők sem voltak ennyire nyugtalan emberek.

Fehérnép létére betyáros, gőgös elbizakodottsággal vonult végig a szállodai folyosón, vérpiros pongyoláján csak úgy panyókára vetve vadmacskabunda; állítólag mindenféle babonás dologhoz értett, az álmofejtéshez is (legalábbis a saját, varjúsereg tobzódásától kísértő álmait hosszasan magyarázta: egyik éjjel álmában veszettül táncolt Adyval egy kigyúlt vagy csak éppen füstölgő nagyváradi bodega előtt). Vidéki úrinő lehet; azért a selyem suhogott rajta is. Szürkület után ülő pozícióban kóstolhatta a gulyáslevest. Férjéről azt beszéltek, hogy megátalkodott Pató Pál-ivadék, gőgös dzsentrí, akit nemhogy zavaráná, de élvezettel képes eldicsekedni fűnek-fának, ha egy marhalegelő útjában áll a haladásnak.

A fogadó méretei a körüti ívlámpák imbolgása közben elveszni látszottak a ködben.

„Ha én vadkereskedő lehettem volna!” – A ropogósra sütött madárhoz illik valaminő nehéz bor.

Az író feltámadása – s nem csupán a vasárnapi mellékletekben – meglehetősen közönséges dolog, elmélkedett magában K. Ám a hózivataros időben legjobban az zavarta, hogy „a szép színésznők, akiknek cipósarkai, szoknyacsipkéi, harisnyakötői alá a Mester (akiért különben ő a végsőig rajongott) egy egész élet koszorúit hengergette, elfelejtettek eljönni a Bródy temetésre...” K. szerette a megboldogultat, aki költőiségénél fogva szerette a szegényeket... nemkülönben a Nőt, mert tudta e gyermeked lényről, az élet alkotásához csak annyi köze van, hogy végigélje olyan körülmények között, amelyeket a férfiak és a véletlenek teremtenek számára.

Egy margitszigeti vacsorán, ama szívszorulásos éjszaka előtt, midőn Bródy azt várta minden percben, hogy meghal, az ifjabb tollnok, K. – hirtelen ez villant át most az agyán – egyszer csak gyanút fogott, amint B. S. és M(imóza) P(udika) az asztal alatt különböző titkos jeleket váltottak egymással; ám végül csak annyit sikerült észlelnie, hogy a kisasszony a harisnyáját igazgatja, s egy összehajtogatott papírlap esett ki a harisnyájából. A népszerű, deresező hajú író sikamlós kérdésére – hogy: „Az éj hátralevő részét hol töltenéd, gyermekem?” – a pezsgőtől kipirosodott orcájú hajadon, akinek jelenését az a hír előzte meg, hogy éjféle mulatságként szokásává lett érzelmes versikéit felolvasni a vidéki ficsúroknak, egy báránka szelídségével rebegte: „A monori gyógyszerésznek olvasnék fel, ha kérné, egész éjszakán át. A patikáros már régi ismerősöm, és hát annyira megszerette a költeményeimet.”

Melyekről Ady Bandi, az ágy alá tolt pintes üvegnek utolsó cseppjét is kifacsarva, csak úgy mellékesen bőfögné ma is, miszerint: „Ettől – mármint az étvágyriasztó savanyú bortól – még senki sem halt meg; ellenben ha valakit arra ítél a sors, hogy a Pudika rímdús termésének ki se csavart fürtjeit megízlelje: a mérgezés elkerülhetetlen.”

A régi szilaj Ady – elbágyadva tért be közéjük a Nagymező utcából – ezúttal került a végzet szót.

Ennél szebb gorombaságokat vihetett magával nem egy orfeumi démon, ha megpróbált csak úgy összekacsintani a hiúságot, dölyföt habár leplezni próbáló, a mellőzések sebeit elvakaró költővel... Itt aztán K. agyába kezdtek lassan beszivárogni a „végzetes” emlékek, mint olvadt hó a szelelő cipőtálp alá. Az orfeumi nők szívóssága és bámulatos ősereje (!) – akár a híres fiákereseké, akik nemrégén még a Kék Macskában birkóztak az urakkal, azóta kiparancsolták őket a helyiségből –; főleg a szenvedélyes J(olán)é, aki hirtelen haragjában egyszer épp az ő nyakába akart ugrani egy Nefelejcs utcai ház első emeletéről. („Bandi nagyokat nevetett félelmemen, amikor éjszaka az orfeum felé közeledve meséltem volt neki – kuncogott magában K. – Szerencsére a Nefelejcs utca akkor még nem volt kikövezve. A heves néember egy fa mellé, a puszta földre esett, és egyéb baj nem történt, mint az, hogy további életében kissé vont a fél lábát.”

Akkoriban ők még a Télikertben a cigány muzsikája mellett vigadoztak. Később már (a „gazos, dudvás”, ápolatlan homlok s hajzat miatt) *nemigen volt valami jelentő emberi formája Ady Endrének... a feje még élt a takaró alatt, szederjes ajka akkor is mozgott, amikor nem beszélt... de ismeretlen, földön*

túli fájdalmak torzították el a nemrégiben még csinosnak, tetszetősnek mondott férfiarcot.

...S még most is miként ha fantomokkal hadakozna: „Én oda soha, a cikóriaszagú New York kávéházba! Nem elég, hogy idehoztam Pestre, kész prédának, az idegeimet?...”

Bróm és veronál helyett – az elpazarolt tollvonások alkonyán – mivel kínálhatná még ő a Költőt, ki végső pózát megőrizve már-már belevész a szanatóriumi ágytársát is álomba kergető szenvelgéseibe? Miközben arcáról a színészfintorok mind messzibbre rebbennek, mint aluszékony vagy haldokló seregélyek.

Hűdékes elmezavar! Mily fennkölt hangulatú szókapcsolat. Ez egymagában már meredeken felfelé futó pályát ígérne. Még ha túl hamar lekonyul is az erőltetett fogással fenn tartott zászlórúdja a bűbájos eszméket is haptákba szólító, komor forradalomnak. (De hiszen *politikából élt az egész kis magyar glóbusz, az írók voltaképpen csak akkor kellettek... ha íróasztaluk csöndjéből maguk is fórummá léptek, és hirdetői lettek a korszellem frázisainak... Csak szigorú fináncnak föl ne csapjon az olvasó, aki a régóta kedvelt írók munkáiban is mindenféle dugáru után szimatol.*)

*

Savószín szemek követték ma is K.-nak a gyatra kövezeten rázkódva faroló bérkocsira pazarolt gesztusát, s minden vakaródzó mozdulatát.

A férfiak (dúlt bőbitájú, nyomorult kakasnép), mohó szemforgatással, ha egyébbel nem, áztatott korpa ízét s bűzét habzsoló vággyal, vagy pedig morcosan, zsugorian: de engedelmesen ki-kisétáltak a józsefvárosi hónapos szobákból – széles, céhmesteres léptekkel, végig az Andrássy úton – a borral és szennyel meglocsolt kocsmaszobába, hogy a pesztonkák sovány, a szakácsnék terebélyesebb fara után igazodva körülüljék a vidéki kupecborral megrakott asztalokat.

„Öreg bolondja a nőknek, Krúdy úr, maga is... Vallja csak bel!”

Ő közben arra gondol: mennyi képzelőerő feszül a razzia elől esztendő óta bujdokló, levitézlett, ám a nőiesség maradék cafrangjait magukra aggató hölgyekben. Akárcsak a zaftos virsli, hagymás hering kigőzölgéseiben. (Még ha nem is illenék be mindez egy angol regénybe.)

Nem biztos, hogy a viszonyok olyanok, amilyeneknek a zszurnaliszták azokat, túlzásaik és szenzációhajhászó hajlamuk jóvoltából, feltüntetik. Viszont az írók olyanokká válhatnak, amilyenekké a viszonyok gyúrják őket.

Légy méltóságteljes rendet tartó „gyászhuszár”, egyszer úgyis félretaszigál majd a tömeg téged is! De szerencsésebb megoldás randalírozni a vidéki cigányprímásokkal, vagy bár műjókedvvel összekacsintgatni velük a sáfránnyal színesített, marhakoncból főzött húslevesed gőzétől bódultan.

A világ kerge dolgaihoz nem mindig illenek a szókratészi böcsködések.

A tömény érzés megfekszi a szívet; a régi dolgok és emberek viszont kellemesen enyhe hullámokkal öntik el agyadat. (A kocsmá levegőjében ugye nemcsak a fokhagymaszagot érzitek?... Mint ahogyan kölyökkorában, megpróbálván eligazodni egy grófi batárból száguldás közben kiejtett rojtos szélű,

különös rajzolatú öreg térképen – melyik jel, melyik vonal mit ábrázol? –: ó akkor is gésák vékony, éteri mosolyát kereste.)

Néhanapján jó érzés bezsongani.

Az idomításban kifogyott a sokaság lélegzete; trappolva az egyén torkára tapos.

Szenvedned, jajgatnod kell még; kintől, betegségtől megőrülve hódíthatod csak meg az anekdotázó, „urambátyámos” lektúrirodalom füsttől fakult, bepörkölődött birodalmát.

Kicsike lények lélegeznek, lapulnak, egyelőre az üres pálya felé pislákoló reménnyel, retinaremegéssel.

Megfenyítheti-e a tér a halandó embert? Vagy megóvja inkább (némely, a világ illatozó vagy bűzös leheletű piacán tébláboló fecsegő, halandzsászó flótást mindenképpen).

A homály roppant szövedéke képes délibáb gyanánt lenyűgözni a kilátástalanságban – „Mintha ecsetjét földrengésbe mártja / Egy nagy festő, és napfogyatkozásba.”¹ K. látomásai is áthatolnak az áthatolhatatlannak hitt ünnepség-zagyvasággal burkolt borzadályon.

Mint akit sűrűbben ingerel a falra kivetített bánat, miként a salétrom. Milyen elveszettnek hitt, őstermészetszagú fölbugyogó szeretetvágy és női alakok tűnnek elő, melyeket nem adna oda a világ minden kincséért. Az álerkölsbe görcsösen kapaszkodó kezek s a deklamált húség szólamai helyett az ördögi kísértéseknek kitett test szívhangjait meghalló elvárások. *„mi ketten egy Isten-né válunk, és úgy röpködünk együtt a végtelen felé, mint a madarak, a lepkek... vagy a Szűz szalagjai, az illatok, és mindaz, aminek szárnya van...Íme, így énekel a bor a maga titokzatos nyelvén.”*²

(Vigyázat, el ne mulassza megírni a penzumát. Különbösen is: *írói működését úgy megszokta, „mint egy jó kabátot”.*)

De hogyha az áramszolgáltatás megint szünetelni fog? A Szent-Margitsziget Gyógyfürdő Részvénytársaság ugyanis „csodálkozással tapasztalja, hogy a szolgáltatott villamos-áramról szóló számláinkat Nagyságod hónapok óta nem egyenlítette ki”! K. úr, a címzett, összesen 352.087 K.-t (azaz koronát) köteles kiegyenlíteni 3 napon belül.

Csendes éjszakákon nem tudja elnémítani – ó, boldog Kant mester! – az óbudai kakasok kukorékolását (miért: az emberek talán nem zavarnak?); ezért hát az első mondatokat még alva, de már félig ébren pontosan ki szokta gondolni...

Ó, hányan keresik – főképpen asszonyok – az összefüggést a K. „élet”-ének nevezett tragikomédia és az abban nekik juttatott szerep között?! A Margitszigeti Nagyszálló ha beszélni tudna!

¹ Shelley

² Baudelaire: *A mesterséges mennyországok*

„Uram... úgy veszem észre, az érzelmi rugók győztek az értelmiek felett... Szombaton, ha nem tévedek, még kegyeiben voltam... Hogy fel nem hívott, az csak természetes (?) – hogy e helyett R.-nének felkínálkozott, ki nem volt hajlandó Önt fogadni, s e feletti elkeseredésében dorbézolásnak adta fejét...”

„Ma már a múlté minden és a »nagy« Krúdyt a kicsi nő nem zavarja többé...”

„Aranyos, csak hadjon itt pár sort, hogy mikor várjam 2–4-ig szobámban leszek...” (M. M.-né)

Bőbeszédű, túlfűtöten deklamáló társaságbeli dámáknak bókol, s vigyorg. A strandon összeégett vállal alszik, horkol. A besötétített szobában körmöl, ilyenkor eszébe jut, hogy mellesleg ő a hullaszállítók mindenkori barátja is. S már buzgón rója Zsuzsikájának az érzelemdús mea culpát: „Ha éjszaka elmaradok, mindig lyukas a szívem...” És még annyit talán: „Miért zavarodjak meg én, bolonduljanak meg előbb a hitelezőim!... Mielőtt valami számaráságot csinálnál, drágám, gyere ide és hozzád egy félliter bort. Csókol Gyula.”

Álomfejtésre nagyanyja, Radics Mária és Ferenczi Sándor lélekbúvár tapasztalatai alapján vállalkozott K. És mind nagyobb hévvel, megveszekedetten kezdték kínozni a Tolnai Világlapja, a Színházi Élet, Az Újság és a Szigeti Séták olvasói a válaszokért.

„Egy nagy teremben leányismerőssémmel a kandalló előtt ültem és fáztam... egy hosszú fadarabot vettem fel a földről és ezzel próbáltam a tüzet megigazítani, ami sikerült és csakhamar vígan lobogott. Ekkor egy szőlőfürt alakú rágógó tárgyat vettem észre a tűzben...” (Egy tisztviselőő)

És Szindbád válaszolt: „Elsőrendű szerelmi álom. A tűzbedobott fadarab, a szőlőfürt (valójában szinte minden) férfit mutat.”

Máj, epe; gyomorba, szívkamrába mi se fér már, csak a fájások. Térdszagatás, álmában nyög, fogait csikorgatja, de írni muszáj. Hová lett a bikaerős, barnapiros arcú, mélyen zengő hangú „tenyészállat” – a kan?!... A hajdan gyönyörű kezén is bütykök, ráncok.

Úgy bújjik ágyba, hogy az megvédje mindenféle alattomos léghuzat, ajtóréseken beáramló szelek, hideg éjfél ellen, miután a kályhában nem ég a tűz. Mindhiába, a jeges szél a rongyos paplan lyukain át fújni kezdte, mintha a világból akarná kifújni.

Hiába húzódott össze oly kicsire, mint egy sündisznó; ez a szorongás eltartott éjfélig, éjfél utánig, amíg kint csillapodott az idő.

(Fúga)

Aztán legvégül a fejek maradnak csupán helyükön. Ezek az önfeledkezett, álarc, festék nélküli fejek, amelyek olyan pírhoz, fényhez jutnak, mint a szentek feje... A szél marta, eső tépte, viharos arcok elveszítik minden földi durvaságukat...

Az a fiatal legény ott az ifjú János próféta (K. nem készült soha annak, jóllehet jelenéseket látott egész életében). Bibliai emberek ők valamennyien, amint itt, a haragos víz felett, zöld ég alatt, sötét hegy mögött a hajót vonják, húzzák, megszakadásig eveznek, nem is néznek egymásra... szemük a

távolság fátyolképeire szegeződik: vajon mit látnak ott a nedves, örömtelen, fájdalmas szemek?... A nagy víznek nincsen vége, a hullám nem változik, végtelen szövetje a víznek egyforma kedvvel fogadja a gályát minden evezőhúzás után, a szél nem tud új nótát, mindig csak egyet fúj, a hal nem dugja ki a fejét, hogy itt énekeljen az evezőknek; komor az ég, zord a víz, reménytelen a csillag... mozdulatlan a köves part, ígérettelen a holnap...

Mint egy emberfeletti tánc, ősi ringása a testnek, megfeszülő és engedő kötelle az izomzatnak... Egy pillanatra csak hátrafeszülő karok látszanak: az emberek eltűnnek a karok mögött. A test többi része levegővé, láthatatlanná válik.

Rég elfelejtett irományának ez a passzusa akár végrendelet is lehetne. Most, midőn a hajdani bűnök, a hajnali misék, a szent életű jámborok is mind előjönnek álmában.

Ilyen hajnali ébredéskor egy másodpercig kételkedik benne, hogy az eleven élők sorába tartozik. A gonoszságoktól, nyomorúságtól mentes igazi életet az emberek álmukban élik meg. S ő boldog kisleány volt mindig, aki egy télen a befagyott folyón a lékbe esett; tulajdonképpen akkor nem húzták ki őt csákányokkal a kékfestők, hanem ott maradt a folyó fenekén... és az, aki a napvilágra került, más valaki volt, és élte, éli az életét.

No de semmi baj, így legalább láthatta a földkerekség legbujább köntösű asszonyait. (Jó vicc, ezt rég hiszi – tudja! – minden valamirevaló férfi.)

Helyet a hölgyeknek, kik életüket kínálják föl egy csókjukban, akiknek nincs gondjuk ma a tyúkültetésre, a gyerek számárköhögésére!

A férfiak meg? Hetyke, sonkabokát ölelgető, zabálásra összeverődött banda; a gyengébb gyomrúak a tó irányába tűntek el.

(Egy fiatalember kigombolja mellényét, és öklendező szemmel néz körül.)

*

Tíz biztató sor jelent meg könyvecskéjéről; remélhetőleg jól aludtak a történelmi Magyarországot visszaperelők.

Sírva vigadós ország. Fehér abrosznál vagy a kemence mellett megkeseredik a bor.

Adonyi Sztancs János

Elprédált elit

(Arisztokratának nem jár bocsánat?)

Adonyi Sztancs János 1958-ban született Nyíradonyban. Író, költő, újságíró, közgazdász. A gazdasági pályát messze elkerülte, zsurnalisztaként végigjárta a szakma minden grádicsát. Legutóbb a Szabad Föld szerkesztője, főszerkesztője volt. Budapesten él. Jelenleg a magyar főnemesekről szóló

könyvsorozatának harmadik, befejező kötetén munkálkodik, valamint saját vesetranszplantációjának élményeit feldolgozó regényét írja *Vendégvese* címmel. Az Adonyi előnevet Ratkó József költő „adományozta” neki.

Művei: *Kőmagos hógolyó* (versek, Antikva, 1989), *Száz herefullánk* (erotikus versek, Gazdasági Média, 1992), *Meseautó* (gyerekversek, Móra, 1996), *Világjáró meseautó* (gyerekversek, Nemzet Lap- és Könyvkiadó, 2002), *Arisztokraták ma* (riportok, Editorial, Kossuth, 2007, 2008), *Arisztokraták ma II.* (riportok, Diario, 2008), *Mászetetés* (regény, Puli Kiadó, 2009)
Honlap: www.adonyisztancs.hu

A Magyarországon élő százharminc történelmi család közül eddig hetvennel kerültem kapcsolatba, és az így megszerzett ismereteim alapján ezúton is a leghatározottabban vissza kell utasítanom a főnemeseket lesajnáló megnyilvánulásokat.

Hogy mi jellemzi a magyar arisztokraták (bárok, grófok, örgrófok, hercegek, főhercegek) többségét a 21. század elején?

1. Feltétlen ragaszkodás a magas kultúrához;
2. nemzeti elkötelezettség;
3. istenhit.

A főnemeseikkel való találkozásaim során leginkább az izgatott, ami túlmutat az egyes családok, családtagok életén, sorsán, vagyis: mekkorát bukott az ország, a magyarság azon, hogy brutálisan kiiktatták az arisztokráciát a társadalomból? Ebből aztán egy további kérdés következik: milyen feladat várhat manapság a történelmi famíliák túlélő tagjaira a hon- és nemzetépítésben?

Több száz év kell ahhoz, hogy egy nép kigyöngyözön magából egy kifinomult, nemzetközi beágyazottsággal rendelkező elitet. Ezért szerintem a főnemesség társadalmi, nemzeti érték. Ezt az értéket próbálták teljesen elpusztítani azok, akik egyfajta új világot vizionálva végképp el akarták törölni a múltat. Tehát e tekintetben pontosan akkorát buktunk, amekkora kárt okoztak a kíméletlen eszme harcosai az arisztokráciában mint értékőrző, értékteremtő „osztályban”.

A Napkút Kiadó gondozásában novemberben megjelenő, *Elprédált elit* című szociográfiámban itthon élő főnemesi leszármazottak értékelik az ezeréves elit teljesítményét, illetve elmondják véleményüket a rendszerváltozás óta történelekről.

Mi a legnagyobb sérelme manapság az arisztokráciának hazánkban?

Báró Gudenus János: – Csak jelképes gesztus volt az anyagi kárpótlás, aminek mértéke jobbra visszatetszést váltott ki az érintettekben, az itthon maradt és a külföldre szakadt honfitársainkban egyaránt. A legnagyobb fájdalmat azonban nem az anyagi veszteség okozta, hanem a kollektív bűnösség elvén alapuló meghurcoltatás, vagyis a B-listázás, az internálás, a kitelepítés, a bebörtönzés, Recsk, Hortobágy. Ezenkívül fájdalmas volt, hogy középiskolák, egyetemek kapui zárultak be az X-es gyerekek előtt. Nehéz volt feldolgozni azt is, hogy megtiltották a teljes történelmi nevek viselését, valamint hogy emigrációba kényszerítették a főnemesség tagjainak nagy részét. Az okozók, illetve jogörökösök mindezekért a mai napig még bocsánatot sem kértek.

Báró Schell József: – A legnagyobb sérelem a főnemesi osztály megsemmisítése. Ráadásul nem történt meg ennek nyilvános bevallása.

Gróf Batthyány Bálint: – Akit faji besorolása vagy társadalmi osztályhoz való tartozása miatt üldöznek, börtönbe zárnak, vagyonától megfosztanak, megaláznak, hazája elhagyására kényszerítenek és nemkívánatos elemnek nyilvánítanak, az a sérelmeket nem tudja megemésztetni, elfelejteni. Nemcsak a bántásokat elszüneteltető személy, hanem a hozzátartozók is hosszú ideig, generációkon át szívükben hordozzák a fájdalmat.

Báró Riedel Miklós és Lóránt: – A rendszerváltást követően az arisztokrácia és általában a nemesség támogatta a konzervatívnak mutakozó pártokat. Erre egyetlen esetben sem kapott viszonzást. Sem erkölcsit, sem

anyagit. Nem jött számításba a valódi kárpótlás, még a névhasználat kérdését sem merte felvállalni az MDF. Egy bátortalan kezdeményezésre ez volt a válasz: „Nem aktuális.” Még ma sem tudunk anyakönyvi másolatot kapni az eredeti szöveggel, hacsak egy-egy plébános ki nem segít bennünket. Nekünk személy szerint nincs anyagi sérelmünk. Látjuk azonban, hogy az elvesztett értékek visszatérítése nem érdeke a társadalomnak, a politikai erők, bármely oldalon, határozottan ellene vannak, bár ezt így senki nem mondta ki. Hogy mi volt a magyar kárpótlás célja, nem tudjuk. Valószínűleg látszatintézkedésről volt szó. Az biztos, hogy a következménye a múlt végleges és jogilag korrektnek mondható eltörlése. A kárpótlást Németországban jól oldották meg, és tudomásunk szerint még Romániában is megnyugtatóbban kezelik a kérdést. Tekintve hogy nem történt semmi az elszüneteltetett nélkülségek és mellőzések társadalmi rehabilitációja érdekében, ezért a magyar arisztokrácia nem érzi, hogy a jövője félelemmentesen és megbecsülésben telhet. A címek viselésének újbóli engedélyezése lehetne, lehetett volna az erkölcsi kárpótlás. Kisebbség tünne a sérelem, ha jelentősebb pozíciókban láthatnánk előnevet használó személyiségeket. Szinte törölték az arisztokráciát az irodalomból és más művészi alkotásokból is. Igaz, persze, őfelsége volt ellenzéke, Esterházy Péter író néha grófként jelenik meg a médiában. Irodalmi rangjának megítéléséhez nem értünk, társadalmi szerepét nem kívánjuk tárgyalni.

Gróf Zichy László: – Amikor a kárpótlásról értesültem, igencsak meglepődtem. Hát létezhet ilyen? Amikor a mértékéről gondolkodtam, leginkább az járt a fejemben, hogy szegény az

ország, bajban van, és ha jogos is a kárpótlás, vajon tényleg most jött el a megfelelő pillanat? Meg aztán gróf és kulák egyformán vesztett: mindenét. Az azért furcsa volt, amikor anyám budai, Napraforgó utcai háza után kétszázezer forint értékű kárpótlási jegyet kaptunk, miközben az ingatlant negyvenmillió forint eladási áron hirdették éppen. Ma már azt is tudom, hogy hazánkban jelenleg több és jellemzően nagyobb területű nagybirtok létezik, mint a második világháború vége előtt. Milyen jogon? Ki beszélhet akkor itt földosztásról? Még ma is eredményként mutatják fel az 1945-ös földosztást, ami által a gazdálkodáshoz alig értő cselédek és zsellérek gazdagodtak – papíron. Mert jött a kolhozosítás, amikor kényszerből mindenki szinte mindent bevitt a közösbe, az elutársi hitbi-

zományba. Manapság, széttekintve a határban, nagybirtok nagybirtokot követ. Az Európai Unió szabályozása alapján, talán már két év múlva, nyíltan, idegenek tulajdonolhatják majd az említett területek jó részét. Hogy van ez, kérem? Immár nemcsak az egykori „nagyurak” birtokait rabolják el, hanem az egész nemzetét? Nem a vagyonvesztés fáj, országunkban az szinte rutin, inkább az bánt, hogy olyanok kótyavetyélik el a magyar nép vagyonát, akik érzelmileg nem kötődnek nemzetünkhöz.

Báró Atzél Ferenc: – Kardinális sérelmünk, hogy nem történt meg a sokak által hirdetett rendszerváltás. Voltak ugyan jelentős eredmények, de a lényeg maradt, illetve elmaradt. Most, 2010. április elején az uralmon lévők jogfolytonosnak tekintik a rendszert a korábbi, bolsevik uralommal.

Egy költői világ – üveggolyónyi sűrítésben¹

Egy hosszabb tanulmányban érdemes lenne alkotás-lélektani elemzést készíteni az elmúlt körülbelül félszáz év kárpátaljai magyar irodalmáról, illetve annak kezdeteiről. Izgalmas következtetésekre juthatnánk az irodalom, a művészet keletkezéséről, hiszen egy alig százötvenezer főt számláló közösség a lehető legrosszabb körülmények között, az anyaországtól sokáig teljesen elzártan, némi retorikai túlzással élve: szinte a semmiből termelte ki azt a néhány alkotót és művet, amely ma is maradandó értéknek bizonyul, és fémjelzi e térség magyar irodalmát. Fodor Géza legjobb verseivel ezek közé az alkotók közé tartozik.

Pályája az Ungvári Állami Egyetem falain belül szerveződő Forrás Stúdióban indult, melyben olyan, azóta széleskörűen ismertté vált személyek találtak otthonra, mint Vári Fábán László, S. Benedek András, Dupka György vagy Füzesi Magda, hogy csak néhány nevet említsek. A Forrás-nemzedék egyértelműen a Kovács Vilmos-i örökség felvállalója és továbbvivője lett, s ez biztosította erkölcsi tartását, ez alapozta meg számára a kárpátaljai magyar közösségért érzett felelősség hiteles művészi alkotásokban történő megnyilvánulását. Fodor Géza maga is sokat foglalkozott ezzel az örökséggel. Ő jegyzi szerkesztőként az 1992-ben az Intermix Kiadó gondozásában megjelent *Testamentum*

¹ Fodor Géza *Angyalok kezéből kihulló tájon* című, hamarosan megjelenő kötetének utószava

című kötetet, amely Kovács Vilmos válogatott verseit, illetve Fodor Géza utószavát tartalmazza. De a Forrás-nemzedékkel való, a rendszerváltás utáni számvetést előkészítő antológia (*Nézz töretlen homlokomra*, 1994) összeállítása szintén az ő nevéhez fűződik. A hely szűke miatt itt éppen csak megemlíthetem tudományos cikkeit, történelmi esszéit, tanulmányait, hiszen világnézetéről, történelemszemléletéről, erkölcsi tartásáról, a magyar nemzethez való viszonyáról ezekből szerezhetünk tudomást.

Fodor Gézát mégis elsősorban költőként tartjuk számon. Nem véletlenül. Költészete különleges értéke a kárpátaljai magyar irodalomnak. Különlegessége többek között a tudatos poétikai építkezésben keresendő. Egy sajátos költői nyelvet alakított ki magának, amely rendkívül tágas versvilágot eredményezett. De tisztábban látunk, ha elolvassuk, mit gondolt maga a költő a versről első gyűjteményének megjelenésekor, 1986-ban: „NEKEM A VERS – a kifejezés határáig és azon túl – a legigazabb csillagos beszéd, az élő lelkiismeret tükörvilága. Közegként a mozdulatlan sívai tánc öt sugarának magasízzása – egyetlen farkasszemnyi összesűritésben. Mint vállalkozás: az oroszlánra induló vadász nyúlszívremegésig táguló, torokszorító dobogása. Eszköz gyanánt a legmegbízhatóbb iránytű. Nem azúrjáratokat jelez az égaljban, de ereinket a földben, hitünket az újrasarjadó fűszálban – mindennapi reményeinket...” E sorokat olvasva jutott eszembe Penckófer János megfigyelése Fodor Géza verseivel kapcsolatban: „Annak ellenére, hogy igen jól ismert és teljesen ismeretlen elemek kavarnak sokszor egy-egy költeményen belül, nem riasztják el az olvasókat. [...] Leginkább a »nem értem, de szép« jól ismert vélemény jellemezheti őket.”²

Fodor Géza költészete a modernség különféle tapasztalataiból táplálkozik, ezzel együtt nehezen sorolható be egy adott irányzatba. Nyelvi radikalizmusa figyelemre méltó: a versek tartalmi része gyakran az érthetelenség határát súrolja, megteremtve ezzel az asszociációk majdhogynem végtelen lehetőségét. Ízig-vérig intellektuális líra az övé: versei olykor az egzotikus motívumok mellett kulturális utalásokkal telítődnek, mindemellett a természettudományos szakszókincs gyakori alkalmazásával teremt az általános és kisebbségi léttapasztalatokra rákérdező versvilágot.

Ez a tudatosan ilyené formált világ már az első kötetben koncentráltan jelenik meg. Itt minden szónak megvan a maga biztos helye, a motívumok minden esetben gondosan kiválasztottak, a versek rendkívül csiszoltak. Ez a műgond a későbbiekben némiképp oldódik, ami e líra elerőtlenedésével fenyegetett sokáig. De az *Együtt* hátsábjain újabban publikált nagyobb lélegzetű verseinek némelyike arra enged következtetni, hogy Fodor Géza életműve még lezáratlan, bármelyik pillanatban születhetnek értékesnek tekinthető alkotások.

* * *

A jelen kötetben igyekeztünk összegyűjteni Fodor Géza eddig született verseinek legjavát, a négy itteni ciklusban gyakran új megvilágításba, új kontextusba kerülnek a művek, ezzel is kielégítve az újraolvasás mindenkori igényét.

A hatvanadik életévét betöltött költő régebbi kötetei ma már alig hozzáférhetőek. Reméljük, ezzel a válogatáskötettel sikerül pótolni valamelyest a hiányt.

Csordás László

² Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*, Bp., Magyar Napló, 2003, 129.

Fodor Géza

Hangszerek

Pereg az eső a dobokon –

fuvola
flóta
klarinét
– miféle zenét?

Nem sír,
hallgat a zongora
tárogató
tambura
repedt cintányér a hold
a sírok között oboa –

De szól halkan az orgona
a cimbalom
a citera

És reggelre az ég hátán
hajnal dereng
és szivárvány
majd hegedű hajt ki
némán
vadszőlő és
zöld borostyán

Nap
síp
tilinkó
felröppen a nádirigó –
piros a hangja
sárga
kék

Bukovinai esték

Szemük alján bordó színben
Villámlik egy messzi évszak, –
Ritkul fehér hollóingen
Árvalányhaj, gyöngyiszalag

Vadzeb növi a temető
Kopjafáit révültében
Hegyoldalból mélykék erdő
Forog tükrös fejszeélen

Alkonyati varjúsárnnyal
Nehezedik le az este
Csöndjét rozzant citerákkal
Csillagokra kipengetve

Fenn a hegyen fehér templom
Árnyék-fekete gyertyája
Súlyosul a holdkőúton
fordulva bé Molduvába

Az idő vén asszonyarcát
Mélyrét ülik meg a ráncok, –
Őrzik hitük tört sugarán
Holdasuló másviláguk

Kút ágasán pipiskedve
Lidérc vihog hétvilágra
– Hidegebb lesz minden este
S feketébb az éj homálya...

POPOZOVO

– Belarusz táj,
magyar rajzolatban –

Fehér-orosz temetőben
kereszt füstöl az esőben
lobogó ornátusában
isten gázol a sárban

A táj lelke súlyos ólom
balzsam vonja nyírfakéreg
vág az erdő fenyvesekbe
örökzöldbe mint a méreg

Farkastorkokból a tanyák
fölszállnak a fénylő holdra
– hajladozik a jegenyék
felhőt söprő darutolla

Fehér-orosz temetőben
isten mellig van elásva
bogaraival álmodik
hull a hó a homlokára

A távolodó emléke

Vitorlaívek, vonalak: a tájék
köd ülte, merev sziluettjei –
az elmosódó horizont síkjában
mintha mozogna mégis valami
vagy inkább csak sejlik, elmenőben
ha árnyéka zizzen meg előttem
egy zöldnyi jelzést szétsugárzó pontban
még villog messziről, valahonnan
boszorkányszél tüzeiben elforogva
mint hajdani kővár bedőlt romja
a múlt-jelen-jövő hármas keresztje
fehéres dérral flitterezve be
sóhajt, zarándokéneket is némán
fényez, mint vízcseppbe fagyott gyémánt
ki tudja, milyen mélyen vagy magasan
a távolodó emléke lassan
elszivárog, felszáll és szertefoszlik
gyökere vérzón visszamaródik
lengve az elnehezülő időben
ahol az ég amúgy sem felhőtlen
sőt olykor sirokkókat zúgat éppen
krétakört a krétakori tájon
s az elmenőnek már emléke sincsen
csak útja, a rég követhetetlen –

ott lepte be tűntét jeltelen árnya
hol örökké háborog dühödten a szél

**KÉSZÜL A „JÓSKA BÁCSI KEDVESE TARKÓTÓL”,
AVAGY A „NAGY VERES FENEVAD”**

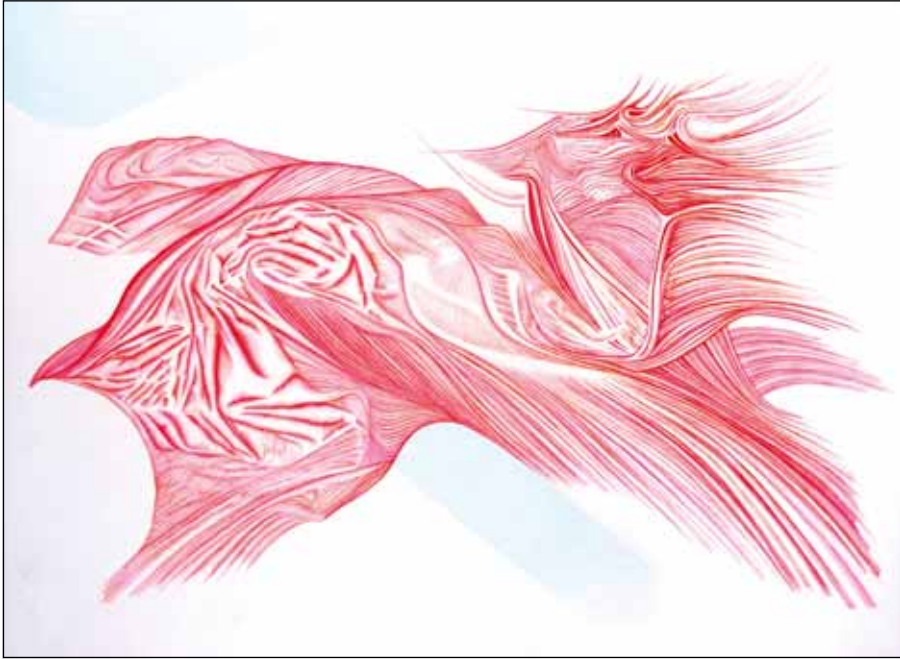

A SZABADSÁG REDUKCIÓI II.

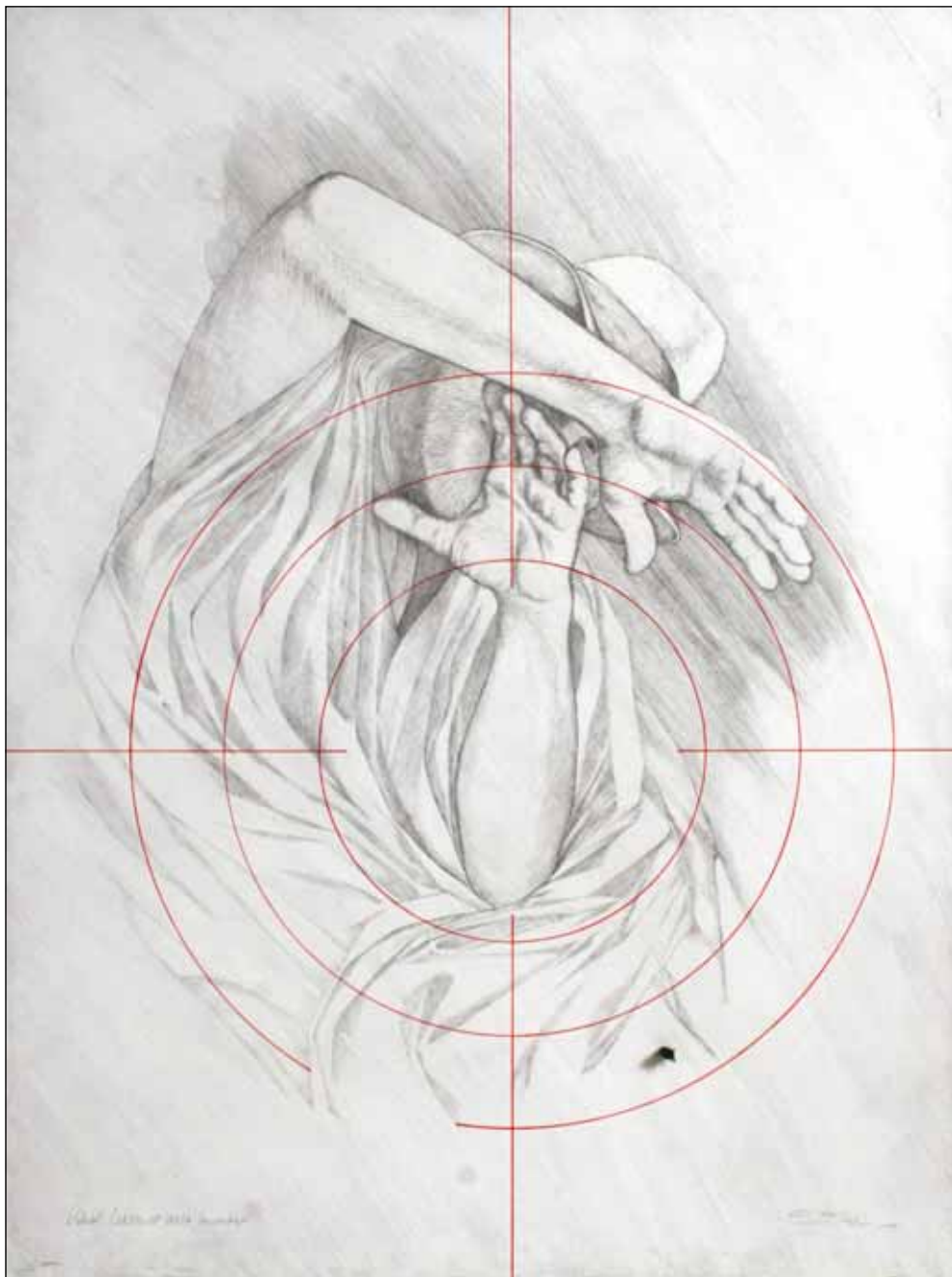
NAGY VERES FENEVAD

AVAGY JÓSKA BÁCSI KEDVESE TARKÓTÓL

KIÍKSZELVE

VALAKI VÉLETLENÜL ÁTLÓTT ÖNARCKÉPE

Korszakváltások

Leletek Gosztola Gábor
néhány évtizeddel korábbi munkáiból

Részlet Wehner Tibor az *Allgemeines Künstlerlexikon*ban megjelent szócikkéből: „Gosztola Gábor (szül. 1945) magyar festő-, grafikus-, fotóművész, könyv- és laptervező. Autodidakta művész. Budapesten él, 1987–1988-ban Kanadában élt. Az 1970-es évek második felétől 1981-ig tagként együttműködött, majd 2000-tól ismét együttműködik a Szentendrei Vajda Lajos Stúdió művészeivel. 1962 és 1967 között többnyire hagyományos, ábrázoló eszköztárral élő rézkarcokat, később akrillal és olajjal vászonra festett festészeti és papírra rögzített grafikai, ceruza-, tus- és golyóstoll-kompozíciókat készített (amelyek közül 1965 és 1975 között számos az *Élet és Irodalom* című hetilapban jelent meg). Nagyméretű festményein és kisméretű rajzain organikus lényeket és rendszereket jelenít meg. Újabb művei az e rendszerekből tovább alakított digitális fotókompozíciók. A reneszánsz mesterek technikai igényességével és sokoldalúságával, de az új médiumokat is használva dolgozik. Autonóm művészeti tevékenysége mellett aktív alkalmazott grafikai munkásságot is kifejt: könyveket, folyóiratokat, címlapokat tervez. A képzőművészeti alkotótevékenység mellett verseket, esszéket is ír és publikál.

1979-ben a budapesti Fiatal Művészek Klubjában rendezett Kelényi Bélával közös költői estet, amelyen nagyméretű, fluorescens képegyüttesét mutatta be.” (Lásd a színes mellékletben a *Könnycsepp – Hódolat – Csokor [Wanda Zaklatowska virsliző partizán emlékére I–II–III.]* című képeket.)

A festő megjegyzései. A színes mellékletben bemutatott festmények mind szerepeltek 2002-ben a Múcsarnokban Novotny Tihamér által megrendezett Vajda Lajos Stúdió retrospektív kiállításán.

E satirikus képek mind demonstratív eszközei a megelőző korszak szocialista monumentalitásának, ef Zámbo mondotta, amikor meglátta a virsliző képeket: „A Gábor óriásira nagyítja hétköznapi, kis kézi tárgyaink.”

A többi kép zászlószimbolikája nem szorul magyarázatra, volt is, aki a *Nagy Veres Fenevadat* országosan siratta.

A fekete-fehér tusrajzok egy része megjelent az *Élet és Irodalom* számaiban, az 1970-es évek elején, és ezek, valamint az ezekből kialakult festmények egy másik alkotói periódus részei.

Kárpáthy Gyula

„Alkotó rögtönzés”

(Cziffra Györgyről és Horváth Jenőről, Zoltán Pálról)

Szinte ott ülök most a vonaton, amikor Horváth Jenővel, Zoltán Pállal együtt utaztunk a dunántúli büntetőintézet felé, ahol Cziffra György volt fogságban. Előzménye: Horváth Jenő, a féltő jó barát három héttel ezelőtt lent járva a büntetőintézetben, döbbenetesen látta, hogy Cziffra tenyere, varázslatos ujjainak belső része teljesen feltörve, véraláfutásos. Kiderült: kótörésre osztották be. Azért került fogságba, mert nem bírván már azt a szorítottságot, amibe élete került az akkori rendszerben, megpróbált disszidálni, de a határon lebukott.

– De hát Gyuri, miért nem tiltakoztál az ilyen kezét gyilkoló munka ellen? Miért nem magyaráztad meg *nekik*, hogy mit jelent a művészetnek a két kezed? – kérdezte akkor Horváth Jenő, mire a művész csendes nyugalommal felelte: – Nem kívántam kivétel lenni, ha ennyit nem tudnak rólam, minek magyarázkodjam?

Ámde Horváth Jenő nem nyugodott bele, s *mozgósított*. Persze ehhez hozzátartozik: „könnyű volt neki”, hiszen akkoriban ő az ország egyik legkedveltebb zeneszerzője volt búbájós dallamaival, áradó kellemével, amely személyesen is jellemezte, mikor a zenészek mellett ült, nemegyszer közösen játszott különböző szórakoztatóhelyeken Cziffra Györggyel és Zoltán Pállal. Tiltakozó iratot, memorandumot nyújtottak be, s az aláírók között – ahogy így visszaemlékezem – valóban hírneves színészek szerepeltek. *Bessenyei Ferenc, Bilicsi Tivadar, Dayka Margit, Horváth Tivadar, Kiss Manyi* és még annyian mások, valamint az akkor legnépszerűbb énekes előadóművészek *Ákos Steffitől Zsolnai Hédiig*. A memorandumnak meg is lett a fogantatja, mert hivatalos rendelkezést adtak át Horváth Jenőnek hogy Cziffra Györgyöt azonnal mentesítsék a kőfejtő munka alól.

Az eredménytől felbuzdulva, igen élénk hangulatban volt Horváth Jenő, és Zoltán Pál úgyszintén. Hogy is ne. Ők csodálatos triumvirátust alkottak; mielőtt Cziffra György lebukott volna, együtt járták az országot, turnékon, hatalmas sikerrel. Horváth Jenő emlékét azért is fontosnak tartom idézni, mert groteszk dolog, hogy ő, aki megannyi operett, daljáték, nóta és dal szerzője volt, manapság szinte feledésre ítéltetett. Még inkább így van ez Zoltán Pál esetében. Holott: e haza zenei kultúrájának, s egyáltalán a hazaszeretetek – mint alább láthatjuk majd – egyik, szinte tragikumi példáját nyújtotta...

Ama vonatutazáson Horváth Jenő élenkségétől felpezsdülten Zoltán Palinak is három olyan élménye jutott eszébe Cziffra Györgyről, amelyek most is kötetbe kíváncsoznak. A világhírű zongoraművész az „ágyúkat és virágokat” asszociáció (sorsát szimbolizáló) kötetben sok mindenről szól, ez a három lényeges momentum azonban nem szerepel benne.

Mind a három összefoglalója: „Az alkotó rögtönzés tematikájába illik.”

Az első: Cziffra György (nem ennek az emlékezésnek a keretébe való, hogy miért) végül is nem végezte el a Zeneakadémiát. Ezért a negyvenes és ötvenes évek fordulóján azon probléma elé állott élete, hogy amikor zongoraművészi turnéját szervezték, nem kaphatta meg honoráriumviszonylatban sem a művészi kategóriát. Ebbe nem nyugodott bele az ő zeneakadémiai zongoratanára, Ferenczy György, és sok vita, hadakozás után végül is úgy határozott, hogy egy magas szakértői zsűrit szervez a Zeneakadémián, amely eldöntheti: megilleti-e (milyen komikus ezt ma végiggondolni) Cziffra Györgyöt a művészi kategória vagy sem. A zsűri elnökének sikerült megnyerni magát Kodály Zoltánt.

Sor került a Zeneakadémián Cziffra meghallgatására Chopin és más klasszikusok műveinek tolmácsolásával; majd Ferenczy kezdeményezte, hogy mutassa fel zseniális improvizálókészségét. Az első játékmenet után Kodály intett, felállt, odaült a zongorához és kis gondolkodás után lejátszott egy dallamot; majd intett Cziffrának, hogy ezt variálja, jelezze improvizáló fantáziáját.

A Mester visszaült a helyére; s közel tíz percig – ez zenében nem kis idő – figyelte Cziffrát. Aztán felállt.

– Uraim – mondta a Mester –, ha ezt a dallamot nem itt, most találtam volna ki, azt hinném, Cziffra úr valahonnan ismerte, s volt ideje felkészülni rá.

Kezet fogott Cziffrával. „Köszönöm” – mondta, és indult kifelé. A zsűri másodelnöke, az Operaház igazgatója utána sietett: „Professzor úr! Tehát megadhatjuk a művészi minősítést?” Kodály ingerülten felelte: „Ilyen kérdés méltatlan az ön műveltségéhez!”

A második improvizációs téma még „vizuálisan is drámaibb”, ha az eseményt magunk elé képzeljük. Cziffra, Zoltán és egy barátjuk egy alakulatban szolgáltak az ukrainai fronton, amikor bekövetkezett a tragikus doni áttörés, katasztrófa. A roppant fejetlenségben egy napon elszakadtak egymástól, s Zoltán és a barát kétségbeesve keresgélni kezdték, hogy hol van a Cziffra? Napokon keresztül kutattgatták. Egy késő este abban a roppant hóban és fagyban bandukolva mentek, egyre fáradtabban, amikor egy közeli falu templomából a távolság miatt alig hallható orgonaszóra figyeltek föl. Egymásra néztek, s kimondani alig merték, hogy mire gondolnak. Fagyottan és fáradtan, ám a reménytől felbuzdultan indultak toronyiránt, és odaértek az ortodox templomhoz.

A kapun belépve dantei, infernális látvány tárult elénk: körös-körül földön és hordágyakon s a templompadokon jajveszékelő sebesültek tömege, holt-fáradt ápolónők, orvosok vánszorogtak közöttük...

S odafentről, egy érezhetően már rozszantabb templomorgonából csak szólt, szólt a zene... Botladozva értek föl az orgonakarzat lépcsőin, s akkor látták: a jéghideg templomban, fölgyúrt ujjú, egy szál ingben, a munkától verítékesen ott ült és játszott, játszott Cziffra György. Lábánál három-négy kiivott vodkásüveg.

Cziffra kimerültségtől üveges tekintetében is öröm csillant fel, amikor Zoltánékra nézett:

– Csakhogy jöttök! Most majd felváltotok! Már nem bírtam volna tovább...

Kiderült, akkor már harmadnapja játszott folyamatosan, úgyszólván éjjel-nappal a sebesülteknek, haldoklóknak; mert ha abba hagyta, nyöszörögve, kétségbeesetten feljajongtak, hogy játsszon még, mert ez jelentette számukra az utolsó életvigaszt, reményt.

Micsoda drámai filmjelenet a nagy művész életéből!

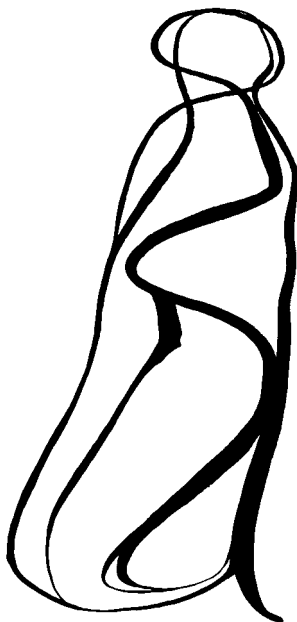
Miért mondom ezt?

Mert ugorjunk most az időben: Zoltán Pál 1956. december végén négy gyermekét és feleségét felpakolván nekivágott a világnak, Dél-Amerika felé. Útközben a hajóskapitány elszerette a feleségét, s ő partra szállt csóró apaként Venezuelában, majd nem bírva soká, visszatért és kikötött Párizsban Cziffra Györgynél. Hatalmas öröm, üdvözlés. Hosszú napok beszélgetése során Zoltán Pál felidézte Cziffrának ezt az ukrainai látomást. A művész föluggott, vehemensen kiáltott: „Látod, Pali! Csak te írhatod meg az életemet! Állandóan ostromolnak, hogy szeretnének filmet készíteni rólam! Ezt a forgatókönyvet csak te írhatod meg! Senki más nem alkalmas erre! Itt maradsz velem, én a gyerekeidet kitaníttatom, sínre rakom.”

Aztán átutaztak Zoltánnal az USA-ba, és itt jön a harmadik improvizációs történet. Amikor a Los Angeles-i nagy csarnokban este nyolctól tízig tartott a hivatalos program, a sokezerényi elementáris lelkesedésű közönség nem engedte lemenni a pódiumról Cziffrát, és újra és újra és megint újra játszania kellett, már szinte „közrendészeti kérdés volt” az extázis, míg végül éjjel egy óra körül már a közönség is kimerült és leengedte a színről... Ez már az egyetemes világsiker története.

(A históriát lezáróan: Zoltán Pál a Cziffra György-i anyagi-erkölcsi lehetőséget kikerülve – amikor is dollárban és gyermekei sorsában kinyílt a lehetőség előtte – inkább hazajött, elmondhatatlan hazaszerető nosztalgiájával, 3600 forintos fizetéssel a Fővárosi Operettszínházba, s lett fölfedezője és dramaturg gazdája a *Piros karaván* cigánymusicalnek, és munkálkodott más cigányzenekarok nótaestjeinek konferansziéjaként országosan, haláláig.

Az Isten áldja meg emlékét.)

Elek Szilvia

Fanny és Felix

Levéljáték zenével

Fanny és Felix Mendelssohn Bartholdy leveleinek felhasználásával**Szereplők:**

Bernhard Krüger – kiérdemesült brácsás és hangversenyrendező

Felix Mendelssohn Bartholdy – hangfelvételről

Fanny Mendelssohn Bartholdy – hangfelvételről

Zongorista / Fanny megszemélyesítője a színpadon

Vonósnégyes

Szolgálólány

I. rész*A vonósnégyes a pódiumon hangversenyre készülődik, amikor a nézőtér felől indulatosan beront Krüger.*

KRÜGER Nem lesz ma koncert! Hamehetnek mindnyájan! Hallják? Nincs koncert!

A zenészekhez lép.

Uraim, menjenek haza! Nem lesz ma koncert! Csomagoljanak össze és menjenek! Minden költségüket megtérítem!

A zenészek döbbenetben állnak. Krüger a primáriushoz, Beriot-hoz fordul, némán megszorítja a kezét. Elcsukló hangon mondja:

Barátom... Felix... Felix... meghalt. Nincs többé. Érti? Ma este – meghalt... Többet most... Nem tudok, nem megy, most nem... Menjenek, menjenek innét. Postán majd küldöm a honoráriumot... és – írok... Menjenek... Én is...

*Krüger a fájdalomtól szinte összegörnyedve, tántorogva megy ki. A zené-**szek némán és lassan összecsomagolják hangszereiket, felöltöznek és elhagyják a termet.**Krüger a színpad másik felén otthoni íróasztalánál ül. Ír.*

KRÜGER Meg voltam zavarodva, kedves Barátom. Őszintén szólva, még most is rendkívül zaklatott vagyok, az agyam úgy zakatol, mint egy gőzgép, szívem pedig majd megszakad a fájdalomtól. Remélem, nem vette rossz néven nyers modoromat azon a szörnyű estén... Nem is tudom elmondani, mennyire mély és őszinte volt döbbenetem. Oly váratlanul és hirtelen történt. Felix annyira fiatal volt még. És annyira közeli az az előző tragédia. Sebeink még be sem gyógyulhattak... Bennünk, barátokban, kollégákban és családtagokban élénken élt még annak a csodálatos asszonynak a képe, aki néhány hónapja hagyott itt minket. Bocsássa meg könnyeimet... Nyilván látja majd e papíroson. Fanny... Mit is mondhatnék....Hogy ki volt ő nekem? Kedves Barátom – többet jelentettek

nekem ők mindennél. Ön francia, tehát van szíve. Meg kell értenie.

A zongoránál Fannyt látjuk. Zongorázik, meg-megállva a kottába ír. Komponál.

Zene: Fanny Mendelssohn-mű

KRÜGER Fannyt kislányként ismerem meg. Lobogó copfos, akaratos, izgó-mozgó gyermek volt még. Tán öt-hat éves lehetett, amikor apja dolgozószobájában a térdemre ültettem. De ez csak egy alkalommal esett így, s akkor is csak azért, mert a kislány észrevétlenül lopózott be a szigorú üzleti tárgyalásra, s amikor lelepleződött, vajszívű apja már nem akarta kiküldeni a szobából. Aztán évekig nem jártam Berlinben. Ez alatt – ahogy barátaimtól hallottam –, Fannyból szépséges, tündöklő szellemű, kiválóan képzett, eladósorba került leány lett, míg négy évvel fiatalabb öccséből egy valószínűs kis gavallér. Egyszer, hosszú évek elteltével újra beléphettem a Mendelssohn-ház kerti zenepavilonjába. A teremből kiszűrődő hangok szinte megbabonáztak, pedig akkor még fogalmam sem volt, ki zongorázik odabent...

Ezalatt Fanny még mindig a zongoránál ír. Majd bejönnek a vonósnégyes tagjai, de Beriot nélkül. Készülődnek az előadásra.

KRÜGER Nem voltam valami különösen jó brácsás. Amíg Drezdában éltem, általában a második brácsa szólamára hívtak, már ha épp erre volt szükség. Meg is lepődtem, amikor a Mendelssohn gyerekek zenetanítója, Zelter úr, Berlinbe való költözésem után nem sokkal a Mendelssohn-házba invitált, hogy a két különleges tehetségű

tanítvány legújabb szerzeményeinek előadásában közreműködjek. Állította: a két gyerek nagyszerűen zongorázik és kitűnő műveket komponál...

Amikor beléptem a szalonba, már a többi muzsikus hangolt.

A zenészek hangolnak.

Akkor derült csak ki, hogy feleslegesen érkeztem.

Felpattan, és a hangoló muzsikuskokhoz lép, egyenesen a brácsáshoz.

Hát önt is elhívták? Akkor tévedés volt? Vagyis nekem semmi dolgom itt?

Fejcsóválva ül vissza asztalához. Újra ír.

Szóval tévedésből hívtak el engem is. Először arra gondoltam, milyen szerencsés is vagyok, legalább nem kell meglett zenészként gyerekek ügyetlen zenei próbálkozásával vesződnöm. Megfordult a fejemben az is, hogy amilyen gyorsan csak lehet, meglépek, hogy mielőbb a Karl Strasse valamelyik kiskocsmájának éltető nedűjét élvezhessem, na persze csak azután, hogy a család ebédlőjében végigkóstoltam valamennyi süteményt. A süteménykóstolás végül igen hosszadalmas folyamatnak ígérkezett, de talán még félig sem jutottam az édeséghegyek felfedezésével, amikor a szomszédos hangversenyteremben megszólalt a muzsika. Muzsika? Minek is nevezhetném, kedves Barátom, hogy kellőképp visszaadhassam annak a mennyei hangzhatagnak élményét, amely még ma is itt zúg a fülemben?

Zene: Felix Mendelssohn c-moll kvartett I. tétel

Krüger úgy hallgatja, mintha saját emlékeiből hangzana fel a zene

KRÜGER *(folytatja a zene közben)*
Igen, nem más ez, mint a kifejezés és érzelmek minden létező fokát végigjáró földi csoda! Mintha az életet végsőkig megélt, bölcs, életkorú ember komponálta volna, szenvedélyeiben a létezés sűrített esszenciája, élet és halál, öröm és végtelen bánat... Igen, Barátom, ez Felix Mendelssohn–Bartholdy, egy tizenhárom éves gyermekember műve, a tizenhét éves zongoraművész, Fanny Mendelssohn előadásában...

Krüger elbódultan hallgatja a zenét, majd annak végeztével újra ír.

KRÜGER Hát így történt, kedves Barátom, Beriot... Legalább hallgattam a csodát. És csak ámultam és gyönyörködtem... Két érett, igazi művészt hallgattam, akik tizenéves koruk ellenére bármely meglett és tapasztalt muzsikussal felvehettek volna a versenyt a zongorajáték és zeneművek komponálása terén.
Csodagyermeket fogok látni, rebesgették berlini műértő körökben. Én pedig nem csodagyermekre, hanem csodálatos művészekre találtam bennük.

Hangfelvételtől: Levél 1.

FANNY „Mostanig bírom korlátlan bizalmát. Lépésről lépésre követtem tehetsége kibontakozását, és valamelyest magam is hozzájárultam kiműveléséhez. Nincs más zenei tanácsadója, mint én, nem is tesz papírra egyetlen gondolatot sem, míg elém nem terjeszti megítélés végett. Így operáit például már kívülről tudtam, mielőtt egyetlen kottát is leírt volna belőlük.”

KRÜGER Fanny – bájos volt és komoly, míg Felix könnyed és szeretlen. Felix lovagként védelmezte s istenítette nővérét, Fanny számára pedig Felix egy személyben volt férj, apa, barát, gyermek, játszótárs, muzsikos kolléga, vagyis minden.

Levél 2.

FELIX „Édesem, rettenetesen szeretlek. Hogy mindig a Tied vagyok, azt tudnod kell.”

KRÜGER Fanny és Felix bámulatos tehetsége egyre erőteljesebben fejlődött, virágzott, s az odaadó szülői gondoskodás eredményeképpen mindkettőjükben csodálatos, lombos fává serdült az elvetett mag. Mindennek én közeli tanúja lehettem, hiszen amikor csak lehetett, igyekeztem meghallgatni őket. Abraham, a gazdag, művelt és kiváló pedagógiai érzékkel megáldott apa szinte hetente rendezett hangversenyeket gyermekeinek, saját házában. Eleinte én magam ajánlkoztam ezekre az alkalmakra brácsásként, de ha nem volt rám szükség, hallgatóként kopogtattam házuk kapuján mint a család régi barátja. Felix kompozíciói aztán kiléptek a családi házon kívülre is. Operáiról, kamaraműveiről már nemcsak a berliniek szerettek tudomást. A fiú tanárával is apjával külföldön is egyre gyakrabban megfordult, és mind zajosabb sikereket ért el. Leghűbb bizalmasának, Fannynak pedig mindig, mindenről beszámolt.

Levél 3.

FELIX „Hogy már ne haragudjál, mindjárt elmesélem: itt Párizsban tegnap a Feydeau Színházban voltunk, és Catel operájának utolsó

felvonását és Auber Leocadie-ját láttuk. A zenekar igen jó, ha a hegedűk nem is olyan kiválóak, mint az opera buffában, a nagybőgők meg a fúvósok, az együttes is jobb, mint ott.”

KRÜGER Felixet egy csapásra híressé tette *Oktetje és Szentivánéji álom* nyitánya. Olyan kiválóságok, mint például Goethe, alig várták, hogy hallhassák játékát és műveit, sőt már a porosz királyi udvar is felfigyelt rá. Fanny, annak ellenére, hogy rá a gazdag polgári asszonyok élete várt, a zongoránál töltötte napjai legnagyobb részét, gyakorolt, komponált, s bár művei nem számíthattak kiadásra, mégis ontotta a legkiválóbb darabokat. Abraham pedig a legboldogabb apának vallhatta magát, hiszen mind a négy gyermeke a sors rendkívüli adományaiban részesült, okosak, tehetségesek, sikeresek voltak, s gyengéden szerető, hűséges felesége mindenben mellette állt. Majd belépett életükbe Wilhelm Hensel, a festő, Fanny udvarlója és kérője.

Levél 4.

FELIX „Ez hát az utolsó levél, amely az esküvő előtt ér hozzátok. Utoljára szólok Fanny Mendelssohn Bartholdy kisasszonyhoz, pedig bizony sok mondanivalóm van. Éljetek, házasodjatok és legyetek boldogok. És ha ti megmaradtok annak, akik vagytok, hadd tomboljon a vihar, ott kívül, kedvére. Nos, hamarosan szabad leszek, hamarosan látjuk egymást. Adasék meg nekem, hogy vígan néztek a közeljövőbe. És ami örömet hozót, boldogítót a kék ég az alatta élőkre ráhalmozhat, legyen tiétek, ékítse fel ezt az időt és tegye számotokra felejthetetlené.”

KRÜGER Kedves Barátom – Fanny tehát saját, erre az alkalomra komponált orgonadarabja hangjai mellett kimondta a boldogító igent, a családtagok és barátok jelenlétében. Csak Felix nem volt ott az esküvőn... Pedig Fanny szívében a legfőbb hely most is az övé, csak az övé maradt...

Levél 5.

FANNY „Attól félttem, hogy az eljegyzésem majd elszakít Tőled, de épp ellenkezőleg történt; önmagam teljesebb megismerésével közelebb kerültem Hozzád, és még gyakrabban gondolok Rád, ha ez lehetséges... De az nem lehetséges, hogy a Te szereteted csökkenjen, hiszen jól tudod, hogy kis részét sem tudnám nélkülözni.”

Zene: Fanny Mendelssohn-mű

KRÜGER Fannynak most meg kellett küzdenie a kettőjük közti oly erős kapocs lazulásával, házassága és Felix állandó utazásai miatt. Talán emiatt is találta ki a *Vasárnapi muzsikákat*. Mivel akkoriban már egyre ritkábban léptem fel brácsásként, viszont gyakran szerveztem magam hangversenyeket és más ünnepi eseményeket Berlin-szerte, az első *Vasárnapi muzsikára* én is meghívást kaptam Fannytól. Még hozzá azzal nem titkolt szándékkal, hogy a jövőben felkérne engem a további hangversenyek szervezése körüli feladatokra. Így aztán nekiláttam a munkának. Fanny szerkesztette meg a műsort, ő ajánlotta az előadókat, s sokszor ő maga tanította be a kórust és az énekes szólistákat. És – noha addig ezt nem tette – nemsokára ő maga is fellépett nyilvánosan a saját

házában, zongoristaként is. Legtöbbször Felix műveit adták elő, de Fanny is kiállt saját kompozícióival. Az én feladatomban pedig a közreműködő zenészek felkérése, kifizetése és a közönség szervezése volt, amely néha vagy száz főnél is nagyobb létszámú lehetett. Eközben Fanny a külvilág felé boldog fiatalasszonynak tűnt, aki majd egy év elteltével egy fiúgyermeknek adott életet. A kislányt Sebastiannak nevezték el.

Levél 6.

FANNY „Drága Szüleim! Ismét és életemben bizonyára nem utoljára meg kell köszönnöm arról a fokról, amelyen állok, hogy idevezettetek, meg kell köszönnöm életemet, nevelésemet és férjemet, megköszönnöm jóságotokat, mert a jó szülők áldása nyugszik a gyermekeken, és én minden tekintetben olyan boldognak érzem magamat, hogy mást nem is kívánhatok, mint hogy így maradjon. Minden boldogságomban az a szép, hogy mélységesen tudom és érzem...”

Levél 7.

FELIX „Kedves Testvércém! Jól vagy-e megint? Hallod-e, szeretném, ha vidám és boldog volnál ebben a pillanatban, mert épp Rád gondolok, és ha ilyen lennél minden percben, amikor Rád gondolok, sosem lenne rossz a kedved vagy az egészséged. De ember vagy a talpadon, az már igaz, van és leledzik benned némi muzsika; tisztán láttam ezt megint tegnap este, udvarlás közben... Tudniillik tegnap nagy estély volt Kersdorfnál; grófok meg miniszterek, művészek meg egyéb művelt emberek... A körülrajongott Delphine

Schauroth-tal eljátszottuk Hummel szonátáját négy kézre. De tulajdonképpen csak azt akarom mondani, hogy a lány nagyon jól játszik, és amikor tegnapelőtt első ízben játszottunk együtt... egész komolyan imponált nekem; hanem amikor tegnap reggel egyedül hallgattam és csodáltam játékát, eszembe jutott hirtelen, hogy van nálunk a hátsó épületben egy nőszemély, akinek a fejében külön fogalmak élnek a zenéről, mint sok más hölgynek összevéve. Gondoltam is, hogy megírom neki ezt a levelet, küldök neki szóbeli üdvözetet; a hölgy persze Te vagy, de mondhatom, Fanny, csak bizonyos darabjaidra kell gondolnom, hogy ellágyulás és igaz érzés fogjon el... De Te aztán igazán tudod, mit gondolt a Jóisten, mikor a muzsikát feltalálta; csoda hát, ha öröme van benne az embernek? Zongorázni is tudsz, és ha nálam külön imádót kívánsz, fess magadnak egyet, vagy festesd le magad velem.

KRÜGER Talán még mindig nem érti, jó Beriot barátom, miért is oly kedves nekem e két szeretetre méltó testvér személye. S miért nem tudom gyászom enyhíteni... S miért írok ilyen hosszan Felixről és Fannyról... Nehéz erről még ma beszélnem. Talán majd később könnyebb lesz. Hát képzelje csak el ezt a családot, Beriot úr! A legnagyobb jólétben élnek a bankár papa jóvoltából; gyönyörű ház, park, kényelem, fényes vendégségek, bálók, utazások – mindenük megvan, amiről csak álmodni lehetne. A Leipziger Strasse 3. szám alatt élénk kulturális és művészeti élet zajlott, a ház amolyan szellemi magán-központja, a

szellemi elit találkahelye lett Berlinnek – elsősorban Fanny jóvoltából. Igaz, Felix már egy ideje nem itt élt, különböző operaigazgatói és karmesteri állásai elszólították Berlinből, de amikor csak lehetett, visszatért a szülői házba családjához. Fanny – virult, fürdött a muzsikában és férje szeretetében. Hensel elismert és sokat foglalkoztatott festőművész volt, s igazán körülrajongta feleségét. De én hallottam, – ó, mily gyakran! – Fanny zenéjét! A tündöklő, boldog asszony darabjaiból én bizony mindig is kihallottam valami szokatlan szomorúságot, melankóliát, sőt, hát igen, bizony – fájdalmat...

Belép a teljes vonósnégyes. Kottaállványokat helyeznek el és készülődnek a játékra.

KRÜGER Az egyik *Vasárnapi muzsika* alkalmával hívtam meg Önt első ízben a Mendelssohn-házba, emlékszik, ugye, Barátom? Fanny egy nagyon jó első hegedűst keresett Felix a-moll vonósnégyesének bemutatásához. Így esett a választásunk Önre. Ön, aki akkor járt először Fanny zenepavilonjában, azt hiszem, alaposan meglepődhetett azon, hogy az est állandó háziasszonya végül épp e hangversenyen nem jelent meg... Való igaz, korábban minden esten részt vett. Most rosszulletére hivatkozva maradt távol... Akkor még csak én tudtam, hűgán és szülein kívül arról a levélről, amely előző nap érkezett Felixtől. Felix eljegyzése hírét írta meg abban a levélben.

Zene: Felix Mendelssohn a-moll vonósnégyes 1. tétel

Szünet.

II. rész

Levél 8.

FELIX „Egy darab már valószínűleg ezeknek a *Vasárnapi muzsikák*-nak köszönheti létrejöttét. Amikor ugyanis a házi muzsikákról írtál, gondolkodtam, nem küldhetnék-e hozzá valamit. És akkor merült fel egy régi kedvenc tervem... Figyelj és bámujj!”

Levél 9.

FANNY „Kérlek, tudasd velem időnként, hogy állsz a dologgal, halad-e a terv. Továbbá kérlek, írd meg, van-e kvartett-estéiteknek valami épületes és tartalmas darabja, amelyet vasárnapi muzsikáimon használhatnék; ezeket a jövő héten szándékszem elkezdni.”

Levél 10.

FELIX „Tegnapi dalodról akarom megírni, hogy milyen szép volt. Hát egész fura érzés volt, mikor egész halkan és egymagamban megszólaltattam a Te kedves hullámcsapásaidat, és a közönség mély csendben fülelt. Soha még nem tetszett nekem úgy ez a dal, mint tegnap este, és a nép is mindig megértette és halk mormolással kísérte, amikor a téma a végén a hosszú e-vel újra kezdődik. A végén pedig nagyon élénken megtapsolta.”

Fanny szövege alatt bejön a színpadra Krüger és a vonósnégyes három tagja. Krüger szakavatottan rendezgeti a zenészek székeit.

KRÜGER (a zenészekhez) Uraim, Felix Mendelssohn Bartholdy úr kvartettjének második tételével kezdénék a hangversenyt! De egy próbát feltétlenül kell csinálnunk – mindjárt itt lesz Fanny asszony is...

Belép Fanny, kottával a kezében, és azonnal a zongorához ül.

KRÜGER Tessék, kezdhetik!

Zene: Felix Mendelssohn a-moll vonósnégyes II. tétel

Krüger egy darabig a színpad előtt állva hallgatja, egyszer fel is lép a színpadra, és kicsit megigazítja az egyik kottaállványt, mint egy bennfentes koncertrendező, majd leül az első sorba.

Levél 11.

FELIX „Ó, édes testvérem és muzsikusom! Ma van születésed napja, és én gratulálni akartam, jó kedvvel. Ajándékul küldöm egyikét az új, csodálatosan megható Sebastian Bach-orgonadaraboknak, amelyeket itt mostanában ismerem meg; jól illenek a mai naphoz tiszta, lágy ünnepélyességükben, olyanok, mintha mennybéli angyalok énekét hallanánk.”

Levél 12

FANNY „Felix, el ne felejtse Bachomat, aztán hallod-e, megvannak Neked Moscheles új etűdjei, elküldöd-e Paullal, aztán majd magad visszaviszed, jó?... Boldogítod-e majd a népet, játszol-e nekik valamit vasárnaponként? Vagy csukjam be a boltot addig? Gyerekek, hogy örülök nektek! Addigra a kert is szép lesz, és vígan élünk majd.”

KRÜGER Ó, vidámság, könnyedség! Fanny élvezte a hangversenyeket, az utazásokat, a gondtalan életet... Olaszország, Svájc, Franciaország, és aztán mindig az örömteli visszatérés a kerti pavilonba...Fanny gyermeke, a kis Sebastian – bár gyenge fiúcska volt – szépen fejlőd-

dött. Felix is kiegyensúlyozottan élt derűs, nyugodt és messze földön szépséges felesége, Celile mellett. Cecile egy lelkész leánya volt, aki odaadóan és mindenben Felix mellett állt. Hamarosan megszülettek gyermekeik is... Drága Barátom, hogy is mondjam el Önnek – hiszen Fannyt Ön is mindig boldognak látta, ugye, így volt azon a kvartettesten is? –, hogy is árulhatom el Önnek a titkot, amelyet szinte senki sem tudott? De Ön az egyik legközelebb barátom... Ki kell tárnom a szívem valaki előtt...

Levél 13.

FANNY „Játszom a »Hora est«-edet, megállok a portréd előtt és megcsókolom minden öt percben, elképzelve, hogy itt vagy. Szeretlek, imádlak, végtelenül...”

Levél 14.

FELIX „Megérdemelnél egy ütést a fenekedre! Te vagy az inkvizíció? Kémkedsz utánam? A kötelék köztünk ugyan hosszú, de megtörhetetlen? Vigyázz, gyönyörű virágom, vigyázz!”

KRÜGER Egy nyáron – még jóval azelőtt, hogy megismerkedett volna későbbi feleségével – Felix hosszabb időre visszaköltözött a szülői házba, ahol Fanny is élt családjával. Fanny hamarosan áldott állapotba került, és – jóval idő előtt – egy halott gyermeket hozott a világra. Fanny ekkor, a legmélyebb gyász és elkeseredett fájdalom helyett, amelyet egy anya ilyen szörnyű helyzetben érezhet – féktelenül boldog volt! Drága Barátom, nehéz ezt bevallanom, de Fannyt akkoriban úgy követtem, mint egy árnyék, bele voltam bolondulva abba a nőbe, érti, imádtam... Leselkedtem utána, szinte nem telt el nap, hogy ne

találkoztam volna vele valamilyen indokkal, hogy ne léptem volna át küszöbét... És láttam, láttam könnyeit, amelyet távol lévő öccséért ejtett oly gyakran, és kitörő örömét, amikor pedig siratnia kellett volna halott gyermekét... Iszonyatos...

Fanny a szöveg alatt a zongorához megy, és újra komponál.

*Zene: Fanny Mendelssohn-mű.
Közben:*

Levél 15.

FANNY „Előttem van az arcképed, és folyvást, mindig csak ismételve a neved, és arra gondolok, hogy itt állsz mellettem, és könnyezem! Minden reggel és életem minden pillanatában szeretni foglak Téged tiszta szívemből, és biztos vagyok benne, hogy ezzel nem bántom meg Henselt.”

A zene abbamarad.

KRÜGER Az évek teltek hát, sok-sok utazással, zenéléssel. Néha Henselt munkája hosszabb időre is külföldre szólította, ilyenkor Fanny általában vele tartott. Az egyik római út után, amint hazaérték, újra koncertszervezésbe kezdünk. Egy különösen ünnepélyes és nagyszabású *Vasárnapi muzsikára* készültünk. Fanny akkor fejezte be d-moll zongoratrióját – a darabot épp Önnek ajánlotta, drága Beriot, hisz tudja! –, szóval ezt a művet és Felix „Walpurgis éj” darabját tűztük műsorra.

Fanny akkor, a reggeli próbán különösen vidám volt... Jókedve ráragadt valamennyiünkre. Ki is sejthette volna, hogy Fanny legutolsó művét fogjuk próbálni?

Krüger felugrik asztalától, és a színpadon ülő zenészekhez siet. Kinyit-

ja mindegyik előtt a kottát, ők pedig hangolásba fognak. Ezalatt szól Fanny szövege.

Levél 16.

FANNY „Tegnap éreztem a légben a tavasz első leheletét. Makacs tél volt, sok hó és hideg, általános drágaság és szükség: szenvedéssel teljes tél. Megérdemli-e az ember, hogy a világban oly ritka boldogok közé tartozzék? Én legalábbis élénken és hálásan érzem ezt; boldog vagyok, akár az eljövendő napra gondolok, akár az elmúltra.”

Krüger leül a közönség első sorába, és izgatottan figyel. A zenészek Fannyval együtt belekezdnek a játékba.

Zene: Fanny Mendelssohn d-moll zongoratrió I. tétel

Játék közben Fanny egyre többször hibázik, melléüt, majd megáll. Krüger felpattan és kivezeti a tereméből őt. A többi zenész tanácstalan, aztán lassan becsukják kottáikat. A szolgálólány kisírt szemmel, kezében egy fekete lepellel jön be a színpadra. A leplet a zongorára helyezi, majd gyertyát gyújt. Krüger újra az asztalánál ül.

KRÜGER Fannyval – hisz tudja, Barátom – akkor éjjel agyvérzés végzett. Még most sem tudom könnyeimet elfojtani... Még nem töltötte be a 42-ik életévét... Felix levelét, amelyet a döbbenetes hírhallatán Henselnak, Fanny férjének írt, azt hiszem, Hensel sohasem olvasta el. Én igen. Sohasem felejttem el azokat a mondatokat...

Levél 17

FELIX „Ha írásom a sírásban zavar, tedd félre, jobbat nem tehetünk

most, mint hogy jól kisírjuk magunkat. Boldogok voltunk együtt, most komoly, szomorú élet következik. Te igen boldoggá tetted testvéreimet, egész életén át, ahogy érdemelte. Ezt köszönöm Neked ma és ameddig lélegzem, és talán még azon túl is – nem pusztán szavakkal, hanem keserű bűnbánattal, hogy én nem tehettem többet boldogságáért, hogy nem láthattam sűrűbben, hogy nem lehettem többet nála. Ez persze rám nézve lett volna szerencse, ám ő ennyivel is beérte. Még kábultabb vagyok, mint hogy rendszeren tudjak írni, és mégsem tudok feleségemtől, gyermekeimtől elmenni, útra kelni Hozzátok azzal a tudattal, hogy sem segítséget, sem vigaszt nem hozhatok. Segítség és vigasz – mindez másképp hangzik, mint amit én tegnap reggel óta érzek és gondolok. Az egész földi létnek más a képe; próbáljuk megtanulni, hogy beszéljünk vele, de amire megtanultuk, tán le is folyik életünk.

Bocsáss meg, másként akartam szólni Hozzád, de nem tudok! Nincs mit mondani és nincs mit tenni, csak kérni Istent, adjon tiszta szívet nekünk, valami új szellemet, akkor talán még itt a földön méltók leszünk hozzá, akinek a legjobb szíve és legkülönb szelleme volt mindazok közt, akiket valaha is ismertünk és szerettünk...”

KRÜGER Felix számára nővére elvesztése után megszűnt a földi élet... Csonttá soványodott, éveket öregedett hirtelen, emberkerülő lett, egyedül csak a munka tartotta benne a lelket arra a pár hónapra... Hatalmas energiával dolgozott újra, be akarta fejezni a már korábban megkezdett „Krisz-

tus-oratórium”-át, de ez a mű már örökre befejezetlen maradt.

Felixnek csupán öt hónapot adott az Úr...

Azon az estén, amikor Ön és muzsikuskollégái először szólaltatták volna meg a Fanny halála után komponált f-moll vonósnégyest, Felix végzetes agyvérzést kapott. Ezt a vonósnégyest – amelynek minden hangja Fannyé, azé a nőé, akit talán a legjobban szeretett a világon –, kedves Barátom, már csak Felix ravatalánál hallhattam.

De fájdalmasan megrázó hangjai azóta is itt zsonganak, keringenek a fülemben...

Zene: Felix Mendelssohn f-moll vonósnégyes, II. tétel

KRÜGER Most már azt hiszem, megértettem, miért szól Fanny zenéje mindig szomorúan... Ők ketten – valahol egyek voltak... De itt a földön ez mégsem adatott meg nekik...

Zene: Fanny Mendelssohn-zongoradarab (Fanny félhomályban a zongoránál, s nagyon halkán játszik.)

KRÜGER S most talán – az utókor számára legalább a zenéjükben, s ki tudja, tán odafenn – eggyé válhattak...

A zene tovább szól, ezalatt Krüger még úr, majd befejezi levelét. Sötét.

Vége

Fanny és Felix Mendelssohn különös kapcsolattartó a dokumentumok árulkodnak ugyan, de biztosat nem mondanak. Az első három levél szövege kettőjük valós levelezéséből származik. A darab a megjelölt zenei betétekkel, szcenírozott változatban az Óbudai Társaskör színpadán került bemutatásra 2009-ben.

Koncz Péter

A Nemzetközi Poláris Év

Sárospatakon egyszer hajnalban felszereltem magam fényképezőgéppel, távcsővel, lámpával, és nekiindultam a király-hegyi csúcsnak megnézni a napfelkeltét. Ahogy felértem, vártam a csodát; s valóban, a nap, mint mindennap, felkelt... bevilágítva a Bodroglókot; a Tokaji-hegy úszott a ködben, s madarak emelkedtek a Radvány-völgyből... Sűrűn fényképeztem analóg gépemmel, s amikor már a negyvenedik kattintásnál tartottam, hirtelen gyanakodni kezdtem: nem volt film a gépben... Ahogy lefelé bandukoltam a hegyről, egy felfedezés kárpótolt: egy *sarki tundrába* keveredtem. A vulkáni riolituffa alkotta kőtörmelékes lejtőn tundra típusú táj fogadott. Itt a vékony talajon olyan növények telepedtek meg, amelyek általában a tundrán gyakoriak. Így van itt nyírfa, áfonya, sőt még rénszarvaszuzmó (*Cladonia rangiferina*) is. A Király-hegyen ezt a kis növényi csoportosulást korábban már mások is megtalálták, megnevezték (Szabó 1974). Ennek is köszönhető, hogy később már *igazi* tundrán, immár *digitális fényképezőgéppel*, és korábban le nem írt, *névtelen tájakon* fordultam meg, mélyebb ökológiai és a klímaváltozással kapcsolatos kutatások céljából, a Nemzetközi Poláris Év keretein belül¹.

A Napút jelen számában a Nemzetközi Poláris Évhez kapcsolódó kutatásainkról, illetve magáról a programról, az Élet és Tudományban² közölt cikkek bővített közlésével számolok be, hogy a kutatás visszatérjen oda, ahonnan elindult...

¹ Biológushallgatóként lehetőségem volt a Labrador Felföldek Kutató Csoport (LHRG, Memorial University, St. John's, Kanada) két Nemzetközi Poláris Évhez kapcsolódó projektjeiben részt vennem (2008–2010) (pkoncz@gmail.com). Az egyik a PPSA program (Present processes, Past changes, Spatiotemporal dynamics in the Arctic), amely az északi fahatár elmozdulásával, míg a másik a CICAT program (Climate Change impacts on the Canadian Arctic Tundra), amely a tundravegetáció klímaváltozással összefüggő átalakulásával foglalkozott.

Ézúton szeretném kifejezni köszönetemet Dr. Paul Marinónak, a kanadai egyetem biológia tanészék vezetőjének, illetve a Labrador Felföldek Kutató Csoportnak (LHRG), hogy részt vehettem a kutatásokban (Dr. Trevor Bell, Dr. Luise Hermanutz, Dr. John Jacobs, Dr. Colin Laroque, Dr. Paul Marino, Dr. Alvin Simms, Dr. Elizabeth Simms, Dr. Keith Lewis, Laura Siegwart Collier, Andrew Trant, Mariana Trindade, Jennifer Dyke, Liz Sutton, Brittany Cranston, Seth Loader, Anne Munier, Julia Wheeler, Chad Yurich, Ngairé Yurich, Zack Bartlett, Sarah Chan, Dean Dumaresq, Christina Goldhar, Ryan Jameson, Mike Upshall, Dan Myers, <http://www.mun.ca/geog/lhrg/> 2010-05-06).

Továbbá köszönettel tartozom az inuit medveőröknek (Eli Merkuratsuk, Rodney Gear, Robert Harris, John Merkuratsuk), a Kanadai Nemzeti Parknak, illetve a Torngat-hegység Nemzeti Park alaptáborát fenntartó csapatnak (KANGIDLUASUK, Angus Simpson, Judy Rowell, Jacko Merkuratsuk, John Anderson és Eli Merk).

Koncz, P. (2010): *A Nemzetközi Poláris Év – Stílus, projektek és felfedezések I–III*. Élet és tudomány, 33, 1030–1032.; 35, 1100–1102.; 37, 1162–1164.

² www.arctic.noaa.gov/aro/ipy-1/ 2010-02-17

A világ egyik legnagyobb tudományos együttműködése kezdődött el 2007-ben, amikor meghirdették a Nemzetközi Poláris Évet (www.ipy.org). A program valójában három évet (2007–2009) és a további időszakot is felöleli, hiszen arra vállalkozott, hogy meteorológiai, geológiai, biológiai, gazdasági, szociális és humán témákban – nemzetközi együttműködések és sztenderdek alapján – kutassa a két poláris térséget, oktasson, fejlesszen és építsen ki egy új interdiszciplináris hálózatot a felmerült kérdések feltárására és megoldására (Rapley et al. 2004). E cikkben mint résztvevő foglalom össze a Nemzetközi Poláris Év főbb mozzanatait.

A program életre hívója és anyagi támogatója a Nemzetközi Tudományos Tanács és a Meteorológiai Világszervezet volt. Hozzávetőlegesen 10 000 kutató, 50 000 közreműködő és 63 ország vett részt a Nemzetközi Poláris Évben, közel 1,2 milliárd amerikai dollár felhasználásával. Szükség is volt rá, hiszen a klíma változik, legerőteljesebben pedig éppen a sarki régiókban (IPCC 2007). A klímaváltozás tényén amúgy az időközben közkedvelté vált ellenérvek sem tudtak változtatni (Schiermeier 2010). Az arktikus régiók nemcsak indikátorai a Föld más pontjain zajló és várható klimatikus eseményeknek, de jelentős részben annak szabályozói is. Sőt: szerepük felértékelődik napjaink gazdasági, társadalmi és ökológiai folyamataiban.

Expedíciótól nemzetközi évig. A 2007–2009-es Nemzetközi Poláris Év alapötlete nem előzmények nélküli. Az első Poláris Évet, a *Poláris Expedíciót* 1872–74-ben éppen az Osztrák–Magyar Monarchia kezdeményezte, Karl Weyprecht irányításával³. A 15 expedíció közül az egyik az észak-nyugati átjáró megtalálásának reményében indult útjára, Julius von Payer főhadnagy vezetésével. A 24 tagú legénység egyetlen magyar tagja Kepes Gyula volt. Kepes Gyula mint orvos, biológus tartott a csapattal (Gáspár 1912), s jó magyar szokás szerint tokaji bort is vitt az expedíció hajójának, a Tegetthoffnak fedélzetén. Talán éppen ennek is köszönhető, hogy a körülményekhez képest (–50°C) szerencsésen, sajnos egy társukat elvesztve érkeztek vissza útjukról Tromsø városába.

Az expedíciót, példamutató módon, anyagilag támogatta az akkori hazai arisztokrácia, így a Zichy-, Esterházy- és a Széchenyi-család. A Magyar Tudományos Akadémia pedig a „legmelegebb rokonszenvvel és legélénkebb érdeklődéssel viseltetik a vállalat iránt és legmélyebb sajnálkozást érez a miatt, hogy körülményei e percben nem engedik részvételét anyagi hozzájárulással tanúsítani (...) noha annak nagy tudományos fontosságát teljesen méltányolja tudományos tekintetben, s különös örömeire szolgál, hogy a vállalat élén az osztrák–magyar monarchia férfiai állanak” – írta Arany János, az Akadémia akkori főtitkára (Arany 1872). Az első expedíció nagy hozománya a Ferenc József-föld felfedezése volt. Ezenfelül számos meteorológiai és mágneses megfigyelést tettek a sarki fény ovális szerkezetére és dinamikus változásaira vonatkozóan.

1932–1933-ban következett a második Poláris Év, amely során többek között jelentős megfigyeléseket rögzítettek a futóáramlásokkal (az atmoszféra

³ Adatbázisok, adatcserélők: <http://nsidc.org/daddi>; <http://polardata.ca>; www.aoncadis.org; www.api-ipy.gc.ca; www.arcticobserving.org; www.nisc.com/ipy; www.polarcommons.org; www.polardata.ca

nagy magasságaiban a Földet körülölelő erőteljes szélrendszer) és ionoszférával (az atmoszféra ionizált gázokat tartalmazó rétege a Földtől 50–300 km távolságban) kapcsolatban. Ekkor létesült az első antarktisi megfigyelőállomás is.

A harmadik Poláris Évnek számító Nemzetközi Geofizikai Év (1957–58) során kiemelkedő eredményeket értek el a kontinensek vándorlásának bizonyításában. Ekkor fedezték fel a Van Allen sugárzási övet (ez egy elektromosan töltött részecskéket tartalmazó, a Föld körül 2000–20 000 km távolságban elhelyezkedő réteg), és ekkor lótték fel az első Föld körül keringő műholdat, a Szputnyikot.

A jelenlegi, negyedik Poláris Év summáját még korai volna megadni. Ugyanakkor már eddig is jelentős áttörést hozott, elsősorban a kutatás-szervezés, integrálás és humanizálás terén. A kiindulási alapot az jelentette, hogy a poláris régió jelene, múltja és jövője igen kevésbé ismert, az ott zajló környezeti változások pedig az egész Földet érintik. Az is fontos szempont volt, hogy az ott élő emberek problémáikért elsősorban nem ők a felelősek. Egyrészt az általunk kibocsátott szennyezések elérik őket is, másrészt pedig a gazdasági életben nem egyenlő félként jelennek meg. A mostani Poláris Év további egyedi jelentőségei között említhető az is, hogy a sarki övben zajló geológiai, klimatológiai és talán biológiai folyamatok közelebbi megértésében egy másik bolygó, a Mars segítségét is igénybe vették. A Mars pólusain a Föld sarki világával rokon környezet uralkodik. A NASA többek között ezért indította el a Phoenix szondáját 2007-ben, hogy a földi vizsgálatokkal párhuzamosan fizikai/kémiai vizsgálatokat hajtson végre a Mars poláris régiójában.

Új kutatási attitűd. A program lényegében az Arktisz, az Antarktisz és kapcsolt régiók múlt, jelen és jövőbeli állapotának leírását jelentette. Ez új módszerek, új megfigyelések kifejlesztését és új kutatóállomások létrehozását foglalta magában. A program célja egy új, más szemlélet kialakítása volt: a *pólusok felől ránézni a világra*. A pólusokat minél többeknek megmutatni, elősegíteni az ott élő közösségek hosszú távú fennmaradását a növekvő geopolitikai érdekek mellett. A Poláris Év mindezek érdekében precedens értékű tudományos együttműködésekbe karolt fel és indított el. Ezek során a részt vevő felek hasonló módszerekkel, hasonló kérdéseket vizsgáltak, ezáltal további keretet adva az összehasonlítási és összedolgozási lehetőségeknek. Sőt, megkövetelve a kutatók közötti információ- és adatcserét, lényegesen felgyorsítva ezzel a tudás szintézisét (www.ipy.org).

A Poláris Évet számos konferencia, csatlakozási folyamat készítette elő. Összesen 228 projekt véglegesítésére került sor. Ezt követően folyt maguk az egyes projektek konferenciái. Már a konferenciák előtt a tagok közös szerkesztése alatt állt egy előzetes munkaterv. A találkozókra tovább folyt a munkaterv elkészítése, illetve elfogadása (pl. Bean et al. 2003, Hofgaard and Rees 2008). Ebben véglegesítették azokat a módszereket, amelyeket aztán a projekt többi tagjai is használtak, Oroszországtól Kanadáig. Néhány esetben a munkaterv főpróbájára is sor került, hiszen a terepen (északon vagy délen) már csak élesben lehet alkalmazni a minta gyűjtését. Terepen nem volt idő a próbálkozásra, és kevés lehetőség volt a változtatásra.

Éppen a terepi szezon kezdete előtt, egyszer sürgősen kérdezni akartam valamit témavezetőmtől, Paul Marinótól, aki azzal hárított el, hogy most éppen nem ér rá, jöjjenek vissza egy kicsit később, mert egy könyvrészletet kell sürgősen átnéznie... Aztán hirtelen így folytatta: „Állj csak meg csöppet; nem ismered véletlenül a szerzőt, hiszen ő is magyar: dr. Tuba Zoltán?!” Mondtam, hogy természetesen ismerem, hiszen ő a hazai témavezetőm... Akkor már a Szent István Egyetem PhD hallgatója voltam (2007), csak éppen halasztottam, hiszen a Tuba professzor úr által irányított bodrogi kutatás finanszírozásának ügye még folyamatban volt. Paul szintén foglalkozott mohákkal, így ismerte és dolgozott együtt dr. Tuba Zoltánnal, az MTA doktorával, a Szent István Egyetem Növénytan és Növény-ökofiziológiai Intézetének tanszékvezetőjével...

A terepre való kijutás nehézsége és költsége miatt (a kutatás költségeit főleg ez emésztette fel), továbbá az ott-tartózkodás rövidegsége és limitált eszközzelrendszere miatt (az volt, amit vittek) jól megalapozott munkatervre volt szükség. Az összehasonlítások érdekében olyannak kellett lennie, hogy a poláris régió több térségében is elvégezhető legyen.

Természetesen a terepen mindig vannak meglepetések. Például a kutatócsapatunk által a Torngat-hegységben kihelyezett klímaállomást a következő évre szétszedte a medve. Aztán kiderült az is, hogy tulajdonképpen Labradoron (Kanada) négy faj egyenlően domináns az „északi fahatárban”: a balzsamfenyő (*Abies balsamea*), a vörösfenyő (*Larix laricina*), a szürke luc (*Picea glauca*) és a kanadai fekete luc (*Picea mariana*). Ez bizonyos esetekben megnégyszerezte a mintavételt, szemben Yukonnal (Kanada), ahol elég csak a kanadai fekete lucot megmintázni, mivel ez az egyedüli domináns fafaj. A munkaterv természetesen kitért a módosítható elemekre és arra is, hogy mi meddig vonható be vagy hagyható el a vizsgálatokból annak érdekében, hogy más vizsgálatokkal még összehasonlítható legyen.

A lehetőségekhez mérten a kutatásnál fontos szempont volt annak „humanizálása”. Így például a Torngat-hegységben zajló vizsgálatoknál be kellett venni a csapatba inuit diákokat. Nemcsak ők tanultak tőlünk, de mi is sokat tőlük, hiszen ők rendelkeznek terepi ismerettel, és tudják, melyik növény mire jó (Angnatok et al. 2010). A Torngat-hegységben a tábort fenntartók is inuitok voltak. Részt vettek a tábor, a konyha és a kutatósátor kiépítésében, ők láttak el bizonyos logisztikai feladatokat, azaz ők értettek a hajózáshoz. Hiszen a táborba minden és mindenki hajóval vagy helikopterrel érkezett. Ők vadásztak rénszarvasra, főztek és távol tartották a medvéket. A fekete- és jegesmedvékkel kapcsolatban ugyan mindenkinek oktatták, hogy miként érdemes elkerülni, védekezni ellenük, ám az inuitok voltak az egyedüli fegyveres őrök.

A „mintavétel” eredménye, például egy terület madártani feljegyzései, talajmintái vagy interjúi az inuitokkal különböző adatbázisokba kerültek be. Az adatfeldolgozási mechanizmusnak, a munkatervhez hasonlóan, szintén előzőleg megállapított menetrendje volt. Természetesen először a kutatócsoport összegezte saját megfigyeléseit. Ezekben a kutatási riportokban az adott évben elvégzett összes munka és annak előzetes eredménye szerepelt. A Poláris Év felé a projekten keresztül áramlottak az információk. Ez is többszintű, hiszen a projektek fölfelé és keresztben is szolgáltatottak egymásnak információt. To-

vábbá természetesen a Poláris Év programmal közvetlenül nem, de a projekttel kapcsolatba került szervezetek irányába is folyt az adatáramlás; így esetünkben a nemzeti park (Torngat Mountains National Park) és az inuit kormányok felé is (Nunavut, Nunavik, Nunatsiavut és Inuvialuit Settlement Region), így ezek is profitálhattak belőle.

Az adatfeldolgozás, publikáció természetesen jelenleg is folyamatban van. Azért, hogy a tudományos kutatások ne csak az „elefántcsonttorony” lakói számára legyenek elérhetőek, megfigyelhető az a tendencia, hogy a tudományos ismereteket minél több csatornán, minél tágabb körben próbálják terjeszteni.⁴ Így a szenzációhajhász és az áltudományos nézetek mellett végre a valós megfigyelésen alapuló tények, adatok is eljuthatnak az emberekhez. Akár napi szinten nyomon követhető például a tengerjég kiterjedése (<http://nsidc.org/arcticseaicenews/>) vagy az óceánok szintjének emelkedése a Google Earth program segítségével (www.psmml.org/). Léteznek természetesen csak a kutatók számára fenntartott webes adatcserélő, kutatási tájékoztató felületek is, ezekre elsősorban adatvédelmi, illetve emberjogi szempontok miatt van szükség. Az eredmények legfelsőbb fokú, tömör szintézisére a Nemzetközi Poláris Év eredményeit összefoglaló 2008-as kiadványban került sor (Allison et al. 2009).

A 28 oldalas jelentés mindössze egy mondatban foglalkozik az északi erdőhatár eltolódásával (Allison et al. 2009). Megállapítja, hogy az északi erdőhatár a hőmennyiség eloszlásának és a hó tartózkodási idejének változásaihoz kötött.

Északi erdőmozgás. Tény, hogy az északi fahatár jelenlegi kiterjedésében az elsődleges szerepet a klíma játssza (Harsch et al. 2009). Ezen belül is elsődleges a hőmérséklet szerepe. Ha a nyári átlaghőmérséklet 5-6°C alatti, akkor ott fákat már nem találunk (Harsch et al. 2009). Pontosabban: egy adott faj a rá jellemző hőmérsékleti tolerancia spektrumon belül életképes; csak egy bizonyos izotermavonalon belül található. Ez az izotermavonal geográfiai és klimatikus okok miatt elég kacskaringós. Labradoron például a hideg áramlat és az északi nyitottság miatt a fahatár-zóna legfeljebb az 53°-ig ér el, míg az oroszországi Lukunsky grove erdejében a kontinentális hatás miatt az erdő a 72°-ig felhúzódik. Ugyanakkor a hőmérséklet mellett, a hó mennyisége is éppen ilyen fontos; mekkora a hó takarása és mikorra olvad el? Érdekes módon például előnytelen is lehet a fákra nézve, ha a hótakaró kevesebb a megszkottnál, hiszen a fák elterjedési határán szinte kirajzolható a fákon egy csík, ami mutatja, hogy hány méter magas volt az azévi hó. Fölötte az erős metsző szél miatt az összes ág elhal.

A klímáparaméterek mellett legalább olyan fontosak a biológiai tényezők. Attól még, hogy melegebb van (1,68°C-os hőmérséklet-emelkedés volt az elmúlt 40 évben az Arktisz területén, McBean et al. 2005) és elegendő a csapadék (Labradoron ez 2000mm/év-et jelent), korántsem biztos, hogy az erdőhatár északra tolódik. A biológiai tényezők, így az elterjedési mechanizmusok, demográfiai és kompetenciaviszonyok, talajtani tényezők és más populációdinamikai, ökológiai tényezők legalább ilyen jelentősen befolyásolják a potenciális erdőhatár mozgását.

⁴ <http://pps-arctic.sres.management.dal.ca/>, <http://ppsarctic.nina.no/> 2010-05-06

A Memorial Egyetem (St. John's, Kanada) Labrador Felföldek Kutató Csapata (LHRG) 2001 óta végez erdődinamikai vizsgálatokat Labradoron a Mealy-hegységben (Munier et al. 2010). A kutatócsoport a PPSA (Present processes, Past changes, Spatiotemporal dynamics in the Arctic)⁵ programon keresztül 2007-ben csatlakozott a Nemzetközi Poláris Évhez. Mivel az erdőhatár inkább egy zóna, hiszen több száz kilométeres a tajga-tundra átmenet Labradoron, az erdődinamikai folyamatokat leképezték a zónán belül egy magassági gradiensre. A 2007. évtől kezdődően a vizsgálatok a Poláris Év előzetes konferenciáin felállított módszerek, protokoll alapján történtek, így a projekthez csatlakozott kutatók munkái könnyebben összehasonlíthatóvá váltak, akárhol végezték is kutatásaikat, Alaszkában, Kanadában vagy Szibériában (Hofgaard and Rees 2008).

Az északi fahatár elterjedésének vizsgálatánál elsődleges szempont volt egy pillanatfelvétel elkészítése a terület erdőszerkezeti, demográfiai és szaporodás-biológiai viszonyairól. A felmérés során a fák dominanciaviszonyairól, magasságáról, törzs- és koronaátmérőjéről, az évgűrük alapján koráról, egymáshoz viszonyított távolságukról, továbbá vitalitásukról, herbivorok jelenlétéről, szaporodási képességről (virágzás, toboz) és szaporodási eredetükről gyűjtöttek információkat a tajgától a tundráig (Hofgaard and Rees 2008). Az északi fahatár esetében elsősorban a vegetatív szaporodás játszik jelentős szerepet, hiszen itt a fák a moha- és zuzmószőnyeg alatt mintegy kúszva terjeszkednek, de ez a fajta szaporodás is inkább csak a sziklák védő árnyékában jellemző. A kúszó oldalágak aztán legyökeresednek, és fölfelé növe fává cseperednek. Ezt a láthatóan csoportosult faközösséget nevezik *krumholznak*. Az egyedek nem magasabbak 1-2 méternél; így már hivatalosan nem is fák, hiszen azoknak 2 méternél magasabbnak kell lenniük (Hofgaard and Rees 2008). Koruk akár 200-300 év is lehet.

Természetesen a Poláris Év programja által létrehozott protokoll kitér a magoncok, illetve a magok vizsgálatára is. Egy-egy ilyen facsoport, *krumholz* akár egy egyed is lehet a folyamatos klónképződés miatt (Trant and Hermanutz 2009). Erről meg lehet győződni a gyökerek fizikális kapcsolatán keresztül – a mi kutatócsoportunk is kiásott egy ilyen facsoportot, és feltérképeztük az összeköttetéseket. Ezek a kötelékek azonban idővel megszűnnek; így élettanilag önálló egyedek keletkeznek. A vegetatív úton létrejött egyedek genetikai állománya azonban megegyező. A genetikai, rokonsági vizsgálat így segít eldönteni, hogy valóban klónok-e, vagy a genetikai állományt megújító szexuális szaporodás útján keletkeztek (folyamatban lévő kutatás: Andrew Trant¹). A szexuális úton való szaporodás főleg a völgyben és védettebb helyeken jellemző, míg az aszexuális inkább ott, ahol a környezeti és biológia feltételek limitáltak (Ryan and Hermanutz 2009).

Így az elterjedési terület perifériájára nem esnek magok – ez jelentősen csökkentheti a fák elterjedési képességét. A szexuális szaporodáshoz szükséges virág- és magképződés, illetve a mag és magonc túlélő-, megtelepedőképessége külön említést érdemel: többek között kiderült, hogy eltérő moha- és zuzmóközegben a fiatal egyedek túlélőképessége is eltérő. A kanadai fekete

⁵ www.geog.ubc.ca/itex/ 2010-06-02

luc csíranövényei legjobban *Pleurozium* mohaközösségben fejlődtek, szemben a puszta talajjal, mint ahogy ez a boreális erdőkre jellemző (Wheeler 2009). A magoncok fejlődésében fontos a nyír (*Betula glandulosa*) (Cranston 2009), illetve a fák eloszlási mintázata által kifejtett árnyékoló vagy éppen növekedést elősegítő hatása (DeFields 2009). Érdekes módon a növényevők közül a hófajd magfogyasztása mellett a csigák gyökérrágása is jelentős (LHRG 2005). Ugyanakkor nem tűnik gátló tényezőnek a talaj nitrogén- és foszfortartalma, hiszen a fahatár fölött ugyanannyinak bizonyult, mint alatta. A megfelelő gyökérképződéshez és növekedéshez szükséges mikorrhiza közösségek szintén megtalálhatóak a fahatár fölött. Jelenleg még kutatás tárgyát képezi, hogy a különböző fajok élettanilag mennyire toleránsak (Luise Hermanutz¹ és Abir Igamberdiev).

Az ismeretek összegzése során a múlt, a jelenre és a jövőre vonatkoztatott klíma-, geográfiai és biológiai paraméterek egy modellbe kerülnek be. A múlt vonatkozó adatok többek között úr- és légi fotók, faszénminták, pollenanalízis, a fahatár feletti tavakban megtalált fatörzsek alapján gyűltek össze (folyamatban; Andrew Trant, Alvin Simms, John Jacobs, Luise Hermanutz, Trevor Bell¹). A jövőre vonatkozó paraméterek pedig a prediktált klímán, a biológiai elterjedési sebességen kívül magukban foglalják például azt is, hogy egy területet borít-e jelenleg egyáltalán talaj vagy sem. Mindezek figyelembevételével folyamatban van egy lehetséges fahatár-elterjedési kép megrajzolása Labradorra vonatkozóan (Alvin Simms, Mike Upshall, Zack Bartlett¹).

Tundrai bokrok, mohák és áfonyák. A fahatár észak felé tolódik (Harsch et al. 2009), és az is megállapítható, hogy a tundra kevésbé fajokkal kezd feltöltődni, sokkal inkább *bokrosodik* (Arft et al. 1999, Walker et al. 2006). Ezen bokrok közül kiemelkedő egy törpenyírféle (*Betula glandulosa*). Ezzel párhuzamosan csökken a zuzmó-moha közösségek kiterjedése elsősorban a bokrok árnyékoló hatása miatt (Callaghan et al. 2004, Hollister et al. 2005). Kimutatható, hogy a mohák és zuzmók borítása és biodiverzitása is csökken (Walker et al. 2005). Pedig a mohák és zuzmók fajgazdagsága a magasabb szélességi övekben felülmúlja az edényes növényekét. Ez jelentősen módosíthatja a Föld természet- és környezetvédelmi térképeit; a magas biodiverzitású forrópontokat helyezve az arktikus területekre (Rozzi et al. 2008). Csak Nyugat-Grönlandon például 851 féle zuzmófaj él. 133 zuzmófaj pedig az arktikus területeken bennszülött (www.arcticobserving.org). Csökkenő biodiverzitásukkal azonban párhuzamosan csökken lokális és globális ökoszisztéma-szolgáltatásuk. Azaz csökkenhet a talajképződés, a szén-dioxid- és nitrogénfixáció, a víz visszatartása, élőhelynyújtó képességük más növény- és állatközösségek számára, továbbá „benépesítő hatásuk” is, ami által spórával láthatnak el szűz, akár a mérsékelt övben fekvő szabad területeket (Turetsky 2003, Cornelissen et al. 2007).

A bokrok terjeszkedésének nyomon követése gazdasági és társadalmi jelentőségű, hiszen a bokrok árnyékoló hatásuk révén csökkentik a különböző áfonyák (*Vaccinium uliginosum*, *Vaccinium vitis-idaea*), szedrek (*Rubus chamaemorus*), hangák (*Arctous alpina*, *Empetrum nigrum*) termésképzését (Annual Report 2009). Ezen bogyósok pedig az inuitok elsődleges gyümölcsforrásai, más gyümölcs vagy zöldség a vidéken nem terem meg. Sőt, e gyümölcsök gyűjtése és szélesebb körű kereskedelembé való hozatala számukra

munkát, számunkra pedig egészséget jelent, hiszen ezekben igen magas a például a stresszhelyzetekben képződő reaktív oxigén szabadgyökök megkötésében szerepet játszó antioxidánsok tartalma. A tundra-vegetáció, így az áfonya és moha közösségek éghajlatváltozással kapcsolt felmérésével több kutatóhálózat⁶ is foglalkozik, többek között a Labrador Felföldek Kutató Csoporthoz is részt vesz ebben.

A kutatás szoros együttműködésben folyt a területen újonnan, 2007-ben létesült nemzeti parkkal (Torngat-hegység), az inuit kormányral, illetve más, a területen folyó kutatásokkal (Annual Report 2009). Az éghajlatváltozás tundrai vegetációra gyakorolt hatását kísérletes körülmények között végezték el. A módszertan szintén nemzetközi egyeztetés alapján született (Bean and Henry 2003). Ennek keretében először több élőhelyen 1x1 méteres parcellákban felmérték a vegetációt. E faji diverzitást és térbeli elrendezést reprezentáló adatbázis elkészítését követően egy 1,5*1,5 méteres, félig nyitott plasztikkamrárt helyeztek a parcellára. Ez szimulálja a felmelegedést, hiszen a parcellán belül 1 fokkal magasabb a hőmérséklet, mint a kontroll-, kamra nélküli parcellában. Öt év múlva, amikor a kutatók visszatérnek a területre, összehasonlítják majd a jelenlegi, illetve a kontroll- és a kamrával ellátott parcellákat (Hermanutz et al. 2008). Más, hasonló kísérleti területek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a kontrollhoz képest a „bokrosodáson” túl, tavasszal korábban kezdődik el a levelek és a virágok növekedése, nagyobb a talaj szén-dioxid- és metánki-bocsátása, ugyanakkor a növények is több biomasszát halmoznak fel.

Sátorváros. Ahhoz, hogy bármilyen kutatási eredmény szülessen, az adott témát vizsgáló kutató mellett óriási szerepe van a kutatást lehetővé tevő háttér-apparátusnak, infrastruktúrának és az emberi környezetnek. A Torngat-hegységben valóságos tudásgeneráló gyárat hoztak létre: csak a nyáron, két hónap alatt, több százan fordulhattak meg a Torngat-hegység alaptáborában. Kéthetente váltotta egymást a társaság, ekkor két repülő is fordult, mindkettő emberek cseréjével és természetesen élelmezési utánpótlással. Az, hogy a Torngat-hegység alaptáborára egy tudást generáló sátorvárossá alakult (konferencia-, tudományos, konyha-, orvosi és kb. 40 egy-két személyes alvósátor), a Poláris Év mellett egy sor más párhuzamos kutatási, monitoring és társadalmi folyamatnak is köszönhető. Sátorváros, vagy inkább sátorfalu alakult ki a Mealy-hegységben is, igaz, itt nem voltak inuitok. Erre a kutatási területre csak letett minket a helikopter, s magunk építettük ki a tábort, sütöttük a kenyeret, riasztópisztollyal távol tartottuk a medvét. Nem is gondoltam volna, hogy a napokban hol látom viszont ezt a tábort...

Egy nappal a zárás előtt, sikerült eljutnom Budapesten a Magyar Természettudományi Múzeum „Jövő Kép – Északi Sark” című időszakos kiállítására (2011. március 5.). Korábban magam is gondoltam arra, hogy készítek a Nemzetközi Poláris Év bizonyos mozzanatait bemutató fotókiállítást... Remélhetőleg ami késik, nem múlik. A kiállításon szemlélődve észrevettem, ahogy egy hölgy az ismerősének a sarki régiót ábrázoló térképen mutatja, hogy ő olaj után kutatva merre járt Svédországtól északra... Beszélgetésbe elegyedtünk, és ahogyan

⁶ <http://ipyntundra.ca/> 2010-05-06

haladtunk a képek mellett, hirtelen rámutattam egyre; nohát, ez meg itt az én sátram... A képet Andrew Trant készítette a Mealy-hegységben, miután a tundra és a tajga átmeneti zónában a klímaváltozás hatását kutatva a nap végén visszatérünk az alaptáborba... Ez a kép a múzeum és a Kanadai Nagykövetség jóvoltából most kiállításra került itthon, más poláris évi expedícióval karöltve.

Természetesen nem minden tudományos eredmény az elmúlt két-három év kutatási hozománya. Ugyanakkor a 2007–09-es Poláris Év további támogatást és lendületet adott, és összefoglalta az eddigi eredményeket (Allison et al. 2009). A továbbiakban ezen ismeretek, felfedezések összegzéséről olvashatnak.

A Poláris Év alatt összegzett ismeretek, felfedezések. Kimutatható, hogy tovább csökken a grönlandi és az antarktisi jégpajzs, csökken a minden évben újraképződő, a tenger megfagyásával keletkező tengerjég, valamint a Föld összesen 7%-át lefedő gleccserek kiterjedése. Grönland jege azért is olvad gyorsan, mert olyan belső tavak és kürtők keletkeznek, ahonnan a víz keresztülfolyik a jégpáncélon, majd annak szélén patakként tör elő, meggyengítve ezzel a jégpajzs alapját. A jégpajzs kiterjedése az olvadás mellett az utánpótlás elmaradása miatt is csökken, azaz kevesebb hó esik.

A tengerjég kiterjedésének csökkenésében pedig a jég újraképződéséhez szükséges alacsony hőmérséklet elmaradása játszik fontos szerepet. 2007-ben a nyári tengerjég kiterjedése elérte minimumát a műholdas megfigyelések történetében (1979 óta); 1 millió km²-rel volt kevesebb az erre az időre vetített átlaghoz képest. Ebben az évben nyílt meg és vált hajózhatóvá az Északnyugati átjáró. A tengerjég télen újraképződik ugyan, és ilyenkor egész St. John'sig elér (azonos szélességi övön található, mint Budapest), de vékonyabb, mint a korábbi években. St. John'sig való kiterjedésének oka az itt futó, hideg Labrador-áramlatnak köszönhető. A szárazföldi jég olvadása pedig hatással van az óceáni cirkulációkra, mivel édesvizük hígítja a tengervíz sókoncentrációját.

Tovább folytatódik az óceánok savasodása; egyre több szén-dioxid oldódik fel a tengerekben. Ez többek között 10%-kal csökkentette a korallok mészképződését 1960-hoz viszonyítva. Megjegyzendő, hogy korallok nem csupán a trópusi övben élnek; egyre több adat lát napvilágot a hideg vízi mélytengeri korallokról. Mivel a szén-dioxid jobban oldódik hideg vízben, ezért a savasodás az itt élő élőlényekre fokozottan kihat. Sőt a déli óceánok táplálékhálózatára is kihat, ha például a *Pteropodák* (kicsiny csigák) mészháznövekedése gátolt. Hiszen ezek számos más zooplankton, illetve halászati szempontból fontos tőkehalak, lazacok táplálékai.

Kimutatható, hogy csökken a hótakaró mennyisége és jelenlétének ideje, nemcsak a poláris régióban, de a rokon területeken is, a magas hegységekben és azok gleccserein. Gyorsuló ütemben olvadnak a gleccserek, pedig például a Himalája esetében ezek szolgáltatják az ivó- és öntözővizet, ezért olvadásuk kritikus az ott élő emberek fennmaradása szempontjából.

A szárazföldi jég elolvadásának következtében emelkedik a világtengerek szintje. Káros hatása máris érződik több óceánparti mélyebben fekvő térszintek és városok esetében. A felmelegedés következtében olvad a permafroszt (örökké fagyott talaj, amely az északi hemiszféra 25%-át érinti), amely megváltoztatja a talaj szerkezetét, mocsarasodást és talajeróziót okoz, elsősorban

a partok mentén. A permafroszt olvadásának következtében pedig nő a metán-kibocsátás. Legerőteljesebben a Szibéria menti óceáni üledékből szivárog, ahol a melegedés 4-5 Celsius-fokos is lehet.

Számos szennyezőanyag eljut a poláris régióba, a sztratoszférikus ózon elvékonyodásának hatása, azaz a megnövekedett UV fény továbbra is kimutatható tengeri és szárazföldi élőlényeken. Észak felé vándorolnak a tengeri és szárazföldi élőlények, nemcsak a melegebb klíma, hanem az ezzel összefüggő biológiai változások miatt is. A téli hótakaró ugyanis korábban olvad el, aminek jelentős szerepe van az állatok északabbra költözésében, mivel a hótakaró nyújt védelmet a rénszarvasok számára a szúnyogok hada ellen. Ez jelentősen megváltoztatja a legelő állatok elterjedését és vadászhatóságát.

A Poláris Év alatt számos új medúza-, tengeriuborka-fajt fedeztek fel a Déli-óceánban. Kiderült, hogy a terület rendkívül fajgazdag; ezért két-két, 400 km²-es területet fognak védetté nyilvánítani a „Megegyezés az Antarktikus Tengeri Élet Erőforrásairól” értelmében. Egy igazi élő relikviát, a mélytengeri oktopuszok közös őst is itt, a Déli-óceánban találták meg (Strugnell et al. 2008).

Tudás és innováció együtt jár. A megfigyelések bővítéséhez elengedhetetlen a technikai fejlődés. Egyre nagyobb az igény, hogy jelentős területekről nagy mennyiségű, komplex információ álljon rendelkezésre. Számos új kutatóállomás létesült, amelyek közül a belga Princess Elisabeth Station az Antarktiszon azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy működése teljes mértékben megújuló energiaforrásokon alapul. Még az elhasznált vizet is újrahasznosítják. Fontos megjegyezni, hogy az arktikus és tundrai területeken a lebomlás igen lassú. A keletkezett szennyvíz vagy a konyhai hulladék sok esetben nem is lenne képes lebomlani, hiszen hiányzik a talaj, nincsenek meg a komposztálási folyamatokhoz szükséges mikroorganizmusok és klimatikus feltételek. A hulladékok kezelése logisztikailag igen meg tudja terhelni nemcsak a tartózkodást, de a költségeket is, amennyiben azt helikopterrel el kell szállítani. Ezért igen fontos a helyben való kezelés, feldolgozás. Már önmagában a hulladékkal – pontosabban a másodnyersanyaggal – való gazdálkodás is újfajta megoldásokra, innovatív ötletek alkalmazására készített.

Természetesen legalább ilyen fontos az új tudományos műszerek, új módszerek kifejlesztése is. Szélsőséges időjárási körülmények között a műszerek szállítása, működtetése, árammal való ellátása és az adatletöltés komoly kihívásokat jelent. Az ember már lassan személyesen is kötődik egy-egy műszerhez, ha sok időt és energiát tölt el vele. Amikor a kutatócsapat nyugalmazott klímaprofesszorával, John Jacobsszal felmáztuk a Mealy-hegység egy névtelen hegyének tetejére a klímaállomáshoz, John, mielőtt a kilenc évig működő rendszert kikapcsolta volna, levette a sapkáját, majd a kiszolgált műszereket a hátunkon lecipeltük a hegyről. Ennek az állomásnak az élete eddig tartott...

A víz, illetve a jég alatti világ feltárásához újabb generációs önműködő alámerült szondák (AUV) készültek. Ezek szélsőséges körülmények között egyszerre több feladat ellátására képesek, miközben valós idejű adatokat szolgáltatnak. Fontos eleme a műszereknek többek között az a többfrekvenciás hangvisszaverődésen alapuló BioSonics DTX detektor, amely képes a különböző tengeri élőhelyek háromdimenziós megjelenítésére. Emellett a szondák térké-

pet készítene a tengerfenékről, tengerjégről, halrajokról, szennyeződésekről, tengeráramlásokról, illetve vízkémiai, áramlástan vizsgálatokat is végeznek.

Ez azért is fontos, mert a túlhalászat mellett az elégtelen információ is gondot okoz, hiszen előfordult már, hogy ugyanaz a kék úszójú tonhal egyik hónapban Floridában, míg a következőben Olaszország, Norvégia partjai mellett volt. Mind a két helyen ugyanazt az egyedet megszámozták egyszer, így máris *duplájára* nőhet a halállomány. Az állat két kontinens közötti mozgását a hátára erősített GPS rögzítette. A lazacok, a tőkehal és más tengeri fajok műholddal, GPS-szel, DNS-chippel való nyomon követése és azonosítása ma már mind hozzájárul a fenntarthatóbb halászatért folytatott kutatásokhoz.

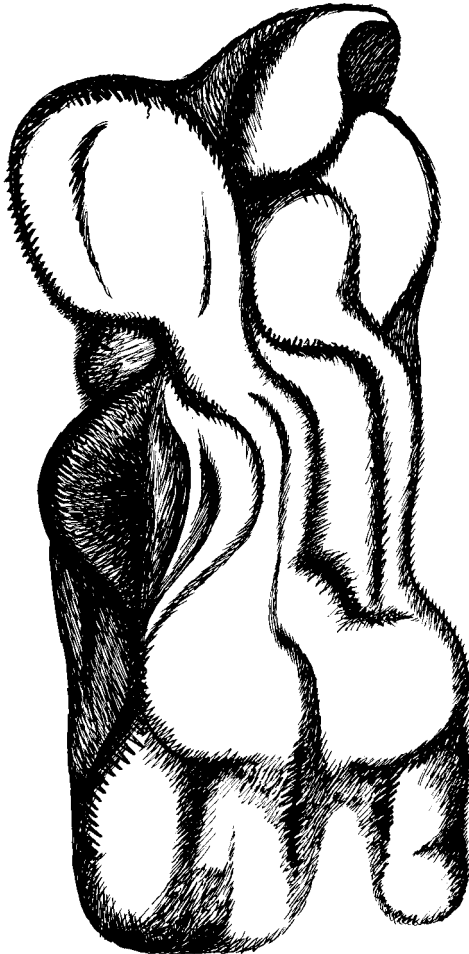
Az új műszerekkel, megfigyelőállomásokkal a klíma és biológiai modellek előrejelző biztonsága nagyban növelhető. Jelenleg a klímamodellekben a legnagyobb bizonytalanságot éppen a poláris régió felhőzetének, az ott képződő aeroszolok és légközési jelenségek a globális klímában betöltött szerepének ismeretlensége képi (IPCC 2007, Allison et al. 2009, Schiermeier 2010). Számos az ismeretlen tényező az arktikus és az antarktikus jég kiterjedését, illetve sokkal inkább a vastagságát illetően. Éppen ezért lőtték fel idén az ESA CryoSat-2 műholdját, hogy vizsgálatokat végezzen a jég vastagságával, dinamikájával kapcsolatban.

Ezekkel a mérésekkel nemcsak egyre pontosabb modellek szerkeszthetőek, hanem a döntéshozatali folyamatok is jobban előkészíthetők. Ezek során fontos a helyi ismeretek és igények beintegrálása, ezzel együtt a hagyományos tudás megmentése, fenntartása. Éppen ezért például számos idős inuittal készült interjú, de kiemelendő, hogy közel 30 projekt foglalkozik a Poláris Év keretében szociális és humán témákkal. Különösen érdekesen alakul a térség geopolitikai helyzete. A jég visszahúzódásával nemcsak az út nyílik meg Európa, Kanada és Oroszország között, hanem elérhetővé válnak a tenger alatt rejtőző földgáz- és kőolajforrások is. A határos országok különböző módokon próbálják meg érdekeiket érvényesíteni. Az oroszok például igen látványosan azzal fejezték ki területi igényüket, hogy egy tengeralattjáróval lementek az óceán mélyére és egy zászlót szúrtak le pont az Északi-sark alatt. A területi versenyben Dánia, USA, Oroszország és Kanada a riválisok.

Itt említem meg, hogy a legendákkal ellentétben Magyarországnak nincsenek északi gyarmatai. Igaz, Magyarország ott volt az első Poláris Expedícióban, amikor fölfedezték a Ferenc József-földet, de területi igényüket az Osztrák–Magyar Monarchia nem, ám később az oroszok kifejtették. Kanada különböző fórumokon, konferenciákon, katonai demonstrációkon, illetve egy nagyszabású északi kutatóállomás létesítésével próbálja meg kifejezni igényeit a jelenleg nemzetközi fennhatóság alá tartozó területekkel kapcsolatban. Egyelőre kevés az esély arra, hogy az érintett országok a kérdéses területek közös kezelői legyenek. Korábban a Nemzetközi Geofizikai Év példát mutatott arra, hogy a nemzetek közötti tudományos együttműködésre még a hidegháború ideje alatt is lehetőség van. Akkor az Antarktiszra vonatkozóan egy olyan egyezményt fogadtak el, amely felosztja ugyan a területet, de tilt minden katonai hadműveletet és szabad utat ad a kutatásnak. Remélhetőleg az északi területek kérdése feszültségek nélkül fog megoldódni. Hiszen éppen Artur Csilingarov orosz felfedező, kutató, aki a zászlót letűzte az Északi-sark tengerfenekére, jelentette ki a Poláris Év oslói konferenciáján, hogy „az Arktik a párbeszéd területe”.

Hogyan tovább itthon? Manapság a világ egyre szűkül. Erre az északi területekért való versengés is rámutat. A saját fogyasztásunk által képzett ökológiai lábnyomunk a Föld legkülönbözőbb pontjain látható. Elég csak a kávéültetvényekre vagy az autókból kipöfögő szén-dioxidra gondolni. Össze kell hangolni a nemzetek, vagy pontosabban bio-régiók között az erőforrás-kitermelést, -megoszlást és -felhasználást. Ehhez nemcsak megalapozó tudományos kutatásra van szükség, hanem az ezt alkalmazó döntéshozatali mechanizmusra is.

A Poláris Év a tudományos együttműködés és összehangolás szintjén példaértékű, és számos ponton nyújt segítséget a területek fenntartható használatához is. Hasonlóan a Poláris Évhez, térségünkben most van kialakulóban egy nemzetközi együttműködés, amely a Duna menti országok gazdasági és környezeti fejlesztésének stratégiáját dolgozza ki. Ehhez most lehet és érdemes csatlakozni! Ez egy új kezdeményezés térségünkben, amelyben még most időszerű érvényesíteni a térséget érintő kutatások eredményeit, beemelni azokat a döntéshozatali szempontok közé!

Balázs Géza

Az álmok nyelve

„Az emberek 3000 éve is álmodtak, s mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak neki” – írja Sigmund Freud (1986. 69.). Nyomában Carl Gustav Jung (1993a, 1993b) mélyítette el az álomelméletet, majd az 1950-es években kapott újabb lökést a kutatás. Napjainkban sok irányból fordul érdeklődés az álmok titokzatos világa felé: a pszichológusok mellett megjelentek az agykutatók és a különféle kognitív irányzatok képviselői. Éppen ideje, hogy nyelvészeti szempontból is vizsgálat tárgyává tegyük az álmokat.

Álomkutatás

Fontos előrebecsátani, hogy mind Freud, mind Jung álmokkutatásaiban sokszor hivatkozik nyelvészekre és nyelvészetre. Freud megemlíti például a nyelvben rögzült népi tudást. Azt, hogy a nyelvhasználatban rögzült szavak, kifejezések árulkodnak az álom jellegéről, ilyen pl. az éberálom ('fantázia és álom határmezsgyéje'), az Éhes disznó makkal álmodik ('vágy') (1986. 79, 105–106.), illetve a továbbiak: az álomszerűen szép, az álomban sem jutott volna eszembe (= az álomban más esztétika és logika van), álomba merül (= eltávozik, lelke elhagyja, kvázi meghal¹), könnyű

vagy nehéz álom (= álomtípus), még álomban se jöjjön elő ('a tudatalattiban se jelenjen meg'), elillanó álom (= tapasztalat, hogy az álomtörténetet a memória csak ritkán őrzi meg) frazéma. Freud szerint „a nyelvszokás tehát sejteti velünk, hogy a vágyteljesülés az álom egyik fő sajátása”. Ugyancsak Freud jegyzi meg, hogy az álomban egy régi, „veszendőbe ment kifejezésmóddal állunk szemben”, ugyanaz a szimbolika figyelhető meg benne, mint a mítoszokban, mesékben, közmondásokban, dalokban, költészetben, köznapi nyelvhasználatban (1986. 136.). Sőt, az álmok kapcsán megemlíti, hogy a neurotikus emberek tüneteinek nyomán nyerhetünk legmélyebb bepillantást az állítólagos „ősnyelvbe” (1986. 138.). Voltaképpen ezeket a gondolatokat kezdtem továbbgondolni és kutatni. Freud az ún. álommunka, vagyis a lappangó álom nyilvánvalóba átfordítása kapcsán segítségül hívja a jelentéstant, valamint a korszakban divatos gyökelméletet, mint írja: „az ősi gyökiszavak magukban foglalják ellentétüket” (1986. 147.), ezzel „nyelvi szabályt” állapít meg az álmok jelentésfeltáráshoz. Jung is említi nyelvi párhuzamokat az álmokkutatáshoz. Szerinte is az álom példázat- vagy hasonlatszerű, s „(e)z a sajátosság egyszersmind a primitív nyelv karakterisztikuma is, amelynek virágos fordulatait mindig is szembetűnőnek érezzük” (1993a. 124.). A nyelvészet mellett Freud és Jung is megemlíti az összehasonlító vallástudomány, a folklór szerepét is.

¹ Ezért búcsúzunk el egymástól akkor is, amikor egymás mellett alszunk (Jó éjt), és ezért köszönünk reggel egymásnak (Jó reggelt).

Az álmok antropológiai kutatása

A megnevezett tudományok, tudományos megközelítések találkoznak egy tudományban, amelyet antropológiai nyelvészetnek nevezünk. Mondhatjuk, hogy az álmok kutatásnak van egy antropológiai nyelvészeti vonulata is. Az álmok kutatás antropológiai nyelvészeti tematikája a következő lehet: (1) mit álmodunk? (az álmok tematikája), (2) mi a közös az álmainkban? (univerzális álmok, amelyek elvezethetnek a Freud által „filogenetikus ősidőnek” [1986. 163.], Jung által archetipikus képződményeknek, illetve „kollektív tudatalattinak” 1993a: 162. nevezett jelenséghez, s innen már csak egy kis ugrás a velünk születettség gondolata, a chomskyánus „innátizmus”), (3) milyen struktúrák, alakzatok vannak az álmodásokban? (ha az álmok megfigyelések tapasztalatait nyelvészeti szempontból vallatónak fogjuk, akkor meglepő egyezéseket fedezhetünk fel a retorikai, stilisztikai alakzatok és az álmodások között), végül pedig: (4) mit mutatnak, mit jelenthetnek az álmok? (a pszichoanalitikus kutatásokhoz a nyelvészet adhat támpontokat, de ehelyett fontosabbnak tartanánk egy összehasonlító etnológiai kutatást az álmok fejtéséről).

E négy fő kérdés, kutatási irány mellett számos egyéb, a nyelvészet tárgykörébe illő, a nyelvészet oldaláról is magyarázható jelenséget figyeltem meg az álmok kutatásokban, álmoleírásokban. Ilyen pl. az álmodásokban való beszéd vagy kiabálás, az álmodásokban való olvasás, számolás, az álmodásokban való idegen nyelvű beszéd, az álmodásokban való szóitalálás..., de ezekre későbbi kutatásaimban szeretnék rátérni.

Mi az álom?

Először tisztázzuk azt, hogy mi is az álom. Freud szerint az álom nem a közlés eszköze, senkihez sem akar szólni, de rejtett üzenetek vannak benne. Jung szerint az álom a tudatos gondolkodás feltűnő kontrasztja, illogikus, sőt prelogikus gondolkodást mutat. Elsősorban visszafelé, s talán korlátozottan előre is működik. Freud és Jung egyaránt úgy véli, hogy az álmodásnak szerepe van a lélektani egyensúlyozásban, vagyis az álmodás vizsgálata önismeretthez vezet. Egy mai kutató, Bódizs Róbert azt mondja az álomról, hogy olyan, mint a gondolkodás, csak képként éljük meg. A pszichológia és a kommunikációelmélet epizodikus emlékek (vizuális, képi emlékek) nevezi ezeket. (A képek lefordításának, vagyis verbális áttételének problémájára egyébként Freud is utal.) Simon Péter pszichológus hozzáteszi, hogy az álom esetében „bonyolult agyunk működésének egyfajta melléktermékével állunk szemben, központi idegrendszerünk, kikapcsolni nem tudván, álomképeket rajzol a tudatunkba”. De ő is megjegyzi, hogy az álmodásokat bátran felhasználhatjuk fantáziánk gazdagítására, önismeretre vagy lelki gyógyulásra is. Sőt, az is lehetséges, hogy „álmaink egyfajta mentális játszótérként, valóságsszimulációs játékként szolgálnak, ahol tét nélkül begyakorolhatjuk, hogy milyen is átélni fenyegető vagy örömteli helyzeteket” (Szekeres 2011).

Az álom vallási vonatkozásai között ki kell emelnünk a buddhizmus meditatív, belső erőket mozgósító eljárását, a vizualizációt, melynek során „az alvás és az éberség közötti állapotban egy nagyon élénk álmodásban” vesz részt az alany (Bethlenfalvy 2009).

65.). Ez voltaképpen nem más, mint tudatos álmódás.

Hogy mennyire fontos az álom, azt a köznapi megfigyelésekből is sejtjük. Gyakran halljuk, hogy életünk egyharmadát átalusszuk. Tudományos mérések – például az agy véráramlásának vizsgálata – bizonyítják, hogy „az érzelmi élet és érzelmi emlékezet folyamataiban kiemelkedő szerepet játszó agyi magcsoport” alváskor rendkívüli véráramlással jellemezhető (Bódizs). Köznyelven azt mondhatnánk, az agy éjjel megfeszítetten dolgozik (egy hallgatóm megfogalmazása szerint: „takarít”). Ráadásul ma már kutatók bizonyítják, hogy az ember sokkal többet álmodik, mint korábban sejtettük. Bódizs Róbert szerint egy átlagosnak mondható 70 éves élettartamba 23 évnyi alvás, ezen belül kb. 6 évnnyi, mintegy 2000 napra rúgó álmódás fér bele.

Álomalakzatok

Az álomalakzatok és a gondolkodási alakzatok kapcsolatára Jung is utal: „az ösztönökhöz hasonlóan az emberi psziché kollektív gondolati sémái is veleszületettek és öröklöttek” (1993b: 74.), illetve később: „mintha a tudattalan megpróbálná visszahozni azokat a régmúlt dolgokat, amelyeket az ember fejlődése során elveszített – az ábrándokat, fantáziákat, archaikus gondolkodási formákat, alapvető ösztönöket” (1993b: 98.).

A sok nyelvészetileg, antropológiai nyelvészetileg számba vehető szempont közül ez alkalommal csak az álmokban felbukkanó struktúrák, alakzatok típusait, jellegét vizsgálom. Ehhez segítségül hívom a retorikában, különösen a francia neoretorikában, valamint a stilisztikában használt gon-

dolatalakzat-rendszerezéseket. Szinte megdöbbenő (és egészen biztosan nem véletlen), hogy az alapvető gondolatalakzatok, amelyeket eddig főleg nyelvi teljesítményeink felépítésében vizsgáltunk, mind megvannak az álmokban is. Most csak Freud és Jung álmokutatósaiból gyűjtöttem ki a legjellemzőbb álomalakzatokat, s ezeket megfeleltettem a retorikai-stilisztikai alakzatoknak. Néhol saját gyűjtésű példákkal egészítettem ki a rendszert.

A klasszikus retorika és a neoretorika által meghatározott négy fő alpalakzat a következő: adjekció (hozzáadás), detrakció (csökkentés), immutáció (helyettesítés) transzmutáció (átalakítás). Ezek az alakzatok (voltaképpen gondolatalakzatok) kimutathatók a nyelvben, a nyelv minden rétegében (a hangoktól a szövegig), s vannak utalások arra, hogy társadalmi cselekvéseinkben (viselkedésünkben) is. Ezek után talán nem meglepő, hogy az alakzatok az álomban is felbukkannak, sőt úgy látszik, hogy a sokféle álmot egyszerűsíthetjük a már említett alpalakzatokra. (A kérdés szakirodalmához lásd: Balázs 2007, 2008, 2009. Az alakzatrendszerezéshez segítséget nyújt: Szathmári 2006, 2008.)

Példák az alakzatokra

(1) Adjekció (hozzátoldás). Az álmokban megragadható az ismétlődés (repetíció). Egyéni álmainkban is előfordul, hogy sokszor ugyanazt álmodjuk. Esetleg álmváltozat bukkan fel (korrekció, paronomázia – részleges ismétlés, variáció). Adatközlőim beszámolnak folytatásos álmorról is. Mindannyiunknak lehetnek olyan élményei, hogy „bárcsak folytatódna az álom”, sőt meg is próbáljuk folytatni. Az ismétléses (gyakori) álmotematiká-

ra Jung (1993a: 156.) példái: repülés, lépcső, hegemászás, hiányos öltözékben való ténfergés, kiesik a fogunk, tömeg, szálloda, pályaudvar, vasút, repülő, gépkocsi, félelmetes állatok (pl. kígyó). Hozzátennék még olyasmit, mint álmok a szülőkkel (főleg az apával), a szülői házzal, lebegés, menekülés (futás), zuhanás, kiabálás. Freud egyértelműen kijelenti, hogy az álom a „napi életből vett ismétlés” (1986. 78.). Az ismétlés a gondolkodás, a nyelv, a nyelven belül különösen feltűnően a művészet, a folklór alapélménye, s úgy látszik, hogy ehhez hozzászámíthatjuk az álmokat is. Az álommunkában, vagyis az álmok értelmezésében (átfordításában) pedig (többek között) az ellentétnek (antitézis) jut nagy szerep Freud szerint. Az ellentét adjekciós alakzat, mert hogy önmagát is jelentheti, önmagára visszautal, önmagát feltételezi (Freud 1986. 146.).

(2) Detrakció (elhagyás, csökkenés). Az álom, illetve az álommunka fő jellemzője Freud szerint a sűrítés. „Saját álmaikból fáradság nélkül visszaemlékezhetnek különböző személyeknek egyetlenegy személybe való összesűrítésére” (1986. 141.). A sűrítés lehet pusztán rövidség, de leginkább kihagyás (ellipszisz), ebből fakad az illogikus szerkezet vagy szerkesztetlenség (anakoluthon – következetlen, nem logikusan szerkesztett, egybeácsolatlan mondat, illetve exklamáció – tagolatlanul kiszakadó mondat). Az álmokat a gondolatalakzatok közül tehát talán éppen ez a detrakció (csökkentés, logikátlanság) jellemzi a leginkább. És ugyanez bukkan fel a nyelvben is, sőt állíthatjuk, hogy az elhagyás, a tömörítés a nyelv, azután a művészet másik alapélménye. Elhagyunk szavakat, szótagokat, illetve utalunk (allúzió – célzás, rájátszás).

Freud a sűrítésre a viccet is felhossa példaként (1986. 142.). Valóban, ha belegondolunk, hogy egyetlen rövid, egy-két soros vicc milyen csodálatra méltó „sűrítésre” képes. S az álom ugyanígy. Az álomban található kulturális szimbólumok, archetípusok Jung (1993b: 93.) szerint „az előítéletekhez nagymértékben hasonló módon működnek”, voltaképpen „sűrítmények”.

Az aszindeton mint nyelvi alakzat, a kötőszó elhagyását jelenti. Freud megemlíti, hogy az álomban nincsen „nem”, illetve nincsen tagadás (1986. 147.), nincs lineáris sorrend, olyan ez, mintha a nyelvben nem lennének magánhangzók, csak mássalhangzók.

Végül a már említett elhagyásból következik az odaértés, ami a nyelvben a zeugma: egy mondatrész lehetséges odaértése, elhagyással történő mondatrészekapcsolás. Az álom „nyelvében” a zeugmának, odaértésnek óriási szerepe van, hiszen az álom, hangsúlyozza mindkét klasszikus, csak önismeretből, az egyén személyes tapasztalataiból egészíthető ki, érthető meg.

(3) Immutáció (helyettesítés). Az álomkutatók egyöntetű véleménye, hogy minden álom jelképes. Ez azt jelenti, hogy helyettesítéses: valami (más, kevesebb) áll valami helyett. Ábrázolás és utalás között elmosódik a határ (Freud 1986. 125–126.). A helyettesítés jelentésátvitellel, többjelentéssel jár együtt. Ilyen jelenség a nyelvben az anagógé, a többértelmű célzás. Az álom példázatszerű vagy hasonlat (Jung 1993a: 124.). Az álom lehet allegória: 'másként elmondott szöveg', trópus, amelyben egy gondolatsor, egy leírás, egy kép egésze vonatkozik egy másik gondolatsorra, alapja egy „előzetes szöveg”, illetve lehet az álomban hasonlat, metonímia, metafora, szimbólum. Jung

(1993b: 103.) szerint: „Bármi legyen is a tudattalan, egy biztos: természetes jelenség, amely jelentéssel bíró szimbólumokat hoz létre.” Az álmokban megjelenő szimbólumok pedig „(f)el-színre hozzák eredeti természetünket – ösztöneinket és sajátos gondolkodásunkat... álmaink... a természet nyelvén fejezik ki közlendőiket...” (1993b: 95.).

További, még konkrétabb helyettesítésekre is bukkanhatunk az álomban. Ilyen pl. a halandzsabeszéd, vagy a kicsinyítés és a nagyítás, amelyet a túlzás alakzattal ragadhatunk meg. „Jellegzetes infantilis motívum a végtelenül kicsivé vagy határtalanul nagyvá, vagy az egyikből a másikba történő átváltozás...” (Jung 1993b: 43.). Másutt pedig ezt írja: „a kicsinyítési, illetve túlnagyításai (óriások!) hajlammal a tudattalan tér- és időfogalma különös bizonytalanságához van köze” (1993a: 225.). Olyan nyelvi jelenségek sorolhatók ide, mint a hiperbola: nagyítás, túlzás; irónia: az ellenkező kifejezése annak, mint amit kimondunk; kicsinyítés: a túlzás egyik formája, a valóságosnál kisebbet mondunk (másként: extenuáció, litotézis, minutio).

Jung (1993a: 225.) ír a folklórban és az álmokban egyaránt szereplő nagy és kicsi emberekről (óriásokról és törpékről), olyan esetekről, amikor valaki kis embereket látott. Egészen biztos voltam abban, hogy nekem nem volt ilyen álomom. Néhány nappal később eszembe jutott, hogy amikor első lakásomat vásároltam (1989–1990 táján), volt egy nyomasztó álomom: a leendő lakásba bementem, s minden nagyon szűknek, nagyon kicsinek tűnt, a fejemet bevertem a plafonba, le kellett hajolni, hogy elférjek a szobában. A valóságalapja az volt, hogy az épülő lakást többször is megnéz-

tem, nyomon követtem az építkezést, nyilván sokszor elképzelve, hogy a 44 négyzetméter mekkora lehet (kicsi vagy elég nagy), s az egyik nyomasztó gondolat egy olyan álomban öltött testet, hogy túl nagy vagyok, nem férek be lakásba. Ezt a nyomasztó álmat teljesen elfeledtem, és csak több mint két évtizeddel később, most, Jungot olvasva tudtam föleleveníteni.

(4) Transzmutáció (szavak, kifejezések helycseréje). A helycsere, a keveredés az álmok egyik legalapvetőbb mintázata. Freud ír az álmok torzító jellegéről (1986. 115.), illetve a keverék személyekről és képződményekről (1986. 140.). A nyelvben ugyanilyen az inverzió: megfordítás, helycsere, a mondat szavainak a ritmus kedvéért való felcserélése, a kiazmus (keresztződés, kéttagú nyelvi kifejezés megismétlése megfordított sorrendben), a metatézis (hangok, hangcsoportok cseréje egy szóban, pl. kalán kánál helyett), a permutáció (két nyelvi szerkezet megfordításos ismétlése), a paronomázia (szójáték), illetve a szűkebb értelmű transzmutáció (szavak, kifejezések helycseréje).

Keverék személyekre és helyzetekre mindenki tud álompéldát sorolni. Talán a leggyakoribb az időrendi csere: a megszokott időérzékelés elvesz (Jung 1993b: 38.), régen meghalt személyek élnek és keverednek olyan eseményekbe, amelyek csak haláluk után történtek meg, illetve olyan helyzetekbe, amelyek nem logikusak (pl. olyan házban vannak, amely még nem is állt akkor, amikor ők éltek).

Komplex álomalakzatok

Az álomban talált alakzatokat (amelyeket tehát a nyelv mintájára írhatunk le) az egyszerűség kedvéért illetet-

tem be egy-egy csoportba. Az alakzatok ugyanis (mint a nyelvben, irodalomban) többnyire komplex módon bukkannak fel, vagyis tovább keveredhetnek, bonyolultabb képleteket, mintázatokat alkothatnak. Az ilyen keveredéseket komplex alakzatnak nevezzük. Léteznek komplex gondolatalakzatok is. Lássunk most néhány tipikus komplex nyelvi alakzatot:

epifrázis = hozzámondás, adjekción alapuló transzmutációs alakzat; szinonímia = rokonértelműség; helyettesítés esetén immutáció, halmozása: adjekció;

paronomázia = szójáték, azonos vagy hasonló hangzású, de eltérő jelentésű szavak váratlan társítása: egymásmelletisége (adjekció), összevonása (detrakció), felcserélése (transzmutáció);

szolecizmus = a szavak egymásba kapcsolásakor a nyelvi normától való eltérés, a nyelvhelyesség megsértése, fölösleges szóval (adjekció), hiánnyal (detrakció), szokatlan szórenddel (transzmutáció).

Ezt a kiterjesztett retorikaelméletet Fónagy Iván kapcsolta össze a pszichológiával, a pszichoanalízissel. Fónagy alapvető („dinamikus”) szövegrendező alakzatnak tartja a kiazmust (chiazmus, antimetabolé, commutatio), és olyan társadalmi jelenséggel, cselekvésekkel hozza összefüggésbe, mint a szerepcseré, kosztümcsere, nemek felcserélése, párcsere, pozíciócsere, sorscsere, szociálishelyzet-csere, jellemcsere... Másik alapvető szövegrendező alakzatnak tartja a gradációt, amely (a kiazmushoz hasonlóan) jelen van a hangok, szavak, mondaton túli szerkezetek szintjén, s idesorolja a háromszögek kapcsolódását is (Fónagy 1990. 15–16.). Végül a reddíciót, a kezdethez való visszatérést is alapvetőnek gondolja, magyarázatát

az ember szimmetriára való törekvésében látva, valamint később zenei vonatkozásokhoz is kapcsolja (Fónagy 1990. 17., 22.).

Fónagy tehát az előbb retorikai és stilsztikai, azaz nyelvi alakzatokként kutatott jelenségeket a társadalom és a kultúra más szféráiban is fölfedezi. Innen valóban csak egy lépés a tudatalattiban való fölfedezésük, amelynek „nyilvánvaló”, tapasztalható lenyomatait, jelenségeit: az álmok.

Álomleírásokból mind az alapalakzatok, mind az alapalakzatok közé sorolt egyéb alakzatok, mind pedig az alakzatokból fölépülő mintázatok, komplex alakzatok kiolvashatók és elemezhetőek.

Megdöbbenő, de nyilvánvalónak látszik: a nyelvi alakzatok megfelelnek sokféle kulturális és társadalmi alakzatnak, s tökéletes lenyomataik ott vannak a mindennapi álmunkban, amelyek föltehetőleg a tudatalattiba vezetnek bennünket.

A különféle szövegek – nyelvi-nem nyelvi, verbális-nem verbális, pl. epizodikus, képi – közötti strukturális egyezések fölvetik egy igen tág körű transztextualitás kérdését is (a kérdés alapjaihoz lásd: Genette 1996).

Következtetések

(1) Bizonyítottnak látszik, hogy a retorikai-stilsztikai alakzatoknak, elsősorban nyelvi, és gondolatalakzatoknak megfelelő alakzatok, struktúrák fölfedezhetőek az álmokban is. Az álmok a tudatalatti megnyilvánulásai, ami azt mutatja, hogy az emberi elme nem ellenőrzött részében is vannak szabályszerűségek. Vagyis: a kaotikusnak gondolt világ is szervezett.

(2) Mi a további tanulság a nyelvi, retorikai, stilsztikai alakzatok és az

álmalakzatok analógiájának, megfelelőségének megállapításából? Az mindenképpen, amit régen sejtettünk, hogy a nyelvnek vannak alapvető, elemi formákra visszamenő, szabályszerű építőeljárásai, amelyekre már az ókori retorikusok felhívták a figyelmet, vagyis alakzatok, gondolatalakzatok. Ezek elemi formák, amelyek megőrződtek az álmokban is, ami újabb bizonyíték arra, hogy „nyelv előtti”, filogenetikus örökséggel állunk szemben, amely szintén a „velünk születtség” része: vagyis a generatív grammatika által vélt/feltárt szabályokon túl egyéb szabályok is vannak. (Még csak most artikulálódó véleményem szerint a XX. századi nyelvészetet megmozgató, az 1950-es években meg-

született generatív grammatika ihlető forrásai között föltételezni kell a pszichoanalízist, Freudot, Jungot; ahogy az itt bemutatott gondolatok is jelzik.)

(3) Ha még tovább megyünk, akkor újabb bizonyítékot látunk arra, hogy a természet, a társadalom, a kultúra egyes jelenségei, alakzatai szorosan összefüggenek, egységet alkotnak. A mindennapi álmunkban tehát megőrződött, kódolva van az emberiség története, s benne a nyelv története is. Jung (1993a: 126.) ezt írja erről: „minden ember egy bizonyos értelemben az egész emberiséget s annak történetét képviseli. Márpedig ami az emberiség történetében nagyban lehetséges volt, az kicsiben bárkivel megeshet.” Csak olvasni kell a jeleket!

Irodalom:

- Balázs Géza 2007. *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése*, Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely – Inter Kht., Budapest
- Balázs Géza 2008. *Gondolkodási formák, gondolatalakzatok, szövegaleptípusok. A szövegtípusok antropológiai jellegű megközelítései*, 79–88. In: Tátrai Szilárd, Tolcsvai Nagy Gábor szerk.: *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*, Tinta könyvkiadó, Budapest (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 80.)
- Balázs Géza 2009. *Az alakzatok mint szöveg- és stílusépítő eljárások*, 120–126. In: Fráter Zoltán–Fűzfa Balázs–Szabó B. István szerk.: „Látni, teremteni kell”. *Sipos Lajos 70. születésnapjára*, Savaria University Press, Szombathely
- Bethlenfalvy Géza 2009. *A buddhizmus tanulmányozásának kezdetei (Kőrösi Csoma Sándor munkásságának tükrében)*, Távolsági tanulmányok, 1, 55–70.
- Bódizs Róbert 2011. *Álmokképek és agyműködés: percepció vagy koncepció?* www.c3hu/~prophil/profi052/bodizs.html, 2011. 03. 16.
- Fónagy Iván 1990. *Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák*, MTA Nyelvtudományi Intézete, Linguistica, Series C, Relationes, 3. Budapest
- Freud, Sigmund 1986. *Bevezetés a pszichoanalízisbe*, Gondolat, Budapest
- Genette, Gerald 1996. *Transztextualitás*, Heliikon 1–2., 82–90.
- Jung, Carl Gustav 1993a *Mélységeink ösvényein*, Gondolat, Budapest
- Jung, Carl Gustav 1993b *Az ember szimbólumai*, Göncöl, Budapest
- Szathmári István szerk. 2006. *A stilisztikai alakzatok rendszerezése*, Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szathmári István főszerk. 2008. *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*, szerkesztők: Kozocsa Sándor Géza, V. Raisz Rózsa, Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szekeres Júlia 2011. *Álmok a képernyőről*, Népszabadság, 2011. február 5., 9.

Rose Ausländer

Önarckép

Fekete-sárga
zászló alatt vonuló
német ajkú
zsidó cigány asszony

Határok lökdöstek engem
latin szlávokhoz
amerikai németekhez

Európa
öledben
álmodom
újrászületésem

Esőben

Parki gesztenyék alatt
virágokat csókolgató
esőben ücsörgöm

Táncolnak a csöppek
esernyőmön
időzgetek még

Szeretem a nyár
hűvösét
az árnyas gesztenyelombot
a játszi szökőkutakat
s a szomorún sustorgó esőt

melynek ezüst szíve
együtt ver szívemmel

TAVASZ

Bűvöl az akác-
illattal lengő
tavasz

Örökzöld vagyok én
szól az idő
és tarkán
virágzom

Fényt és meleget
én adok újra
kiált nevetve a nap

A föld lelke vagyok én
suttog a levegő

Átjár bennünket
az orgona
friss illata

Még gyászod is

Virágban minden
de te gyászolsz
ródlizást
jégvirágot havat

Földrengés sújtotta
tavasz helyett
másikat hív
egy barát

Bor és tánc
sem vigasztal

Virágban minden
még a gyászod is

Pitypang

Asztrálfinom gömb

Csélcsap pillantásom
hadd időzzön
rajtad

hajdan a szél
sóhajtott ki téged

Hagyd
mértani
csodád
magasztalnom

Fagy

Hétmérföldes szánon
uzsgyi kifelé
a fehér
veszélyből

Mély
a jég gyökere

Nullpont alatti
fagyban jár-ke
a nap
kísértete

Málnáserdő

Méhek
zsongják a nyarat

Nap szerelmétől
izzik az erdő
málnája mind

Parazsát ujjak lopkodják
szájak habzsolják

s tűnt öröm utáni
illat páráll majd
helyén a málnaszemeknek

Régi

Kemény napok ezek

Hiába világlanak
a kökőrcsinek

Sötét felhőt
sír a szürke
ég

Álmomban halott barátom
Keresem

Úgy fáj
az írás

Cseh Károly fordításai

Rose Ausländer (1901–1988) bukovinai (csernovici) születésű, német lírikus, élete zömét önkéntes száműzetésben töltötte. Sóhajnyi versei a fájdalom, a bánat és a szomorúság sajátos melódiái. Itt közölt opusai eredetiben a *Gedichte* (Philipp Reclam jun., Stuttgart, 1997) című kötetben lelhetők fel.

Danijel Dragojević

Repül a nehéz kő...

Ahelyett, hogy mindenféle belekapsz, jobban tetted volna, ha föl sem egyenesedve, egyenként fölszeded a Szentírásban fellelhető összes követ. S mivel a te szigeted kövei is köztük vannak, okvetlenül feltarisznyázhattál volna belőlük, s akkor bejárod velük az utcákat, a hivatalokat, az áruházakat, magaddal viszed a bandázásra, az őszi sétákra. A gyászosan nagybecsű kövek, melyekkel megköveztünk másokat tegnap, s megköveztünk ma, a vizzálykodás köve, a remete köve, az emlékkő, a szent kövek, a botránykő meg az enyészet köve, mindezek a zsákba kötözött kövek a mi egyetlen jussunk és – amikor valamely ismeretlen városnegyedben találjuk magunk, s nem tudjuk, merre a fent, merre a lent, mi van előttünk, mi mögöttünk – az egyetlen tanácsadóink. Mert az a kő, mellyel megdobtuk szomszédunkat, ki tudja, mikor, sok ezer évvel ezelőtt, mindmáig repül a térben. Lent, a piazzán látjuk is az összecsődült embereket, amint visszafojtott lélegzettel, görcsbe merevedett arccal figyelik az útját.

Кönныў Зэно́ннак

A jószágos Zénón – neki könnyű. Az ő köve nem repül. A testi meg a másfajta lét, az absztrakció meg a test homályos egyidejűségében az ő világa céltalanul nyugszik – s tiszta képet ad.

Könnyű Zénónnak. Ám a kő, melyet elhajítottam (amíg máshová tűzted a virágot a hajadban), a kő, amit eldobtál, nem szűnt meg repülni. Lehet-e másképp? Nem tudom. Húzd be a nyakad!

Danijel Dragojević (1934, Vela Luka, Korcsula-sz.) a földközi-tengeri táj költőjeként sajátos panteista életérzést fejez ki prózaverseiben, melyek mestere, s amelyekkel valóságos iskolát teremtett. Az Adria-parti Splitben (Spalatóban) él és dolgozik.

Zorica Radaković
Megölni a jövőt

a fehér gyolcsba takart
múlt értéktelen táp
semmivé foszlik hiába kaffog rá
a kivénhedt kopó
szárnyra kap a madár
elröppen a vadonba
érintetlen a bordáim
napoztatom
esőben mállnak el városok
a csendes óceán csendes
kék sót álmodik
mielőtt ködbe borul
hajts föl egy kupica
tisztá szeszt mielőtt
bezsonganál hörpöld fel
valaki kivájt szemét
a szomjas száj bezárul
a bársonyos csöndben
krokodilus-éjszakák jönnek
a rög alatt megbújni
nem érdemes
hajlékony csápjaival
a reggel majd átfonja
a kocsonyás agyvelőt
s belülről szürcsöli ki
miképpen a pók kiszívja
az éji bogár nedveit

Zorica Radaković (1963): *Mindennap holnap van* (*Svaki dan je sutra*) – ez a címe a zágrábi költőnő első, ún. „próbakötetének” (1984), amely a műfajok sajátos egyvelegéből (dráma-, vers- és látványszövegekből) alkot költői szövedéket. A továbbiakban, mi több, az irodalmi műfajokon túllépve, más médiák tapasztalatai felé fordul, így teremt egységes művet. Ezért, valamint nagy fokú borúlátása miatt, egyes kritikusok „női Rešicki”-ként emlegetik.

Miroslav Mićanović

A jégkocka

Mindjárt az első folyókanyar mögött van a hűtőház. Élettelen betonépítmény, melynek háttérén kirajzolódva munkások sötétlő foltjai úsznak, miként a célpont a fegyver pásztázó célgömbje előtt. A raktár kijáratának egy részét hatalmas, lejtősen szerelt vasszerkezet tölti ki. Ezen engedik le a hulladékot, a hátgerincek, belek, kizsigerelt hasüregek maradványait. A halászok odaállnak a csúszda végébe, az ürülékben toporogva várakoznak; a fehér giliszta, a sikló, a patkány, a vér jó csali a halaknak. Az avatatlan, óvatlan, véletlen szemlélő elborzad, amikor a hídról lenézve megpillantja a vízben úszó tehén-, ló- és ökörfejeket, jaj, csak nem emberfejek? Télen, a nagy hideg miatt, odafagyott kupacok, jégkockák dermedeznek a vasúti töltésoldalban. A lecsúsztatott húscsapatok ilyenkor a fagyos aljzathoz verődnek, pirosra festik, majd a befagyott folyóágra potyognak. A romlott hús bűzét a folyó túlszéljén is érezni. Az ekképpen megfeszített kockaidom balul elvesztett játékszerre emlékeztet. A tavaszi kikelet előhírnöke, a napsugár megmozdítja a jégrögöket. Az olvadó aljzat tömbje lassan az ereszkedő vége, a folyó felé csúszik. Alig hallhatóan. Lecsusszan, lottyan, lecsusszan, belelottyan. Anélkül, hogy feneket ért volna, a víz sodrásába került jégkocka hamarosan bukdácsolni kezd, hol elmerül, hol felbukkan, majd pedig, miután kitér az első hajók, az első házak elől, egy hang nélkül átadja magát kezdeteinek, a víznek.

Borbély János fordításai

Miroslav Mićanović (1960, Brčko, Bosznia és Hercegovina) költő, műbíráló. Költőként a hétköznapok éles szemű megfigyelője, krónikása, aki a látott, tapasztalt jelenségek nyomán olykor filozófiai magasságokba emelkedik (*Fal és látképek – Zid i fotografije kraja*, Rijeka, é. n.). Irodalomkritikáit (társ-szerzővel) *A kétely négy sarka* (*Četiri dimenzije sumnji*) című kötetében gyűjtötte össze.

Rainer Maria Rilke

Játékok

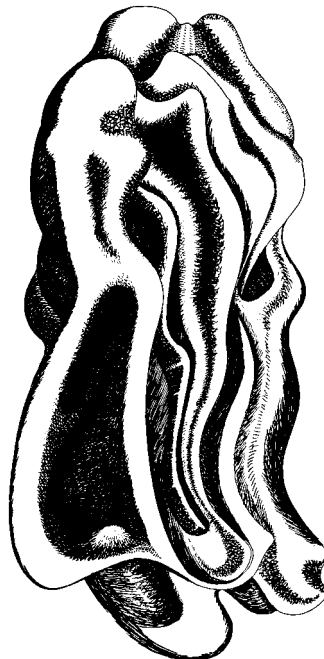
Egy játék, íme: kérdés, felelet;
s oly ismerős, az ember szinte unja:
kicsiny szeretet-kocka hullt, s gurulva
hogy elsápadsz, oly számhoz érkezett...

S újra s ismét vetettük a kockát,
s a kis játékszer asztallapon át hullt,
a ház teljes tömbjén szállt, hatolt át
a gravitáció mélyébe száguld.

Hogy az esést fürkészsze valamit még
a hulláshoz oda is képzelénk,
hidd az asztalt, s kocka mutatja ezt: HÉT.

Vagy magát a kockát: sors szenteli meg,
hidd kettőzötten, hiszen részt nem vehet,
s bár mondod: TE, ő nem mond sosem ÉN-t.

Botár Attila fordítása

Tea japán csészeből

Nem hiszünk a halálnak, ha ránk mutat, ha fenyeget. Nem hiszünk barátunknak, mikor mondja a hírt: a gyógyíthatatlan betegséget! Átfúj rajtunk is hideg szele, ellene az életet hozzuk örök mentségnek. A Kedves Halott is, akitől most búcsúzunk, nemrégén még az élet nagy szerelmese volt. Isten hitének, örömhírének igaz leánya. És lett váratlanul a szenvedés szelíd óriása: rácsos ablakos kórház rab lakója, véraláfutásos karral és megkínzott arccal.

Mindezt elhittem KEMENCZKY JUDITNAK, a gyors befejezést nem.

*

De elvégeztetett.

*

Az 1945–50-ben született gyérülő nemzedék csapatából az egyik legtehetségesebb dőlt ki s hagyott magunkra. Az egyik legkülönösebb hangú költőnk. Istenes, bibliás ember, akit a nagy társ, Pilinszky János indított útjára. „Tíz-húsz esztendőként új és új nemzedék jelentkezik a világban. Én, a parthoz közeledő hullám, tudok ugyan a hátamban levőkről, igazából mégse látom őket. Velük szemben nekem egyedül az marad, hogy hívom őket. Félve, szeretve és csodálva bennük mindazt, ami voltam és nem voltam, ami lehettem volna, és már soha többé nem lehetek. Ta-

Kemenczky Judit
(1948–2011)

lán ők majd kimondják azt, amitől én már rövidesen elnémulok.”

*

És kimondta Kemenczky, varázslatos és modern nyelven. Pontosabban fogalmazva, megkísérelt egy írásmódot (nagyon korán), és azt sikerre vitte. Olyan versbeszédet teremtett, ahol nyugat és kelet szelleme összeolvadt, mondatai szabad áramlásban örvénylettek, ben-

nük a hétköznapi élet kis csodáival, történeteivel. Nem véletlenül fordította le a misztikus Hildegard von Bingen és eredeti japán nyelvből az „év könyve” díjjal kitüntetett nő-drámákat. És még nem említettem, milyen különös festő is volt. Festeni „írástudóként” kezdett 1985-ben, teljes önátadással, ahogyan egyik önvallomásos költeményében megfogalmazta.

*

Perzselő nyárban, délelőtt, telefonon hallottam, hogy meghalt. Vártam már ezt a szívre sújtó percet, mégis megdöbbenetek a botladozó szavak, hogy így jó, ilyen gyorsan lepergett minden, mert iszonyú sokat szenvedett! Azután újabb hívások, e-mailek, lassan megtudták azok, akik ismerték és szerették, és azok is, akik nem értették ezt a gordonkahangú Isten-dicséretet. Az óbudai temető mély csendjébe azok jöttek el, akik tudták: egy avantgárd költő jelentős életmű-

vet teremtett, és ennek folytatását most a halál megakadályozta. Akik beszéltek, nem úgy tették, ahogyan Kemenczky Juditot megillette volna. Pár perc szellem, méltóság. Kevesek arcán a megrendülés, szál virággal a tiszteletadás. És a kényszerű zsúfoltság az apró ravatalozóban, akik valaha együtt indultak, örültek egymás sikerének, most nem szívesen köszöntek. Pedig ha mást nem, a Halott ezt a politikai „örültséget” soha nem értette, és nem is akarta. Ő mindenkit és mindent verseibe akart ölelni.

*

Lassan hatalmasra duzzadt költészetét kevesen ismerik. A szakma alig olvassa. Pedig kikerülhetetlen. Divatok, díjak ide vagy oda, Kemenczky nélkül szegényebb lenne a magyar irodalom. A költészet különös ragyogású fényét vesztené el. A misztikusok, Pilinszky utáni legforróbb vallomások hangot. Hogy a jelentősek egyike halt meg, azt a barátok régen tudják, a többség talán a nevét is elfeledte. Amiről ő is tehetett, mert sokszor eltűnt, éji kolostorok csendjében írta szépen formált betűit, vagy otthon, hallgatag társa, magas szobafenyője mögé rejtőzve. Ilyenkor bekopogott hozzá Isten, ő kinyitotta az ablakot, s várt, amíg a leghűségesebb virrasztó, egy mindig fázó gerle odaszállt déli ebédjéért. Sokat volt egyedül, pedig nagyon szerette, ha jó emberek veszik körül és új munkáiból valamit felolvashat. Talán most, friss halálakor ez lenne a legméltóbb: emlékolvasásokat tartani. Lehet, sikerülne. Bár az ő nap-meleg mosolya és biztatása nélkül hamar elcsüggednénk.

*

Hogyan viseljük el a gyűlölködő világot, barátok árulását, s mi a

költészet lényege, azt tőle tanultam meg igazán. Tenni a dolgunkat, a legjobb erőnk szerint, becsülettel. *Istennek írunk!* Elég, ha olykor érezzük kerges ujjainak érintését. Hogy velünk van. Nem hagyott el. Mit számít az, hogy más ügyeskedő költők, szövetségek ránk se hederítenek. Néhány éve, hatvanadik születésnapján váratlan örömei vették körül. Őszinte köszöntők, régen látott költőtársak, messziről érkezett ismerősök. Régen láttam ilyen boldognak. De alig ért véget a vasárnap, máris munkájába temetkezett. Utólag látom, mint szorgos gazda szétoztotta magát a színes borítójú spirálfüzeteibe. Bence sugárzó hite titkos üzenetei, fekete-piros mondatai. Fáradt arccal, eltűnőben, filléres gondokkal küszködve talán kívánczolt is valami égi békességbe.

*

Túl sokat töltött ezzel a „sorozattal”. Milyen kár, hogy nem írt több esszét. Bámulatlan felkészültségű költőként, szinte mindent tudott; ha a legegyszerűbb dologról beszélt, a végén a mindenségig tágította. Jövendölései félelmetes pontossággal igazolódtak be. Régóta szeretett volna naplót írni, néhány oldal elkészült, de a halál ezt sem engedte folytatni. Több találkozást sem, kórházi folyosó végéről egy utolsó pillantást. Mégis próbáltam elevenné tenni alakját, a legnagyobb reménytelenségben is jóízű nevetését. Az elforgó század elbúcsúztatta végső álmainkat, félelem nélküli napunk több nem lesz már. Új évezred, új értékrend, új pusztítások – mondta állandó fojtó köhögéssel küszködve. Nem tehetünk mást: írunk gyönyörű dolgokat. (Ha már Isten a legszebb mesterséget adta a kezünkbe.) Egyszer biztos jön egy fiatal em-

ber, aki kíváncsian verseink fölé hajol, s forró kávéét szűrösölve választ keres kérdéseire.

*

Régi (*A vesztő, Sorsminta*) és új írásaiból (*Hullámlouasok*) három képessége ragadott meg: széles műveltsége, stílusa és az a szívet szorongató érzés, amellyel újra és újra Istenről írt. És Bostonról, ahol nyolc évet töltött el. Házassága termékeny volt minden tekintetben. Bakucz József az emigráns magyar irodalom páratlan alakja volt. Zseniális költő, kalorikus mérnök, szenvedélyes vadász a kanadai erdőkben és óriás halakra horgászó férfi az Atlanti-óceán dörgő vizeiben...

Kemencky Judit itt vált igazán jelentős költővé! Kereszténység és Távol-Kelet misztikája, rejtőző szövegei szétválaszthatatlan egységet alkottak.

Milyen kár, mondhatjuk utólag, hogy nem maradt meg ebben a körben. Továbblépett, talán elszigeteltsége miatt. Az utóbbi tíz év termése 30-40 kötetnyi anyag! Isten-párbeszéd. Alig ismerünk belőle valamit. Három könyv rövidesen napvilágot lát, de kinek lesz igaza – hogy betetőzte életművét, vagy árnyalta –, ezt csak elolvasás után tudjuk megítélni.

A hatalmas monológfolyam, amely 63 esztendő volt, most hirtelen megszakadt. Tekintsük a nagy rendező, Isten elrendelésének, hogy itt, Magyarországon történt. Talán azért így, hogy rejtett ereken, titkos föld alatti járatokon bujdosva törhessen föl bennünk. És akkor, újraolvasva mindent, másképp látjuk a világot, és kezünk könnyen kulcsolódik majd imádságra.

Fenyvesi Félix Lajos

...egy tibeti német kislány imája

GESCHLOSSEN – BEZÁRVA

Egy női fej, kislány

Kristálybazárva,

kristálybairva

Kemény drágakőruhában

Nyakában kicsi kristálykereszt

A kőbe operálva

"Arra gondoltam:

-állhatatos maradok-

De ki képes az ősökkel szembeszállni?

Előbujok a föld alól

Most

A kristályhegyből feltörő

Kristálypatak fénylő

Lányaként ünnepel!

Kemenzky Judit verse
a *Jézus és Manikinek*
című gépiratos kötetből

Németh István Péter
Rekviem-töredék Makay Idáért

*Tányér a nap:
Az eget kínálja élém. (M. I.)*

Alig volt édesanyámnál fiatalabb. Ida.
A nyáron halt meg. Június volt. Tizenhatodika.
Költőnként jó előre elhallgatott pedig.

Amúgy sosem találkoztam vele.
Olvastuk csak egymás verseit.

Véménden élt, oda írtam így aztán
S küldtem néki párszor a postám.

Szépek maradtak betűi,
Ám betegségre vallott sorvezetése.
Édesanyját is gondoznia kellett. Ó,
Nemegyszer éreztem, hogy szinte ilyenkor
Hozzátönkölődik ápolójához az ápoló.

Bizony, vannak dolgok, amelyeket
Nem úszhat meg senki sem.
Az édesanyánk ápolását.
S a költői robot is ilyen.

Galambosi Lászlóval és Bertókkal
Indult közös antológiában.
Galambosi hunyt el elsőként a triászból
Úgy, hogy minden elismerés nélkül hagyta
Éltében és holtában – azóta is – a szakma.

Főbb díjra Ida sem vágyott.

Van, aki ki nem maradna az élet
Nyüzsgéséből, a találkozásokból,
A szőlőtálas és epres svédasztalok
Javaiból, az információkból és egyéb
Részesezésekből,

Van, aki meg csak az érett gyümölcsök
Puffanásait hallgatja mindössze
És mindenektől távol,

Ahogy a földre csapódnak,
S még arra sem kér senkit,
Hogy tanúja legyen e hangoknál,
Hogyha egyszer nem csupán illatos lekvárt főz be,
Hanem szesznel bódítóbb verseket párol.

2011 nyarán – Makay Ida halálhíréről még
Mit sem tudva – egy tapolcai kertben
Beteg édesanyám közelében
A kajszibarackfa alatt:

Akárha gyilkos erejű szervák
Rikító sárga teniszlabdái
Zuhogtak volna köröttem.
És többen. Egyre csak többen – – –

Vitéz Ferenc

A város és a vidék

Adalékok Krúdy Gyula publicisztikájának (újra)olvasásához*

Krúdy gazdagon áramló, az első világháború éveiben s a következő időszakban is különleges értéket képező publicisztikai írásai a történelem és a társadalmi élet legfontosabb eseményeire figyeltek-figyelmeztettek. „Az események és következmények láncolatát ontológiai, kauzális és perspektivikus szempontból vizsgálták, de krónikásként – a magyar élet publicistájaként – úgy élte át a történelmet Krúdy, hogy annak konfliktusait, változásait a mindennapi magyar lét életképeiben s drámáiban mutatta meg rögtön: mint törvényszéki következményt – írta Czére Béla. – A pesti utcák életéből szőtt lírai história ez, expresszív visszaigazolása és dokumentálása a történelem eseményeinek. Bár fontos írások szólnak a Nyírségről és az ország más tájairól is, a tárcák mégis a budapesti létformát és gondolkodást tükrözik elsősorban, hiszen a történelem változásai is a fővárosban alakították át leghamarább a magyar életet.”

„Fontos írások” szólnak tehát a Nyírségről, míg Krúdy a századfordulóra már pesti író lett, s az első világháború idején az egész hátsóország élmény-sűrítője Budapest volt számára. „Budapest vőlegénye” hol imádta, hol szapulta menyasszonyát, s akkor fordult szigorúbbá hangja e város-asszonnal szemben, mikor azt látta: a régi élethez lett hűtlen – tehát magához Krúdyhoz, a régi vőlegényhez. Megcsömörlött időszakaiban azonban mindig a szülővidék jelentette a menekvést. Hasonló szépségű vallomást egy vidékről, mint amelyet Krúdy 1916-ban írt a Nyírségről (*Nyírség* címmel), talán Petőfi úti jegyzeteiben olvasunk Gömöréről, vagy Móricz Zsigmond tollából Debrecenről.

„A nyírség Magyarország legszebb tája. Írni róla csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról. Vagy egy elaggott vitézi életről. Régi szép kalandokról, regényes hőstettekről, amelyek ifjúkorából eszébe juthatnának egy tunya, elcsitult falusi nemesembernek, midőn méhesében jelenen és

¹ Az újságíró Krúdy monográfiájához több előtanulmányom jelent meg a Néző Pont című szerzői folyóiratomban (Krúdy és Debrecen. Krúdy Gyula publicista pályakezdése. 2008/12–13. 242–259.; Szindbád hazamegy. Vázlat Márai Sándor Krúdy-képéről. 2008/14–15. 454–467.; „Tudósok naptára”. Vázlat Krúdy Gyula irodalomszemléletéhez – és hozzászólás az Irodalmi Kalendáriom néhány felvetéséhez. 2008/16–17. 627–642.; Az újságtárcát az irodalom rangjára kell emelni. Krúdy Gyula publicisztikai kiteljesedése. 2009/23–24. 372–393.; A hiányból teljesség. Krúdy Gyula szerelemfelfogásáról. 2009/25. 512–522.). Ezúttal is olyan kérdéseket érintünk, melyek (a többi, tárgyalt terület mellett) szintén kisebb hangsúlyt kaptak publicisztikájának újraolvasásában. Mivel az újságírás és szépirodalom elválaszthatatlan volt egymástól az író életében, a publicista Krúdy megismerése, műfaji és gondolati sokárnyaltúságának felfedezése ahhoz is szükséges, hogy a szépírói életmű megközelítését is újabb szempontokkal egészíthessük ki.

múlton eltűnődik. (...) Egy nagy darab nemzeti történelem a Nyírség.” Talán az sem véletlen, hogy az író akkor rohan vissza a felnevelő gyerekkor tájaihoz, „szerelmes földrajzának” is markáns darabját adva, amikor érzi, hogy valami végérvényesen eltűnt. A Nyírséget nemcsak egy orkán pusztította a cikk írása előtt néhány nappal, mintegy „a valóságos magyarság eleven testén ütött sebet”, nemcsak a férfielemek tűntek el onnan is („mind elmentek a király mellett” a háborúba), de jobban sújtja az egész nemzeti hagyománypusztulás is.

Különösnek tűnhet – ami hajlam és írói karakter alapján amúgy természetes –, hogy Krúdy a Nyírségben azt szerette legjobban, ami ott rejtett egész íróletének minden pillanatnyi vagy visszatérő talmi öröme alján: a szomorúságot, a mély bánatot az eltűnt idők fölött. „A gyermekkoromban elmúladozó kurtanemesség múltakon való elszomorodása volt a bánat, amely e kutyabőrös, voksos, választó nyírségi falvakat elborongatta?” – kérdezi; de a választ is megadja: „A történelem (amelyet itt mindenki kedve szerint értelmezett), a hagyomány (amely természetesen édes volt, mint az apák simogatása), a szokásjog (amelyet e falvakban pogánytiszteletben tartottak): eltűnedezőben volt.” Krúdy múlt fölötti sirámainak egyik fontos forrása a kamaszkori tájhaza.

Pethő József idézi Krúdy egyik levelét az író Nyíregyházához való viszonyát vizsgáló tanulmányában: „Ennek a városnak voltam az írója ... az én olvasóim sohasem kérdezték: hol születtem. Minden írásomból kitűnik, hogy nyíregyházi vagyok, aki büszke származására. Harminc esztendeig mindig Nyíregyházáról írtam. Könyveim éppúgy jelentik a régi Nyíregyházát, mint akár a város múzeumai.”

Az 1910-es évek közepétől kiteljesedő Krúdy-publicisztika áttekintésekor, melynek középpontjába már valóban a fővárosi élet mozzanatainak és jelenségeinek rögzítése került, nem hagyható tehát figyelmen kívül a tény, hogy főváros-szemléletének elidegeníthetetlen része a magyar vidék. Vargha Balázs Krúdy-portréjában például az 1913-as *A vörös postakocsi* budapesti utazásairól állapítja meg, hogy „a modernségét fitogtató fővárosban az egykori kisváros változatlanul tovább él, sőt új erősítést kap a felköltöző vidékiektől”.

Felidézi, hogy Adyt is éppen az lelkesítette Krúdy első vérbeli pesti regényében, ami nem pesti: „Ez a tegnapi ifjúság Budapesten virágzott el, mert nem is lehetett predestináltabb helyén, mint Budapesten, s szinte csak ennyi a Krúdy könyvében Budapest szerepe. Mert például az író vidéki emlékekkel terhessége, mely olyan szép és csodás e könyvben, mint a Krisztus-anyaság, Budapestet majdnem lefokozza, sőt érdektelenné teszi itt-ott” – olvassuk Vargha Balázs kiemelésében Ady sorait.

Krúdy tehát egyszerre volt a vidéki, „falusi” Magyarország és a főváros, a nagyvárosi élet írója. Publicisztikájában (még a budapesti témaközpontúsággal jelezhető időszakokban is) fölelevenedtek a vidéki mozzanatok, az emlékezés szintjén túl: konkrét eseményekhez kapcsolódva. A világháború történéseit Krúdy a fővárosból követte, bár a háttérként szintén jelen vannak a magyar falvak és városok. Beszámol cikkeiben a vidéki utazásairól is.

1915-ből például: „Falun jártam, Somogy megyében, tatárok lakták valamikor a helyet, a helység neve a kirgizek nyelvén hangzik: Kiliti – mondja szinte ázsiai kiejtéssel Grószberger, a falusi fiákeros, amint elhagytuk a Siót, ahol még katolikusok laknak, és útszéli szent vityáz a Mária fuvarosaira.” (*Napszállat után*

egy magyar faluban). Bécsi utazásait 1915-ben és '16-ban (Ferenc József temetésekor több időt töltött Bécsben) szintén számos újságcikkben örökítette meg.

A következő év izgalmas tárcája a *Tavaszi út 1917-ben* című írás, melyben fizikailag csupán a szállodától a pályaudvarig tartó utat követhetjük nyomon (csak a pályaudvaron, immár a megérkezéskor kiáltják el a város, az úti cél nevét: Szeged), közben azonban nemcsak a Duna–Tisza közét, illetve az egész országot, hanem századokat és földrészeket jár be a képzelet, sőt, az utazás mint metafora értelme domborodik ki. Már az első bekezdésben találunk két olyan mondatot, melyek Krúdy főváros-szemléletének megértéséhez, illetve életfilozófiájához kínálnak adalékot. „De én már nem vagyok kíváncsi a városra, nagyon sokszor láttam, többet nem szabad lett volna, hogy továbbra is jókedvű polgártárs maradhassak Pesten.” Majd néhány sorral lentebb: „Talán lehetne valahol felcsípni egy kis boldogtalanságot is, amely nemegyszer jó orvosságnak bizonyult a legbeteggebb embereknél.”

A falu szólal meg a *Néma Magyarország* című jegyzetben, itt olvassuk (szintén 1917-ből), hogy bizony, a régi életet leginkább a falu, a vidéki Magyarország rejti. „A falusi ember élete nagyjában hasonlít a régiek életéhez, amelyből gyermekkorában hallgatott az unoka, a szabadságharc utáni magyar élethez.” S egyáltalán, ha Krúdy a fővárosból nézte is az eseményeket, amikor a magyar jelzőt használta újságcikkeinek címében, soha nem Budapest, hanem a vidék jelentette számára Magyarországot, s amikor kifejezetten a fővárosról kívánt írni, ezt a címben vagy a bevezetésben tisztázta.

1918 végén és 1919 elején mozgalmasabb lett az író élete, szinte folyamatosan járta az országot, riportokban, tárcákban és kommentárokból számolt be tapasztalatairól. És igaz, hogy az 1920-as években a Margitsziget jelentette számára a biztonságot (1918-ban költözött a Margitszigetre, ahonnan 1930-ban lakoltatták ki a lakbérelmaradások miatt), de olykor kalandként, máskor kényszerű feladatként utazgatott tovább. Minden különösebb terv nélkül, ötletszerűen látogatott meg vidéki fogadókat. Mikor 1915-ben, írói jubileumára, az Athenaeum életmű-válogatással készült, Krúdynak is előfizetőket kellett gyűjtenie. Ehhez vonatra ült – legnagyobb biztonsággal a nyíregyházi közönségre és támogatókra számíthatott. Fel-feltűnik Gömör–Borsod, Szolnok, Nyíregyháza és a Nyírség, *Tiszaeszlár az ötvenedik évforduló távlatából* (Krúdy külön is megírta a *Tiszaeszlári Solymosi Eszter* történetét).

Tény, hogy már a Budapesttel való megismerkedésekor fogságába ejtette a főváros, ábrázolásaiban azonban igyekezett nem idealizálni. Fülöp László szerint Krúdy városábrázolása nem tekinthető megszépítőnek vagy eszményítőnek. „Nagyvárosi élményeinek legnagyobb részét romantizáló regényesítés és lírai stilizálás nélkül formálja meg.” Látteleiteiben megfosztja illúzióitól a várost. Eisemann György Krúdy újraolvasásakor más irányból közelít a problémához. *A város mint emlék és fikció* című tanulmányában abból a metafikciós alaphelyzetből indul ki, hogy a város-toposzt alkalmazó poétikának „nemcsak kommentált-kommentálandó tárgya, hanem közege (magában foglalója) is a város. Tere nemcsak 'nézőtér', hanem 'színpad' egyúttal. A színpadra lépés, a színrevitel pedig a reflektált szférába oldja, magába vonja és saját nyelve figurájává teremti át a metapozíció alanyát. (...) A város-toposzhoz kötődő emlékezés tehát kiindulásképpen – főleg Krúdy műveit szem előtt tartva – úgy hatá-

rozható meg, hogy elbeszélésében a tárgyi-személytelen alakzatok-jelentések struktúrálódnak át egy újabb szinten fikcionálódó, ekként színre kerülő, ekkor már 'személyhez' (archoz) kötődő jelentésekké. Vagyis az arculat, mely személyessé tesz, a múltban 'készült', a múltból érkezőnek felfogható vonásokból nyeri jelenbéli kontúrjait. Ezért már a körvonalazódása sem más, mint emlékművelet, hiszen emlékjelekből íródik-konstruálódik."

E tétel bizonyításához (miként Eisemann ezt meg is teszi az *Asszonyások díja* és más „pesti regények” újraolvasásával) szükségszerűen a szépíró Krúdy műve ad kellő alapot. Az újságprózában – eltekintve néhány, a hagyományos tárcánál hosszabb terjedelmű novellától – nincs lehetőség a fikció fenti értelemben vett pozicionálására, nem lehet kibontani, csupán jelezni, vázolni a színteret (emlékteret). Ám az újságcikkekben is egyértelművé válik Krúdy kettős szerepe, amely ugyanúgy megnyilvánul a narrátori beszédhelyzetből, mint a regényekben. Az író egyrészt elbeszélő, tudósító, krónikás, aki beszámol az eseményekről, mindarról, amit látott és érzett, elgondolt és elképzelt, ugyanakkor „nyomatékosan áthúzza a valamiről tudósítás külső beszédhelyzetét, és a narrátort magát is az általa elmondottak szereplőjeként, történetében benne állóként tünteti fel”. Ez nem föltétlenül követelménye a szépprózai elbeszélő alaphelyzetének, ám természetes jegye a publicista karakternek.

S ehhez még csak nem is kell egyes vagy többes szám első személyben megszólalnia: a harmadik személyben (vagy személytelenül közölt tényekben) ott van maga a teljes írói, átélő vagy átképzelő személyiség – ha Krúdy „tényeket” közöl, azt úgy teszi, hogy azokat saját valóságos vagy fiktív élményköréből veszi. Tematikailag és közlésformájában, hangjában is ide illő a *Nem élhetek Pest nélkül* című, 1925-ös kommentár. Valóban klasszikus kommentárként indul a cikk, mégis vallomás lesz belőle, az alapul vett hír már a csillaggal elkülönített „magyarázat” elején személyes élményalappá válik; végül a többes szám első személy („ne beszéljünk ... hagyjuk ... gyönyörködünk ... szemtanúi lehessünk ... érdemes elmennünk ... betekintenünk ... komolyan vettük ... elmaradoztunk” stb.) egyes szám első személybe vált át: „Nem élhetek Pest nélkül.”

Egy szerkezeti megoldás és az alaptéma kifejtése eredményezi azt a feszültséget, amely tulajdonképpen Krúdy egész, Budapesthez kötő, egyúttal vidékvágyó habitusát jellemzi. Az alaphír ugyanis így szól: „Az elmúlt héten agyonlőtte magát egy úriember Pesten, akinek lakását a fővárosból vidékre kellett volna áttennie (egy püspöki uradalomban lett volna jószágigazgató), és a vége felé körülbelül azt mondta a vendéglői asztaltársaságnak: Nem élhetek Pest nélkül.” Ugyanez a mondat nemcsak a kommentár címe, hanem megismétlődik az írás végén – az úriember öngyilkosság előtti búcsúszavaiból Krúdy vallomásmondata formálódott meg.

S vajon mi az, amit nem hagyhat el Pestből, ami olyan fontos, hogy inkább föbe lövi magát? Nos, ez az ellentét maga a boldogtalan állapotok és a vágyak, a kellemetlen emlékek és szívmelengető ideák között. Mert mit is jelentett Pest Krúdy számára? A kilakoltatás rémét és a vesztes szerencsejátékos szomorúságát; a kellemetlen és pénzsóvár házmestert; a feljelentéseket és a politikai okokból való mellőzöttséget; a családi perpatvarokat. Jelentette ugyanakkor a hajnalban ébredő város gyönyörködtetését; a sarki hordár közvetlenségét és a részletfizetést felkínáló kereskedőt; a régi jó vendéglőket és a sarokasztal

magányát; a bolti kirakatokat; az éjszakai merengéseket a régi ablakok alatt. Mindaz, ami kellemetlen: egzisztenciális jellegű, sorsba vágó. Minden, ami miatt ragaszkodik a városhoz az író: csupa hétköznapi apróság, s még az sem biztos, hogy kizárólag Pest nyújthatja számára mindezeket az „örömekeket”. Ám az világosan kitetszik a fölvázolt ellentétsorból (melyek önmagukban is kiváló pillanatképek), hogy Krúdy számára sokkal fontosabbak voltak e „semmiségek”, a fikcióban létezés garanciái, mint a mindennapi élet anyagi keretei.

Az örömekek és bánatok egyszerre, egy időben jelentik számára a vonzást és taszítást, de nem arról van szó, hogy az egyik kioltaná a másikat, hanem arról, hogy Krúdyt a fájdalom is vonzza, ragaszkodása tehát kettős: mindegy, hogy öröm vagy szomorúság éri-e, az öröm vagy a szomorúság forrásához kötődik. „Még a pesti temető is más, mint a vidéki – hogy ne beszéljünk egyéb örömeinkről, amelyek e városhoz fűznek... hogy ne beszéljünk egyéb bánatainkról, amelyek miatt halálunk napjáig (mint akár az öreg Podmaniczky báró) nem tudunk elszakadni ettől a sokszor szidott, gúnyolt, megvetett, hűtelen várostól.”

Boldogság- és bánatforrás természetesen bármelyik város vagy bármelyik vidék lehetett volna számára, ám a vidéki élet „biztonsága” inkább menekülést jelenthetett. Miként nem az úti cél, hanem maga az utazás a fontos (érdekes a párhuzam Krúdy és Márai szimbolikája között, amennyiben már az elutazás gondolata is örömforrás lehet, a gondolat maga, a készülődés állapota helyettesítheti a megvalósított cselekedetet), úgy Krúdy sem a vidéki élethez, hanem az elvágódás érzéséhez vonzódik.

A vonzás és taszítás e kettősségét érzékelt Fülöp László, amikor arról írt, hogy az elhagyott vidéki élet alapélményeit Krúdy utólag is és folyamatosan feldolgozza, avagy újrafogalmazza. „A nagyváros a benne élőt olyan élményekben és bőségesen részelteti, amelyek távolító erejűek, többféle ellenérzést is keltenek, fölébresztik és felfokozzák az elkívánczozást, táplálják az elvágódás érzését. Krúdy epikájában a nagyváros-élmény létrehívja saját ellentétét is, kialakítja azokat a nosztalgiákat, amelyek egy másfajta életet tesznek kívánatossá. Vágyképek alakjában tűnnek fel olyan életminták és életmódváltások, tájak és közegek, helyzetek és miliők, amelyek hiányoznak a modern urbanizált élet szerkezetéből, s hiányuk a városi hősökkel – így jelzi az ábrázolás – ismételtlen megkívántatja az életformaváltást. (...) Az emlékképekben és a képzeletben, a régi élményekben és a friss ábrándokban fel-felrémlő ellenvilág – sugallja a teremtményeit megmintázó epikus – olyan életminőségek ígéretét rejti és hordozza, mint az egyszerűség, bensőség, tisztaság, természetesség, áttekinthetőség, megelégedtség, igénytelenség, rendezettség, harmónia, nyugalom.”

Mindez hiányzik az író életéből, mégis ragaszkodik a hiányhoz, ragaszkodik a nosztalgiához. S mindezt nemcsak a regényíró, az epikus, de az újságíró, a publicista is folyton sugallja. A rossz közérzet, az örömtelenség, a kielégületlenség és a kiábrándultság – paradox módon – éltető alapélménnyé válik, de ez nem értelmezhető és nem érzékelhető, csak úgy, ha az író ismételtlen és visszatérően fölillantja az ellenpólusokat is.

S hogy mégsem történik meg a változás, hogy hiányzik az életmódváltás – jellemző, hogy Krúdy orvosi és szanatóriumi kezeléseinek idején függesztette csak föl önpusztító életmódját, és fogadalmi is rövid életűek voltak –, a passzív elfogadásra utal. Krúdy, akárcsak hősei, nem tesznek semmit, hogy megvál-

toztassák az életüket, inkább beleéli magát az éppen adott helyzetbe, a maga mélységében éli át a hiányt, és ez lesz számára boldogságforrás. Pontosan az élmény mélysége. S az, végső soron, már mindegy, hogy valós élményről vagy elképzelt aktusról van-e szó.

A valós vagy fiktív, a megélt vagy elképzelt élmény mind mélyebb rétegeinek felfejtésére törekvő szándék egyúttal Krúdy stílusát is magyarázza. Az időtlenben való „elidőzés” formái és narratív keretei képekben gazdag, érzéki, olykor a végtelenségig variált és modulált mondatai, leírásai, melyekben nemcsak a tárgyát (alakját és helyzetét), hanem önmagát, az élmény útját, az élmény visszaidézését, életre keltését is analizálja.

S nemcsak azt mondhatjuk itt el, hogy Krúdy életének és írásainak harmonikus feszültségét nem lehet megérteni pusztán a regényekből és elbeszélésekből, hanem szükség van ahhoz publicisztikájának olvasására is, de nyilvánvaló, hogy Krúdy életművét nem lehet pusztán a szépírói tevékenységre korlátozni. Igaz, hogy újságcikkei szépirodalmi termése nélkül nem értelmezhetők teljes mélységükben, de ugyanez a helyzet fordítva is tanulságokat rejt magában: a prózaíró Krúdyt nem lehet megérteni az újságíró „vázlatai” nélkül.

A hűség és a szeretet költője

A 85 éves Ébert Tibornak

Ha Ébert Tibor nevét hallom, az első szó, ami eszembe jut: a *polifónia*. Életművét ugyanis a többszólamúság, a polifónia jellemzi. Az önálló dallamvezetésű szólamok egymásnak felelnek, egymást erősítik, és együttes hangzásuk hozza létre azt a nyelvben (olykor csak szavakban vagy szótörmelékekben) fogalmazott *zeneművet*, amelyet nekem és egyáltalán az olvasóknak Ébert Tibor neve sugall. Ez a jellemzés annyival inkább illik őrá, mert azok közé a szerencsés emberek közé tartozik, akiknek egész életét szinte bepólyálta, védte a zene. Mert ha valaki nem tudná, Ébert Tibor a „civil életében” hegedűművész. Ez a „civil élet” itt vastos és durva paradoxon. A zene ugyanis nemcsak élettelehetőséget adott Ébert Tibornak, hanem birtokba vette, sejtjeit átítatta, magához hasonította, nevelte, formálta. Ez a formakultúra az, amely az éberti polifónia minden „szólamában” kísért. Írjon emberi hangra komponált harsány verset vagy bensőséges lírát, prózába tördelt költeményt vagy drámába öltöztetett történelmet, esetleg regényt, sajátos, reflexiókkal tűzdelt esszét vagy filozófiai paradigmákat, minden mondatában érezni lehet, még a paroxizmusig fokozott érzelmi kitöréseiben is, a zene formaépítő, fegyelmező jelenlétét.

*

A másik hívószó, amely Ébert Tibor nevéől elválaszthatatlan: *Pozsony*. A zene mellett ez a másik nagy ajándék, amit az élettől kapott. Számára ez a város – ahogy impozáns életművéből kibomlik – nemcsak a szülőföldet jelenti. Annál jóval többet: egy örökre elvesztett életformát, mondhatnám, egy valóságon túli létből táplálkozó életszemléletet. Számára Pozsony a tökéletesség reménytelenül is reményt sugárzó példája, Platón tengerbe süllyedt Atlantiszsa. Ahogy a zene jelenléte ott kísért az életmű valamennyi darabjában, úgy bukkan fel újra meg újra ez a többértelmű, de mindig szívszorítóan aktuális Pozsony-motívum.

Ébert Tibor a történeti katasztrófákon túllépve visszaadta nekünk Pozsonyt. Neki köszönhetjük, hogy a Pozsony-Atlantisz, az igazi Pozsony visszakerült irodalmunkba, hogy a vágyott és mostanában még inkább hiányzó, jelképpé nemesedett Város a mienk lehet. Ébert Tibor számára Pozsony az elveszett teljesség. Az az álom és valóság határán lebegő valóság, amelyben a mostanság éppen hitelét veszített – még kimondani is félek – „multikulturális idea”, a híres pozsonyi „vonósnégyes”, nem a politika, hanem a művészetből sarjadó szeretet és egymás megbecsülése szellemében valóban létrejöhetett.

Pozsony a sosem gyógyuló seb, a sajtó hiány, a huszadik század történetének egyik botrányköve. Mert nem csupán egy várost veszített el Ébert Tibor, nemcsak a varázslatos ifjúkor igézetét kapta ettől az egykor volt várostól, hanem annak hitét is, hogy a pozsonyi példa nyomán a művészetben, a szellem világában a közép-európai nyomorúságot is le lehet bírni. Ugyanakkor vele

együtt nekünk is tapasztalnunk kellett, hogy ez a valóság és álom szálaiból szőtt, de igenis létező világ a huszadik század mesterségesen gerjesztett örvényeiben darabjaira hullott.

*

Ébert Tibor: *Örvényben*. Napkút Kiadó, Bp., 2011

A Rákóczi Szövetség támogatásával, a Napkút Kiadó gondozásában megjelent *Örvényben* című kötet egymásra dobált emlékei ennek a történelmi katasztrófának a huszonegyedik századra átmentett – mondhatnám így is – hiteles archeológiai dokumentumai. Pazar kiállítási tárgyak, amelyeket kiemelhetünk a tárlóból, valamennyit kézbe vehetjük, megforgathatjuk, s rábírhathatjuk, hogy elárulják titkukat. A kötetnek mottója is lehetne az egyik frappáns történetet lezáró mondat:

Én pedig még leírhattam mindezt.

Mert átéltem – tehetjük hozzá –, mert hűségesen megőriztem, és most lelkiismeretesen továbbadom. Az előbb említett polifónia és az elsüllyedt Atlanti mellett ez a hűség és lelkiismeret a kötet ihletője. Mikor kézbe vettem, s lapjait szinte csak végigpörgettem, úgy éreztem, valami hiányzik belőle. Egyetlen verset sem láttam benne, pedig hiába

tartja magát Ébert Tibor elsősorban drámaírónak, én mindig úgy éreztem, az ő igazi otthona a költészet világa, ahol téli séta közben *farkasszürke lehelet foszladozó sálként lebeg körülötte*, és ha nem vigyázunk, ilyenkor *könnyen belegyalogolunk a rögeszmés időtlenségbe...*

Először, mondom, hiányoltam a verseket, aztán némileg megvigasztalódtam, mikor a *Rongyszőnyeg* prózaverseihez értem, s később meggyőződhettem, hogy versformába tördelt szövegek ugyan nem találhatóak az *összedobott emlékek* között, de a kötet minden írásán, ha csak egy villanásnyit is – legyen az ironikus beszámoló, megható gyerektörténet, esetleg fájó történeti dokumentum –, megcsillan a költészet varázssugara. A látszólag csillagtávolságban lévő egyes darabokat éppen a *lírai én* állandó jelenléte foglalja egységbe. És válik ez a kezdetben szinte egymásra dobott leltárnak, impozáns archeológiai, történeti kiállításnak induló kötet *tanúságtétellé*, majd pedig, szinte észrevétlenül, az örvénylő huszadik század emberének *személyes vallomásátá*.

A kötet nyitó írása adja kezünkbe a kulcsot.

Elhatároztam – olvasom –, hogy elszegődöm idegenvezetőnek Pozsonyban. (Bocsánat: Bratislavában.) Idegenvezető leszek, mindenben betartva az elvárásokat, előírásokat. Így hát tevékenységem szabályos, törvényes.

Ezek után kezdi a dóm, a Szent Márton-székesegyház bemutatásával, de minduntalan meg kell szakítania az ismertetést, s kénytelen közbevetni, hogy mi mindent nem mondhat el, miről kell hallgatnia, mert a magyar királyok koronázásáról nem szólhat, Corvin Mátyásról nem beszélhet, és azt sem említheti meg, hogy Donner remek szobrán Szent Márton magyar huszáregyenruhát visel. Végeérhetetlen sorban következnek mindazok a tények, események,

történetek, amelyekről idegenvezetőnknek hallgatnia kell, amelyeket ott, Pozsonyban nem mondhat el.

Kötetünk ezeknek az elhallgatásoknak egymásra épülő piramisa. „Idegenvezetőnk”, megszabadulva a rákényszerített hallgatástól, süllyedő emlékezetéből kihalássza mindazt, ami megőrzésre érdemes, és ami egy ilyen vékony, zsebre és olvasásra való kötetbe belesűrítendő. Történeti utazás és útinapló, olykor még bedekkernek is elfogadható, majd politikai titkokat leplez le, hogy aztán egy-egy halhatatlanról odavetett vázlattal – Bartók és Kodály „arcképét” emelem ki – újra azokba a régiókba kerüljünk, amely „idegenvezetőnknek” is mentsvára. A kíméletlen történelmi örvény pedig kavarog, a pozsonyi diákot Budapestre dobja, a határátlépőt börtönbe sodorja, majd a nagy sorsforduló, 1956 után a megtorlás elől idegenbe menekül. Szilánkok, arcélek, nagy téli séták, olykor egy-egy anekdota, találkozások, de – ahogy említettem – ezeket is egységbe fogja az egész kötetből sugárzó líra.

A kötet – de talán azt is mondhatom, Ébert Tibor költészetének – másik kulcsa az utolsó oldalon olvasható *Találkozás magammal*.

„Találkoztam minden fával, minden házzal, minden perccel és órával, mert itt enyém a múlt, jelenemet elvesztettem, s a jövő már nincs, találkozom az arcokkal és sírkövekkel, harangzúgásokkal és hajókürtökkel, találkozom régen elúszott felhőkkel, ködökkel, hajdan ficáncoló, eltűnt hullámokkal, találkozom történelmi esélyekkel, kudarcokkal, lehetőségek szemcséivel, találkozni kell magammal, sikátorok meséivel, súrolt, sárgán illatozó folyosók csacsogásaival, lépcsőházakkal, találkozom létezőkkel és nem létezőkkel, sosem létezőkkel, találkozom árnyaimmal, árnyainkkal és azzal, ami átölel, magához int, követ és bepólyál, találkozom bizonyosságokkal és képzeletem csodáival, találkozom mindennel és mindenkivel, aki volt és akivel kell, találkozom velük, mert mind megjelenik, és találkozom búcsúzásokkal, búcsúzások búcsúzásaival, találkozom kísértetekkel és angyalokkal, mert angyalok szálltak ott fölöttem, angyalok, ők kísérttek és vezettek.

Találkozom veled, veled, köszönettel... Pozsony.”

Ezzel a kör bezárult.

Mert mit is mond?

Ha a Várossal találkozom, magammal találkozom, ha a Várost ismerem, magamat ismerem meg. Pozsony és én egyek vagyunk.

Ez a misztikus azonosság, az azonosságot éltető *hűség* és *szeretet*, ez Ébert Tibor művészetének végső axiómája.

Albert Gábor

Tizenöt éve is köszöntöttünk, Tibor, tizenöt év után is eljöhet ideje. Most: alkotó egészséget kívánunk! (A szerk.)

Gradus ad Parnassum

(P. Papp Zoltán költészetéről)

Annak idején, amikor megjelent a szerző harmadik verseskötete (*Fényforduló*, 1999), rövid jegyzetet, magyarázatot írtam hozzá Rilkére idézve. „Műalkotást szinte meg sem közelíthetünk ítélő szavakkal, ebből mindig többé-kevésbé szerencsés félreértések származnak. Egyetlen dolog sem olyan kézzelfogható és megmagyarázható, mint ahogyan ezt többnyire el szeretnénk hitetni velünk” – írja levelében Rilke Kappusnak, a fiatal költőnek. S ez így igaz. Ítéskedni nagy felelősség, lehet tévedni, tönkretenni egy ígéretes zsendülő pályát, megsemmisíteni a lehetőségeket... lehet igaz, igaztalan, igazságos, igazságtalan, a kritika mindenképpen felelősség. Valahogy úgy éreztem, hogy érvényesek az intelmek, Rilke szavai, a megközelítés, erkölcsi és esztétikai értelemben... különösen egy kibontakozó, kereső tehetségnél, akinél olykor egy-egy sor már bevilágítja, bár bizonytalanul, meghatározza a tehetsége bizonyosságát.

P. Papp Zoltán elindult a pályán, letről, elindult a lépcsőn, gradus ad Parnassum... mert minden alkotónak az a vágya, feladata önmegvalósításában. És hadd idézzem még Rilkére (noha P. Papp Zoltánban alig van valami rilkei...) „A műalkotás jó, ha szükségszerűségből támad. A műalkotások határtalanul magányosak, és talán a kritika férközhet hozzájuk legkevésbé. Adjon mindig saját magának és érzésének igazat minden fejtegetéssel, ismertetéssel vagy bevezetéssel szemben. Mindent ki kell hordoznunk, mielőtt megszüljük. Hagynunk kell minden benyomást, egy érzés minden csíráját egészen önmagában a saját értelmünk számára elérhetetlenben beteljesedni, s mély alázattal és türelemmel kell várunk egy új világosság életre hozásának óráját. Művésznek lenni annyit jelent: nem méregetni... minden türelem...”

Bartók mondta, hogy a művész számára a legfontosabb a fejlődőképesség, a folyamat, mert aki megáll a fejlődésben, elsovad, visszafejlődik, s ez az állapot megbénítja az alkotói kísérletezést, tehetetlenné teszi. Meghal a művészet, meghal az alkotó. P. Papp Zoltán költészetének a zsenit izlelgette, nyesegette, formálgatta akkor, amikor még nem dőlt el semmi költői, irodalmi sorsában. Soraiban meg-megcsillantak költői elemek, pozitívumuk, mozgott valami, az ambíció, eltökéltség munkált benne, az önbizalom, az a művészalkotó hit, erő, mely minden fejlődés kardinális velejárója, a költői látomás táguló horizontja, magatartásforma, az a valami belső kényszer, elhivatottság.

Nekem annak idején, még gimnazista koromban tanárom, Szalatnai Rezső, a kiváló író, publicista, pedagógus azt mondta verseimre, amikor megmutattam neki, hogy noha figyelemre méltó a páthoszom, ezek még nem versek, mert vershez meztelen, tökéletes őszinteség kell. Akkor nem értettem, mit is jelent ez. Nem vagyok őszinte, hazudok, becsapom magam, az olvasót, a világot? Azóta talán megtanultam, az őszinteség viszonyulás, összehasonlítás, korrelatív kapcsolat, költői azonosulás, valami a bennem levő világ őszinte, igaz megnyilvánulása... poéta natusság, valami belső varázslatos erő, talán enigmatikus, megmagyarázhatatlan adomány.

P. Papp Zoltán verseiben érződik ez az őszinteség. Megadatott neki. Hubay Miklós egyszer kifejtette nekem, hogy az emelkedésnek (költői-írói fejlődésnek) vannak fokozatai, létezik relatív és abszolút minőségi szint, és az alkotó, aki azt eléri, már nem csúszhat az alá, már nem nagyon süllyedhet vissza, fejletlenebb állapotába.

Gondolom, ez érvényes P. Papp Zoltán művészetére. Ő már elérte azt a szintet, ami költővé rangosítja.

Mi is a költői-írói hivatás? Késztetés? Íráskényszer? Ambíció? Örület?... Tamási Áron mesélte, hogy sohasem volt szándékában írónak lenni. Diákkorában baráti fogadásból vállalkozott az írásra. Lélektani kísérlet? Kísértés? Játék?... Illyés Gyula szerint az a költő-író, akinek mondanivalója van, és azt bizonyos színvonalom ki tudja fejezni. Szerintem az írás életforma. P. Papp Zoltán megfelelt a kritériumoknak, elvárásoknak. Kötetei (*Fényforduló*, *Hamulékony portünet*, *Tükörrepsz*, *Vershatalom* és *Érzékkövek*) mind azt bizonyítják, hogy valódi költővé avanszálódott. Műveiben sok minden manifesztálódik: ironia, hit, tagadás, küzdelem, bohóckodás, groteszkség, kozmikus látomások, az omnibus dubitandum, az emberi lét értelme, hiábavalósága, bizarr, mellbevágó asszociációkkal, sokszor fanyar, mint Prokofjev zenéje, olykor akusztikus poéma, játékos szóismétlések, abszurd, zsonglörködés, virtuóz, áhítatos, filozofikus, transzcendens, tonális, atonális zűrzavar, harmónia, de sohase patetikus. Sok mindennek a konglomerátuma, többszólamúsága, mondanivalója ezerféle vibrálás stílusköpenyében.

P. Papp Zoltán elindult a gradusokon. Hogy meddig jut?

Gradus ad Parnassum. Örülök, hogy annak idején Rilke episztoláját ajánlottam neki. Az idő eldönti, ami igaz (Petőfi).

És olvassák el verseit.

Ébert Tibor

Kirándulás benső tájakon

Fekete Vince: *Védett vidék*.
Erdélyi Híradó–Ráció, 2010

A vidék védett. Mert védelmezzük. Kíméljük, elrejtjük. A sajátot, a közöset, az egyetlent, az állandót, a változót, magunk. Elhagyott tájainkra olykor visszatérünk. Felfedezünk újra, csodálunk. A tóparton ülünk, tenyerünkbe zárjuk a homokot, morzsoljuk, dörzsöljük. Kavicsot szórunk a vízbe, a tengerszembe, és csobbanunk mi is, ugyanúgy. Az emlékezetbe merülünk, a tó fenekére süllyedünk, az iszapba bújunk. Magába szippant a vidék és magunkba szippantjuk a vidéket. Hogyan is lehetne másképp?

Fekete Vince *Védett vidék* című verseskötete a költő 2003 és 2010 között írt verseit rendezi egybe. E hét év szövegei különös utazásra hívják az olvasót. Barangolás vidékeken, melyekről valamiért egykor el, de most vissza megint. Hogy látható és tapasztalható legyen: létezők, elpusztíthatatlanok. Lélektájak, benső utak, emlékerdők ezek, ahol a költő vezet. De voltaképp ő is felfedez, újra, ugyanazt. De lehet-e

ugyanúgy? Megmutatja a rejtett zugokat, csalánnal benőtt ösvényeket. Beavat abba, ami ő maga, abba, ami végtére is mi magunk vagyunk.

A szövegekből áradó hangulatot kiválóan érzékelteti a könyv borítója is, amelyet Moldován Zsolt fotójának felhasználásával Szentes Zágón készített. Ugyanis a sejtelmes, szürkületi táj, a bokrok aljában meglapuló köd, az égbe nyújtózkodó fák valamiféle titokzatos nyugalmat árasztanak. Akár maguk a versek.

A kötet szerkesztését illetően érdekes, hogy egy Szabó Lőrinc-idézettel kezdődik („mert rettenetes, hogy az ember / útja oly silány s oly rövid / a földi portól a veszendő / húson át vissza a porig” – *A hitetlen büntetése*), és erre a versrészletre a szerző egy (könyv)kerettel reflektál. A két, cikluson kívüli vers az élet ciklikusságára, a születés-pusztulás, emlékezés-felejtés, építés-rombolás kettősségére figyelmeztet. Mégis, valamiféle tagadás, a gépiesség, a monotonitás tagadása olvasható ki. Mert hát nem (lehet) csak ennyi az élet, hanem valami rejtettebbnek, valami többnek kell lennie („Mert nem lehet ilyen jéghideg, / gépies, ennyire monoton nem lehet / úgyszólván minden, nem lehet ilyen / ez a körforgásos örület”). Ezt a többet pedig, azt hiszem, a költészetnek kell felfedni.

A *Védett vidék* első verse megteremti az alaphangulatot, a visszatérés pillanatát rögzíti. A „valamikori helyszínek” látványa egy megállíthatatlan emlékgörgeteget indít el („Mélyet szív a friss, otthoni levegőből, lassan, / komótosan lépegetve járja végig a poros, dombra / kapaszkodó, keskeny utcákat” – *Felissza mind*). Izgalmas az a világ, amit az első ciklusban Fekete Vince megteremt. Városi forgatagba csöppenünk, szinte halljuk a vásárok zsvajját, a kocsma füstös bűzében üldögélünk (*Vargaváros, Századelő, Vásárváros, Rózsa-piac*).

A hétköznapiakat látjuk, az eseményeket, mindent, ami az ott élőket meghatározza. Másrésről erős mitizálást, mítoszteremtést lehet felfedezni a ciklus egyes verseiben. A földbelátó, az esővárók, az eltévedt sereg, a vidám lakók, valamint a fák között suhanó lelkek és a holtak, az ősök megidézése titokzatos, meseszerű vidékké változtatja a *Lebegő foltok* világát.

A könyv középpontjában a második, *Vak visszhang* című ciklus áll. Az előzővel szemben ebben már kizárólag szabad verseket találunk, és a korábbiaknál lényegesen rövidebbeket. A *Lebegő foltok* fel-felbukkanó kötött formáit immár rímtelen, soráthajlásokkal teletűzdelt szövegek, valamint prózavers szerű írások váltják fel. Az első két ciklus nyitóversei összecsengenek egymással, hiszen a már említett *Felissza mind* fentebb idézett sorai kísértetiesen hasonlítanak a *Nem engedni el a fohászt* ezen soraira: „Róttam az utcákat, az anyáölnyi / dombocska hajlatában fölfelé kapaszkodó / keskeny utcácskákat.” Az ismertből, az otthoniból való kényszerű (?), félelmetes távozás és az ugyanoda való visszatérés súlyossága, kettőssége a lírai én vívódásáról árulkodik: „Azt hittem, hogy végképp ott maradok. Ott, ahol / tulajdonképpen addig is éltem. Valami azt súgta: / talán. Valami azt súgta: mégsem.” – *Nem engedni el a fohászt*. Elmenni, visszajönni. De honnan és hová? Legfőképp miért? Fekete arra válaszol, hogy mit lehet a régi-új én találkozásával kezdeni. Főleg akkor, ha az én immár a legszűkebb értelemben vett *mivé* változik. A lírai én ugyanis úgy éli újra pillanatait, hogy nincs egyedül. Mutat, bemutat, rávilágít („Magyarázok neked, mutogatom körben a dombokat.” – *Magyarázok*). A vidék ismerője vezeti a vendéget. Ám az útitárs reakciói a múltat jelenné alakítják („és vajon visszatalál-e? Kérdezem. Nem szólsz / semmit. Bólogatsz. Talán. Mondod. Talán nem. / Válaszolod.). A vidék bejárása közös élmény. A másik megismerése. Önmaga megismerése. Együtt és mindig külön.

A *Vak visszhang* egyik érdekessége, hogy két mikrociklust is magában foglal (*Vak visszhang; Védett vidék*). Az elsőből a természetbe való belesimulás, a közös lüktetés, a virággal, a fával, a kővel való egybeolvadás érződik. Fekete Vince ezt az egyesülést nemcsak hangutánzó szavakkal érzékelteti kiválóan, hanem valójában minden érzékszervre hat. Szinte megérinthetjük a „zöldbársony mohapárnákat”, érezhetjük, ahogy a szatyorban „néhány nedves gomba párállik”, halljuk, ahogy „suhognak, búgnak az erdő fái”.

A másik mikrociklus, a *Védett vidék* versein a magány és az ebből eredő letargia egyre jobban úrrá lesz. Az egykor-együttből mostanra-egyedül lesz. Távolodás, hallgatás, szakadás, „csendes, mélyben lüketető nyugalom”. A távozás mindig kimetszés. A veszteség átalakít, megváltoztat, elválaszt. Az innentől leszt az eddig volttól. Mert van úgy, hogy az embert „valami visszatartja attól, hogy a másik után vesse magát”, még akkor is, ha „tudja, hogy ez a fuldokló magával visz valamit, ami nélkül már ő sem élhet”. Aztán pedig elkerülhetetlen az újra(ön)értelmezés és egy újabb vidék bejárása.

A ciklus záró verse (*Olyan érzés*) összegzés. A színekkel, az illatokkal, hangokkal, látvánnyal való eggyé válás a mérhetetlen, teljes nyugalmat hozza el a lírai én számára. Azt a nyugalmat, ami – szerinte legalábbis – maga a halál. Elengedés, megértés, fellélegzés, pihenés. Mert végtére is így kell lennie.

Fekete Vince az évek alatt, úgy tűnik, nem egy olyan verset írt, amelyek hommage jellegű alkotások. Ezeket az írásokat a *Tajtékos még* – a cím sem

árul zsákbamacskát – ciklusban gyűjtötte össze. A szerző ajánl verset Lövetei Lázár Lászlónak, valamint Kosztolányi Dezső és Radnóti Miklós emlékének. Az egyik vers (*Átok*) mottója pedig egy részlet Luminita Mihai Cioaba *A cigánylány átka* című alkotásából, Kányádi Sándor fordításában. Azonban annak ellenére, hogy ezek az írások gördülékeny, precízen megírt alkotások, a kötet egészéből mintha kissé kilógnának.

Ahogy Szabó Lőrinc írja a könyv mottójául választott versrészletben: „a földi portól a veszendő / húson át vissza a porig”. Ennek a gondolatnak a kibontásával, feldolgozásával, megemésztésével zárul a kötet. A *Füvekben, fákban* záró ciklus az elkerülhetetlen elmúlás tényével vet számot. De ezekben az írásokban is erőteljesen visszaköszön a *Védett vidék* természethez való közelsége. Bár itt már (ontológiai értelemben) valami súlyosabbról van szó. Visszatérésről ugyanúgy, de most már az ósanyaghoz. Vissza a földbe. A végbe. De mégis, van tovább, „mert nem lehet ilyen jéghideg”, ugyebár. Van tovább. Mégpedig a füvekben, fákban. És „nem kell a posztó az olló / minden ahogy van úgy jó”. Talán ez a legnagyobb megnyugvás. Az elfogadás maga. A szó csupasz, végtelenül szoros értelmében.

Fekete Vince *Védett vidéke* olyan világ, amelybe mindenképpen be kell lépni egyszer. Mert fontos. Ezek a versek rejtélyes, olykor kissé fájdalmas vidékek. Mint amikor szürkületkor az erdőszélen, egy tisztáson vagy tóparton ülünk. Egyedül, vagy akár együtt. De önmagunkban, emlékekben, mindenesetre valahol nagyon mélyen. Valahol ott, amit annyira védelmezzünk, amit újra és újra felfedezünk.

Bende Tamás

Bíró József

Camea

(- Füst Milán emlékére -)

... seregnyi ... hínár – arc ...
 - p a t t o g á s -
 viasz ... pereg

... égbe – zárt ...
 viselő – **VILÁG**
 ... pihen ...

L
E
b
Í
R
H
A
T
A
T
L   **A**
N

ASSZONYNOZSSA
YNOZSSASSZONY

(1973)

Garden party

(- Dedinszky Erikána -)

jegenyék hajladoztak
 - ... a kerti - virágok ...
 mély álomba merültek -

... kérd'tem ...
 egy magányos FŰSZÁLTÓL
 ... : ..... ?

nem

nem
 kért

semmit

simogatást
sem

(1973)

Boda László

Michael

(A 75. évének betöltésével jubiláló Kabdebó Lórántnak)

Láttam Lucifert,
mint a villámot
cikázni az éjben,
kettétört karddal.
Ő az ellenfeled:
a mennyei fényből
aláhullt angyal.

Társa a földön,
az Örök Igét
aki megveti.
Vele van minden
saját gögijében
elvakult zseni.

Ahol nincs ima,
csak káromkodás,
ahol az átok
s gyűlölet lohol,
ott van a pokol.

Jelen már a múlt:
Lucifer lehullt.
Te maradtál fenn.
Te mondtad a győztes
választ Isten előtt:
„Mindörökké Ámen”.

Dagállal védett
szikla-kolostor,
égben a tornya.
S a csúcsok csúcsán,
fönn a magasban
Szent Mihály szobra.
Esőben, szélben, w
szikrázó fényben
ilyen jelvényt visel
a Mont Saint Michel.

Esendő szavak
szertefoszlanak.
Nincsenek szárnyak,
nincs emberi forma,
se kard, se képek,
csak a jelenléted.

Ha a Kísértő
álmomban támad,
jönnek az árnyak.
Kimondom a neved,
s nem bírnak veled.
Amit Lucifer font,
lehull a hurok.
Mennyei karok
győztes vezére,
hozzád fordulok.

Napút-díj 2011

Erdélyi István régész, történész, László Gyula-tanítvány, örökségének hordozója, de mesterei között tudhatja Fettich Nándort és a nyelvész-filológus Harmatta Jánost is. 1931-ben született Nagyváradon. Diplomáját az ELTE-BTK régészet és muzeológia szakán szerezte

1955-ben. Diplomamunkáját a jánoshidai avar kori temetőről írta, majd 1959-ben kandidátusi dolgozatát *A magyarok Levédiájában* címmel. 1975-ben akadémiai doktori címet szerez *Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében* című munkájával, amit azóta is tankönyvként forgatnak az avarsággal foglalkozók.

Az MTA Régészeti Intézetében dolgozott 1959–1991 között, majd 1993 és 1998 között a Károli Gáspár Református Egyetem Történeti Intézetének tanszékvezetője, az egyetem bölcsészettudományi karának dékánhelyettese volt. Oktatott az ELTE Régészeti Tanszékén, Finnugor Tanszékén, Kelet-európai Történeti Tanszékén, Belső-ázsiai Tanszékén és a Pécsi Tudományegyetem Ázsia Központjában.

Kiemelkedő ásatásai a fenékpusztai ásatás és a mintegy tizenkét régészeti expedíció Mongóliában, továbbá például Baskíriában és a Szovjetunió más területein. Egyik mongóliai ásatásán ő találta meg az eddig ismert legrégebbi kengyelt is, egy ázsiai hun sírban. A Leningrádi Állami Egyetem aspiránsa 1955 és 1959 között, majd a Szovjet Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének vendég-főmunkatársa 1968 és 1970, illetve 1980 és 1982 között, a doni nemzetközi ásatások társvezetője 1975 és 1982 között, és a mongol-magyar ásatások társvezetője 1961 és 1990 között. További fontos ásatásai: Tápiószéle 1954, Környe 1955, Kusulevo (Baskíria) 1958, Pilsimarót-Basaharc

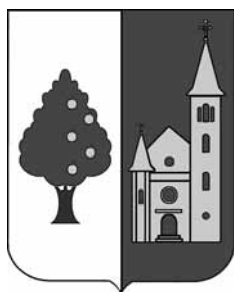
1959–1960, Pomáz-Holdvilág-árok 1962–1966, Majackoje (Oroszország) szovjet-magyar-bolgár közös régészeti expedíció, a magyar kutatócsoport vezetője 1976–1982, Fenékpusztá 1976–1983, Gergelyugornya 1965–1968, Panyola 1991–1999.

Jelenleg a Magyar Őstörténeti Munkaközösség Egyesület elnöke és az egyesület alapító atyja, az *Eleink* című tudományos folyóirat főszerkesztője. Ma is sokat publikál, eddig mintegy négyszáz publikációja jelent meg főleg magyarul és oroszul, de német, francia és angol nyelven is. Több tucat könyvet írt – legutóbb a *Mapkút* Kiadónál 2011-ben jelent meg *Dél és észak* címmel kötete.

Azon kevesek egyike, aki úgy tud a magyar őstörténettel foglalkozni, hogy közben nem megosztó, hanem egyesítő személyiség, akinek a szavára, véleményére adnak, sőt, aki a magyar őstörténettel foglalkozók számára etalon. Emberi és szakmai példakép is, aki idén nyolcvanéves. Isten éltesse őt jó egészségben, szellemi épségben és alkotó erőben még sokáig!

Csáji László Koppány

Erdőváros – Erdőkertes

Nem kell sokáig utaznia annak, aki Pestről észak felé veszi az útját azért, hogy egy igazán festői környezetben megbúvó faluba látogasson. Még csak autóra sincs szükség, hiszen a vonat vagy az autóbusz is legrosszabb esetben óránként indulva ellátogat Erdőkertesre. Csoda-e, hogy a település lélekszáma szép fekvésének és ózondús levegőjének köszönhetően az 1910-es első feljegyzés óta (239 fő) napjainkban már jó néhány város lakóinak számát meghaladva: csaknem 7700.

A település egykor püspöki birtok volt, amelyet a szigorú rendeletek ellenére Schuster Konstantin és az őt követő Gróf Csáky Károly Emmánuel váci megyéspüspökök árverésen értékesített. A püspöki javak sorozatos eladása egészen lázba hozta az akkori üzleti világot, és e földrész tulajdonosává tette a legélelmesebb vevőt, a zsidó Roheim Károly és fiai fanagykereskedését. Ez volt az az időszak, amely a dús erdőzet megcsappanását hozta magával, hiszen a fára, az építőanyagra a világszintre fejlődő Budapestnek égetően szüksége volt, és ez Roheiméknek szép hasznot hozott. Pesten a Hermina úton ma is láthatjuk Roheim Samu villáját, ahol meggyilkolták gróf Tisza Istvánt.

A nagy gazdasági fejlődés Roheimék téglagyári beruházását, létrehozását is eredményezte, amely azután csaknem nyolcvan évet ért meg, és Veresegyház-Erdővárosi Téglagyár néven adott kiváló minőségű építőanyagot, valamint munkát környezetének. Merthogy e területet közigazgatásilag Erdővárosnak nevezték és Veresegyházhoz tartozott. Erdő persze már alig volt. Város még annyira sem. Viszont egyre többen telepedtek le itt, 1949-ben már 1530 volt lakóinak száma. A gyarapodó népesség az igények növekedését is természetesen magával hozta, amelyet Veresegyház nem tudott kielégíteni, így az önállósági igény egyre erőteljesebbé vált. Az ünnepélyes „leválás” 1956. június 1-jével megtörtént.

Ekkor született meg Erdőkertes mintegy 2000 „szülővel”.

55 év. Ennyi morzsolódott le azóta.

Sem ipar, sem mezőgazdaság, nem voltak közművek, utakról nem is beszélhetünk; az állomás, orvos, ellátás, ügyintézés Veresegyházon. Mégis: élni kell, megoldandó feladatok ezek. Volt viszont összefogás, sok-sok segítő munka és önzetlenség. Mindezek szinte elképzelhetetlenek napjainkban. Pedig kizárólag ezeknek köszönhetően lehet mintaként beszélni Erdőkertesről.

Mert mi, ha nem példa a több mint 500 tanulót okító iskola, amely térinformatika-oktatásával vált országos hírűvé. Így vált méltóvá Neumann János Nobel-díjas tudósunk nevének hordozására.

Vagy az egykori „Művelődési ház”, a mai Faluház. Ez ma valóban a kultúra fellegetvára. Könyvtára a környéket a legmagasabb szinten képes „kiszolgálni”, színházterme a főváros szinte valamennyi színtársulatának adott már otthont, és élményt az itt lakóknak.

Sokáig egyre nagyobb gondot okozott a növekvő népességből fakadó gyermekek óvodai elhelyezése. Napjainkig ez is megoldódott: az országban kevés helyen találunk olyan korszerű és példásan felszerelt kisdodóvót, mint Erdőkertesben.

Mindezek egy kiváló tehetségű, „igazi” építész, Nagy László álmainak a beteljesülését is hozták, aki már-már „főépítészként”, de annál nagyobb szerénységgel szolgálja Erdőkertes és így országunk gyarapodását terveivel, elképzeléseivel.

Ellátás?

Hol vagyunk már a szomszédba járkálástól?

A kis üzletcsekék mellett sikerült idecsábítani a két legnagyobb magyar kereskedőcéget, a COOP-ot és a CBA-t, amellyel a nemes versengés biztosított településünkön, pedig a szomszédos Veresegyházon két CBA is található. Örömeinkre a mienk a legforgalmasabb.

Egészségügy: a legkorszerűbben felszerelt orvosi rendelőkben négy háziorvos, egy gyermekorvos és két fogorvos gondoskodik Erdőkertes lakóiról.

Az önkormányzat és a magánkezdeményezés összefogásából született meg az orvosi rendelő mellett a megjelenésében is elegáns patika, így is szolgálva az egységet.

Ma már pénzügyi témában sem kell messzire mennie az itt lakóknak, takarékszövetkezet és annak automatája is rendelkezésre áll. A posta az önkormányzat épületében mostoha körülmények között üzemelt. Érdemes megtekinteni azt az új kis ékszerdobozt, amely épült helyette.

Napjaink utolsó témájaként jövőre befejeződik a csatornázással a teljes közművesítés, amely után még az úthálózat korszerűsítése meredezik feladatként.

Külön kell szólni a falu lelki életéről, amelynek gazdagsága nélkül Erdőkertes nem lehetne az, amit közös erőfeszítéssel elért.

1941-ben szentelték fel a döntően katolikus hívők segítségével felépült Bauhaus-stílusú római katolikus templomot, azonban egyre több református és evangélikus kötődésű ember letelepedésével erőteljes igényné vált az őket oltalmazó hajlék megteremtése. Ennek eredménye az öt esztendeje felszentelt, építészetileg is nagy

értéket képviselő evangélikus-ökumenikus templom átadása, és csaknem teljesen készen várja már a reformátusokat is Istenházuk.

Sok olyan érték jött létre tehát Erdőkertesben, amelyre büszkéek vagyunk, mert együtt, összefogva értük el, s amely biztosítéka lehet a nehéz gazdasági és társadalmi viszonyok között is a harmonikus együttélésnek, egy település kisugárzásának.

Ezt szeretnénk most megerősíteni a napjainkban átadásra kerülő Fő-tér elnevezésében született döntéssel: a felújított és korszerűsített, többfunkciójú tér neve Szent István park lesz. Mert Erdőkertesnek se ipara, se mezőgazdasága, se múltja nincs, ezért a maiaknak a feladata a hagyományok megteremtése. A jövő érdekében!

Kopeczky Lajos

E számunk szerzői

Adonyi Sztancs János (1958) – író, újságíró, Budapest

Albert Gábor (1929) – író, műfordító, Budakeszi

Balázs Géza (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest

Bende Tamás (1990) – egyetemi hallgató, Budapest

Bíró József (1951) – költő, író, performer, képzőművész, Budapest

Boda László (1929) – eredetkutató, író, Budapest

Borbély János (1933) – műfordító, szerkesztő, Baja

Botár Attila (1944) – költő, Veszprém

Botos Ferenc (1949) – középiskolai tanár, Budapest

Botos Katalin (1941) – közgazdász, Budapest

Buzinkay Géza (1941) – történész, Budapest

Csáji László Koppány (1971) – író, kulturális antropológus, Budapest

Cseh Károly (1952) – költő, műfordító, Mezőkövesd

Csillag Tamás (1987) – informatikus, Békéscsaba

Csordás László (1988) – kritikus, szerkesztő, PhD-hallgató, Eszény

Dombos Krisztina egyetemi hallgató, Érd

Ducki, Krzysztof (1957) – grafikusművész, Budapest

Ébert Tibor (1926) – drámaíró, író, költő, esszéista, zeneművész, Budapest

Elek Szilvia zongora- és csembalóművész, zeneszerző, író, szerkesztő

Fecske Csaba (1948) – költő, publicista, Miskolc

Fenyvesi Félix Lajos (1946) – költő, újságíró, Budapest

Fodor Géza (1950) – költő, pedagógus, Dercen (Ukrajna)

Forgács László (1978) – logisztikai alkalmazott, Vecsés

Frankovics György (1945) – író, újságíró, néprajzkutató, Pécs

kullogva. Ahogy az adys túlzások is kezdtek lekopni rólam – bár ő fehérboros volt, fehérbort ivott vízzel. Ami lefordítva éppen annyit tett, egy erősebb fehérbort hozzanak neki egy gyengébb fehérborral, azzal tudja a bort a maga méltó szellemében hígítani.

Át kell gondolnom, át ezt a bor-históriát magamban, gondolom, és a bejáratnál ajándékba kapott Keller pincészet villányi borának íze csendül vissza a számban. Eljönni látszik tehát a megfelelő keverések méltó kora? Vöröset amikor, fehérret amikor, mindkettőt, amikor. És utána nézni annak, hogy mit, mennyit, miből, hol, mikor... Bölcsen, filozofikusan... Mert mint mondotta volt Hamvas Béla: *Egy pohár bor, az ateizmus halálugrása. Avagy: Végül is ketten maradnak, Isten és a bor.*

Zalán Tibor

- Gáborjáni Szabó Orsolya** (1979) – újság-író, Budapest
- Gáspár György** (1955) – irodalmár, Pomáz
- Géczi János** (1954) – költő, író, szerkesztő, Veszprém
- Gosztola Gábor** (1945) – festő- és fotóművész, könyv- és laptervező, Szentendre
- Gráfik Imre** (1944) – etnográfus, muzeológus, Szombathely
- Halzl József** (1933) – gépészmérnök, a Rákóczi Szövetség elnöke, Budapest
- Hervay Gizella** (1934-1982) – költő, író, műfordító
- Kabdebó Lóránt** (1936) – irodalomtörténész, professor emeritus, Miskolc-Budapest
- Kárpáthy Gyula** (1922-2005) – író
- Kathy Horváth Lajos** (1952) – hegedűművész, zeneszerző, Budapest
- Kemenczky Judit** (1948-2011) – költő, műfordító, képzőművész
- Kiss Anna** (1939) – író, költő, drámaíró, Budapest
- Koncz Péter** (1982) – PhD-hallgató, MSc-hallgató, Budakeszi
- Kopeczky Lajos** (1935) – építészmérnök, szerkesztő-riporter, alpolgármester, Erdőkertes
- Kukorelly Endre** (1951) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Lászlóffy Csaba** (1939) – író, költő, drámaíró, esszéista, Kolozsvár (Románia)
- Mayer Éva** (1944) – újságíró, főszerkesztő, Budapest
- Merényi Krisztián** (1970) – író, költő, Budapest
- Móritz Mátyás** (1981) – író, Budapest
- Nagy Bandó András** (1947) – humorista, író, Orfű
- Németh István Péter** (1960) – könyvtáros, költő, irodalomtörténész, Tapolca
- Oláh Tamás** (1944) – költő, szerkesztő, pszichológus, Budapest
- Pálfi Ágnes** (1952) – költő, esszéíró, Budapest
- Papp Tibor** (1936) – író, költő, műfordító, tipográfus, Budapest/Párizs
- Radnóti Zsuzsa** (1938) – dramaturg, Budapest
- Ritter György** (1980) – író, újságíró, kritikus, Solymár
- Rostás Farkas György** (1949) – költő, újságíró, Budapest
- Šipický, Matej** (1948) – orvos-genetikus, Debrecen
- Szakolczay Lajos** (1941) – irodalomtörténész, kritikus, Budapest
- Szauer Ágoston** (1963) – költő, Szombathely
- Szondi György** (1946) – főszerkesztő, műfordító, irodalomtörténész, Budapest
- Vassné Szabó Ágota** (1955) – RTG-asszisztens, Aszód
- Vitéz Ferenc** (1965) – irodalmár, főiskolai docens, Debrecen
- Wehner Tibor** (1948) – író, művészettörténész, Budapest
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Zsilák Mária** (1949) – nyelvész, néprajzos, egyetemi docens, Budapest

Egységek egysége

„A Monarchia hozta össze – nebenbei – magyarnak, és ha egykoron összejött volna a II. József-féle németesítés, egy közös nyelvi alapon megvalósuló, kisebbségi komplexusok nélküli nemzeti identifikálódás talán össze is tarthatta volna, egyben tartaná azt, ami most ilyen reménytelenül széttart, de sebj.” (Kukorelly Endre)

„Őseim a haza földjében porladnak, tehát minden ide köt. Nekem anyaföld, másnak térkép e táj. És testvérem mindenki, aki magyarul beszél és ír.” (Nagy Bandó András)

„Bátaszék lehetne az ország mintája. Mi együtt jártunk iskolába, magyarok, svábok, székelyek, felvidékiek, cigányok. A tanárok vigyáztak ránk, én ma is beszélem a bukovinai tájszólást, amit az utcán tanultam meg persze.” (Mayer Éva)

„Akit faji besorolása vagy társadalmi osztályhoz való tartozása miatt üldöznek, börtönbe zárnak, vagyonától megfosztanak, megaláznak, hazája elhagyására kényszerítenek és nemkívánatos elemnek nyilvánítanak, az a sérelmeket nem tudja megemészteni, elfelejteni.” (Batthyány Bálint)

„Tudományosan megvizsgáltam az evangéliumot, és azt éreztem, hogy az elején csak sok rám zúdult betűhalmaz van előttem, ami súlyként nehezedik rám. Ám egy idő után eljutottam ahhoz a mélységhez, ami a világegyetem tudását jelenti, és amely átformálja az érzetet alázattá és békés szeretetté. Ekkor az ember nagyon picike lesz hirtelen, viszont csak innen lehet felemelkedni később.” (Kathy Horváth Lajos)

„Hűdékes elmezavar! Mily fennkölt hangulatú szókapcsolat. Ez egymagában már meredeken felfelé futó pályát ígérne. Még ha túl hamar lekonyul is az erőltetett fogással fenn tartott zászlórúdja a bűbajos eszméket is haptákba szólító, komor forradalomnak.” (Lászlóffy Csaba)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóiratot az

9 771419 408008 1 1 0 0 8

Nemzeti Kulturális Alap
és a Közigazgatási és Igazságügyi
Minisztérium Nemzetiségi és Civil
Kapcsolatokért Felelős Helyettes
Államtitkársága támogatja.